

Glava treća

DIVERZANTSKA DEJSTVA U VRIJEME JESENJIH I ZIMSKIH OPERACIJA 1943/44. GODINE

MJERE NJEMAČKE KOMANDE ZA OBEZBJEĐENJE GLAVNIH KOMUNIKACIJA U VRIJEME KAPITULACIJE ITALIJE

Crvena armija je na istočnom frontu u ljeto 1943, poslije velike pobjede kod Kurska nad fašističkom vojskom, konačno preuzela strategijsku inicijativu. Anglo-američke snage su, nakon zauzimanja Sicilije 17. avgusta 1943, uspješnog iskrcavanja britanske 8. armije u Kalabriji i Apuliji (3. i 9. septembra) i američke 5. armije kod Salerna (9. septembra), nastavile ofanzivne operacije na italijanskom frontu i 1. oktobra zauzele Napulj. Italija je, zbog poraza na istočnom frontu, Balkanu, u Africi i Sredozemlju, kapitulirala 8. septembra 1943.

U istom periodu jedinice NOVJ su postigle velike operativne uspjehe u obalskom pojasu Jadrana i prekidanju ili otežavanju veza njemačkih snaga sa glavnim komunikacijskim pravcem u dolini Save.

U toku iskrcavanja anglo-američkih snaga na Siciliji i, posebno kapitulacije Italije »situacija na području Jugoistoka se zaoštrila« i porastao je značaj komunikacija u sjeverozapadnim krajevima Jugoslavije, naročito željezničkih, zbog prevoza njemačkih trupa i ratne tehnike radi stvaranja i stabilizacije fronta na Apeninskom poluostrvu.⁴⁰⁸

Radi preduzimanja mjera u slučaju kapitulacije Italije, komandant Jugoistoka je već 25. jula 1943. izdao naređenje komandantu njemačkih trupa u NDH u kojem, pored ostalog, stoji: »Naročito je važno u svim zonama obezbjeđenje postojećih uzletišta. Osim toga, zavisno od okolnosti, obezbjeđiti sa svim sredstvima željeznice, magistralne puteve i puteve nužne za pokret ka obali.«⁴⁰⁹

U istom periodu, prema izvještaju njemačkog Generalštaba Komande Kopnene vojske, »na teritoriji sjeverno od Save ponovo se povećava diverzantska aktivnost na željezničkim prugama i na

⁴⁰⁸ Mikroteka AVII, NAV, T-78, r. 332, s. 6290252-72, Procjena situacije na Jugoistoku komandanta Grupe armija »E« od 27. juna 1943.

⁴⁰⁹ Zbornik, XII, 3, str. 465.

žetvi, sa težištem u Slavoniji«. Isto tako, partizanske jedinice su pojačale diverzantske akcije na odsjeku Šibenik—Knin »protiv italijanskih linija snabdjevanja«⁴¹⁰

Uslijed približavanja sovjetskog fronta i iskrcavanja saveznika na Siciliju, značaj Balkana je izuzetno porastao. Upravo zbog toga je njemačka Vrhovna komanda oružanih snaga posebnu pažnju poklanjala odbrani Balkana i obezbjeđenju južnog boka svojih glavnih snaga na istočnom frontu. U to vrijeme je na jugoslovenskom ratištu protiv NOVJ i spriječavanje eventualne invazije saveznika na jadransku obalu bilo angažovano 37 okupatorskih divizija, od kojih 15 italijanskih (sem nekih dijelova još četiri divizije), 13 njemačkih, 7 bugarskih i 2 mađarske, pored raznih samostalnih i policijskih jedinica i brojno jakih kvislinških snaga. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije imala je početkom septembra četiri korpusna štaba, 18 divizija, nekoliko samostalnih brigada, oko 70 partizanskih odreda i niz manjih samostalnih jedinica.

Njemačka Vrhovna komanda oružanih snaga je na vrijeme izradila plan »Akse« (»Achse«), kojim su razrađeni postupci u trenutku kapitulacije Italije. Planom je predviđeno: prebacivanje njemačkih divizija u Italiji i na Balkan, brzo razoružanje italijanske vojske, samostalno nastavljanje rata u Italiji i posjedanje teritorije koju su držale italijanske snage na Balkanu. Hitler je 26. jula izdao direktivu za odbranu Balkana, kojom su regulisani komandni odnosi između njemačkih i italijanskih jedinica. Tada je odbrana, uglavnom, usredsređena u rukama njemačke Vrhovne komande Jugoistoka.

Njemačke snage su morale biti u stalnoj pripravnosti kako bi, prema razvoju situacije, mogle brzo da upadnu u područje koje su držali Italijani. Početkom avgusta je sa istočnog fronta prebačen u Kragujevac, odnosno Vrnjačku Banju Stab njemačke 2. oklopne armije, s generalom Lotarom Rendulićem (Lothar Rendulic), pod čiju su komandu stavljeni 3. SS »Germanija«, 5. SS brdski, 15. i 21. brdski i 69. rezervni korpus. Operativno područje njemačke 2. oklopne armije obuhvatalo je Hrvatsku, Bosnu, Hercegovinu i, poslije kapitulacije Italije, Crnu Goru i Albaniju. Nastojeći da što prije posjednu najvažnije luke na Jadranu i razoružaju italijanske jedinice u Dalmaciji, Crnoj Gori i Albaniji, komandant 2. oklopne armije naredio je da pet njemačkih divizija drži u pripravnosti motorizovane snage, da bi u trenutku kapitulacije Italije što prije izbile u Zadar, Split, Dubrovnik, Drač i Valonu i ova mjesta zadržale do izbijanja ostalih njemačkih snaga na obalu.⁴¹¹

Njemačka Vrhovna komanda je, zbog promjene vojno-političke situacije na jugoistoku Evrope, naredila 7. avgusta 1943. reorganizaciju sistema komandovanja i snabdjevanja. Do 26. avgusta uspostavila je Stab Grupe armija »F« u Beogradu, da rukovodi trupama u Jugoslaviji i Albaniji. Komanda na cjelokupnoj njemač-

⁴¹⁰ Isto, str. 481.

⁴¹¹ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, knjiga prva, 531—535.

koj operacijskoj zoni prenijeta je na komandanta Grupe armija »F« — barona fon Vajksa Maksimilijana (Maximilian von Weichs). Time je ograničen djelokrug komandovanja Grupe armija »E« na Grčku, uključujući i ostrva. Komandant Grupa armija »F«, određen ujedno i za komandanta Jugoistoka, dobio je komandu i nad Grupom armija »E«, formirane u januaru 1943. u Grčkoj. Za upravljanje željezničkim transportom i dunavskom plovidbom za dotur i snabdijevanje na cjelokupnoj teritoriji Jugoistoka bio je nadležan načelnik pozadine, koji je naređivao sa generalom službe transporta pri Grupi armija »F«, ⁴¹²

Vojno-politička situacija na Siciliji i unutrašnji politički događaji u Italiji, prema izvještaju njemačkog štaba za vezu pri italijanskoj 2. armiji od 14. avgusta 1943, najnegativnije su se odrazili »na političku situaciju cijele italijanske okupacione zone«. Naročito je postala osjetljiva magistrala Rijeka—Trst—Ljubljana—Zagreb, te je uskoro trebalo »očekivati napad većih razmjera protiv ove glavne saobraćajnice«. Na komunikaciji Rijeka—Ogulin, uslijed miniranja željezničke pruge kod Fužina, Italijani su pretrpjeli izvjesne gubitke. Pojačana su diverzantska dejstva teritorijalnih i operativnih jedinica i na relacijama Ogulin—Oštarije, Ogulin—Karlovac. Na teritoriji sjeverozapadno i južno od Knina bile su grupisane jače partizanske snage i pojačana diverzantska aktivnost »protiv željezničkih pruga, puteva i linija veza. Na cijelom priobalnom pojasu između Metkovića i Zadra zapaža se pojačana aktivnost«. Pogoršana je situacija u rejonu boksitnih rudnika oko Drniša. Italijani su se zadržavali »isključivo u jako utvrđenim staničnim zgradama naseljenih mjesta«, a partizani su »samo nekoliko stotina metara od njihovih uporišta« minirali željezničke pruge. »Na cjelokupnoj italijanskoj okupiranoj teritoriji«, podvučeno je u navedenom izvještaju, glavni napor bandi (odnosi se na partizane — prim, autora) usmjeren je na to da se, u slučaju neprijateljskog iskrcavanja, glavne saobraćajnice tako oštete da bi se što efikasnije ugrozio dotur svim našim snagama koje su angažovane na jugoistočnom prostoru.« ⁴¹³

Njemačka Vrhovna komanda, računajući na mogućnost kapitulacije Italije, upoznala je 30. avgusta potčinjene komande trupa sa planom »Akse«: sopstvenim trupama od 15 divizija ovladati Italijom; u okupiranim zemljama što prije razoružati italijanske jedinice, sem onih koje su spremne da produže rat sa njemačkom vojskom; komandant za Jugoistok preuzima komandu nad cijelom jugoistočnom Evropom, posjeda trupama najvažnija mjesta na obalama i ostrvima Egejskog, Jonskog i Jadranskog mora i obezbjeđuje povezivanje toga prostora sa dubokim zaleđem. Izvršavanje ovoga plana dovelo je do novih njemačkih ojačanja na Balkanu. Komandant za Jugoistok izdao je 3. septembra pripremnu zapovi-

⁴¹² *Zbornik*, XII, 3, str. 487—489.

⁴¹³ *Isto*, str. 493, 495 i 498.

jest, a Vrhovna komanda 8. septembra uveče naredila je trupama da hitno prijeđu u akciju.

»Prodor njemačkih jedinica sa hrvatskog kopna na Jadran bio je za ustanike znak za najveću aktivnost, jer su imali pred očima isti cilj — posjedanje obale« — konstatuje se u izvještaju vojno-privrednog oficira u Zagrebu od 15. novembra 1943. Zatim se navodi da su poduhvati jedinica narodnooslobodilačke vojske »usmjereni na rušenje pozadinskih veza (puteva, mostova, željezničkih pruga, stanica) i ometanje dotura prepadima, te postaju opasni zbog planskog izvođenja. Tim načinom borbe najteže je paralisana industrija naoružanja i vojna privreda«. ⁴¹⁴

Za njemačku Vrhovnu komandu održavanje komunikacija u obalskom pojasu Jadranskog mora i sa glavnim pravcem u dolini Save bilo je od prvorazrednog značaja. Taj prostor je sa dolinom gornjeg toka Save i Lombardijom (dolinom Poa) činio jedinstvenu stratejsku cjelinu, od čijeg je držanja zavisila i kontrola Panonskog bazena i sjeverne Italije. U to vrijeme Nijemci su u sjevernoj Italiji držali i svoju 14. armiju iz sastava Grupa armija »B«, koja je bila spremna da se angažuje protiv snaga NOV, ili da spriječiti iskrcavanje saveznika u srednjoj Italiji ili na sjevernom Jadranu. U tom cilju odlučili su da jakim snagama preduzmu operacije u sjeverozapadnom dijelu Jugoslavije. Cilj je bio ugušiti ustanak u Slovenačkom primorju, uništiti partizanske snage u Istri, Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru, obezbijediti komunikacije koje prolaze kroz Slovenačko primorje i tzv. Ljubljansku pokrajinu i spriječiti eventualni saveznički desant na sjevernom Jadranu. Operacije u sjeverozapadnom dijelu Jugoslavije trajale su od 22. septembra do 12. novembra 1943.

Gotovo istovremeno sa operacijama u sjeverozapadnom dijelu zemlje, komandant njemačke 2. oklopne armije odlučio je da produži dejstva u Dalmaciji, Lici, Kordunu i Baniji, da bi definitivno ovladao preostalim dijelovima dalmatinske obale i zaleđem i osigurao saobraćaj sa pozadinom i vezu sa Grčkom i Albanijom, radi spriječavanja iskrcavanja savezničkih snaga na jadranskoj obali.

Prema mjesečnom izvještaju Operativnog odjeljenja njemačke 2. oklopne armije od 22. septembra 1943. komandantu Jugoistoka, »izgleda da nije isključeno da počne opšti ustanak, čak i ako ga ne pokrene operacija iskrcavanja«. Predloženo je da snage Grupe armija »B« preuzmu osiguranje odsjeka Karlobag—Sušak, jer »za sada nije moguće da se trenutno raspoloživim snagama posjedne obala na spojevima prema desnom susjedu«. Namjera Komande njemačke 2. oklopne armije bila je da se pojača osiguranje željezničkih pruga »koje su odlučujuće za vođenje borbi i snabdijevanje, napuštajući osiguranje privrednih objekata i sporednih pruga«. U tom cilju preduzete su i konkretne mjere: »Pojačanje snaga za obezbjeđenje željeznica na važnim prugama Zagreb—Ogulin, Za-

⁴¹⁴ Isto, str. 668; Vlado Strugar, *n.d.*, 173—175.

greb—Beograd, Osijek—Vinkovci, Novi Sad—Indija, Slavonski Brod—Mostar i Sarajevo—Kraljevo, odustajući od zaštite ostalih pruga, a time i mira na njima«. Angažovane su i jače inženjerske jedinice »za brže otklanjanje zapreka na prugama«. Zbog stalnih rušenja pruga stanje u pogledu snabdijevanja borbenim potrebama na području njemačke 2. oklopne armije bilo je veoma ozbiljno. Radi toga je i zaključeno da će se to stanje, s obzirom na mogućnost većih borbenih dejstava na obali i na povećanu aktivnost partizanskih jedinica, »odlučujuće i štetno odraziti na borbenu situaciju«. Uslijed stalnih rušenja pruga i smanjenja kontingenta vozova, »iznenadne hitne potrebe mogu da se pokriju najmanje za 3 sedmice«. Komanda njemačkog 15. brdskog korpusa je 1. oktobra 1943. izvijestila da su »haotične prilike na svim poljima« zbog pojačane aktivnosti partizana, koji, izuzev većih gradova, kontrolišu cjelokupno područje. »Miniranje pruga i skidanje kolosijeka skoro je duplo češće nego u prethodnom mjesecu.«⁴¹⁵

Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije u obalskom operativnom području Jadrana i njegovom zaleđu postigla je u ovim tromjesečnim borbama velike rezultate. Njemačka komanda je bila prinuđena da, pored divizija iz zapadnog dijela Jugoslavije, tamo angažuje i 2. oklopni korpus »Hauzer« iz sjeverne Italije, umjesto da ga upotrijebi protiv anglo-američkih trupa u južnoj Italiji. Time je NOVJ olakšala saveznicima zauzimanje toga dijela Italije i ispoljila uticaj na italijanskom frontu. Nijemci su, takođe, bili prinuđeni da u obalskom pojasu Jadrana, gdje su očekivali desant saveznika, angažuju 264. diviziju iz Francuske i Belgije, kao i 181. diviziju iz Norveške. Tako su jedinice NOVJ u obalskom pojasu Jadrana i njegovom zaleđu, u oktobru 1943, vezivale deset njemačkih divizija, od kojih dvije oklopne.⁴¹⁶

Neposredno pred kapitulaciju Italije, prema ocjeni njemačkog štaba za vezu pri italijanskoj 2. armiji, diverzantska dejstva jedinica NOVJ bila su usmjerena na glavne saobraćajnice kako bi se »što efikasnije ugrozilo« snabdijevanje njemačkih oružanih snaga »koje su angažovane na jugoistočnom prostoru«. Od 11. septembra 1943. sa obje strane željezničke pruge Sarajevo—Mostar na dubini do 15 km angažovane su snage njemačke 369. divizije sa potjernim odjeljenjima i izviđačkim patrolama.⁴¹⁷

Nakon kapitulacije Italije pitanje angažovanja snaga za obezbjeđenje glavnih komunikacija postavilo se kao prioritetan zadatak. U tom smislu komandant Jugoistoka je naredio 1. oktobra 1943. komandi 2. oklopne armije da podnese izvještaj na kojim prugama se mora odreći obezbjeđenja, dodajući pri tome da »uslovljeno napuštanje manje važnih pruga i nekih privrednih objekata znači mjeru koja ima teške posljedice s kojim moramo da se mirimo kad nema više

⁴¹⁵ *Zbornik*, XII, 3, str. 574—579, 589 i 592.

⁴¹⁶ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, knjiga prva, 598.

⁴¹⁷ Mikroteka AVII, NAV, T-313, r. 193, s. 7453136-43; T-315, r. 2156, s. 946-7.

drugih mogućnosti da se održe veze koje su za nastavak borbe na Jugoistoku odlučujuće«. Prema naredjenju Komande 2. oklopne armije od 20. septembra 1943, za obezbjeđenje željezničkih pruga Zagreb—Beograd, Indija—Novi Sad, i Vinkovci—Osijek bio je odgovoran njemački 69. rezervni korpus.

Krajem septembra i početkom oktobra 1943. izvršena je nova organizacija transporta na području Jugoslavije da bi se postiglo »u prvom redu jedinstveno rukovođenje priliva i odliva između Beograda i glavnih prelaza Osijek i Novi Sad u svrhu povećanja učinka«. U tom smislu u Beogradu je postavljen general transportne službe Jugoistoka, a opunomoćeni transportni oficir Grupe armija »E« u Solunu i 2. oklopne armije u Vrnjačkoj Banji. Istovremeno, formirane su transportne ustanove i inženjerske trupe za eksploataciju željeznica na Jugoistoku. U Beogradu i Zagrebu formirani su štabovi za transportovanje sa željezničkim štabovima i obavještajnim centrima u svim većim mjestima na području Srbije, Makedonije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine.⁴¹⁸

Neposredno pred kapitulaciju Italije, njemačka Vrhovna Komanda je na vrijeme zaposjela trupama italijansku okupacionu zonu i preuzela cjelokupno rukovođenje vojnim operacijama na jugoslovenskom ratištu.

Međutim, kapitulacijom Italije 8. septembra 1943. nastupio je u Jugoslaviji vojno-politički preokret u korist narodnooslobodilačkog pokreta. Razoružano je 10 italijanskih divizija, a diverzanskim dejstvima jedinica NOV i PO Slovenije i Hrvatske po saobraćajnim i privrednim objektima, skladištima goriva i municije, aerodromima i elektrosistemu znatno su umanjeni vojni potencijali i manevarska sposobnost njemačkih oružanih snaga. Njemački garnizoni su, rušenjem komunikacija, dobrim dijelom bili odsječeni od centara za snabdijevanje, veliki prostor u »zaleđu« kontrolisale su jedinice NOVJ, a u znatnoj mjeri onemogućena je i eksploatacija sirovina.

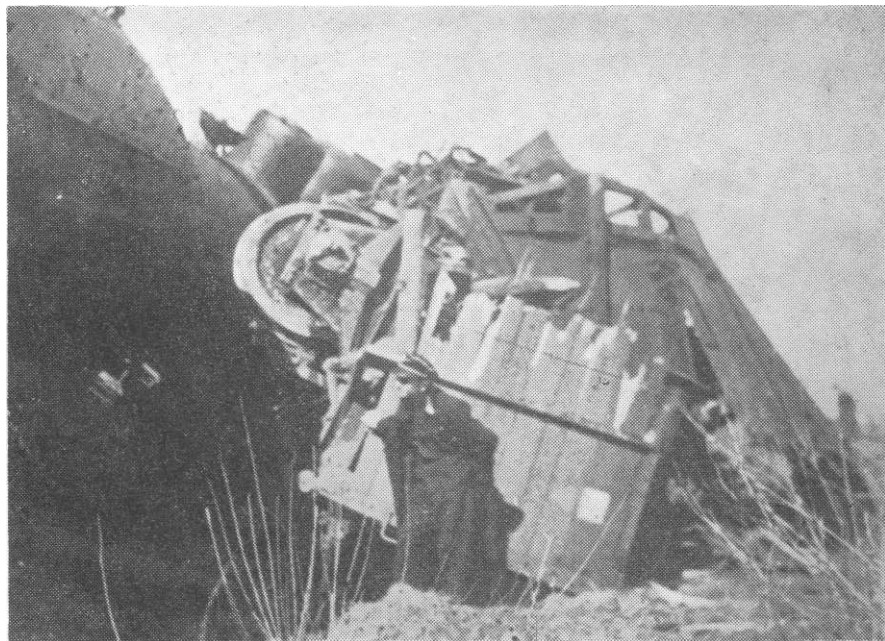
Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, u okviru savezničke strategije, pojačala je diverzantska dejstva na glavnim saobraćajnicama. U tom cilju je brigadir Ficroj Maklejn (Fitzroy Maclean) 17. septembra 1943. poslat na čelo anglo-američke vojne misije u Jugoslaviju da pomogne snabdijevanju NOVJ. U svom prvom izvještaju Londonu opisao je susret sa armijom koja se bori protiv »zajedničkog neprijatelja« i u »bespoštednoj borbi« uništava komunikacije, ratnu industriju i druga objekte od značaja za njemačku oružanu silu. Britanska premijer Winston Cerčil rekao je novembra 1943. predsjedniku SAD Ruzveltu TVTr[^] drže onoliko Nijemaca u Jugoslaviji koliko ih drže kombinovane anglo-američke snage južno od Rima.«

Njemačka Vrhovna komanda je krajem 1943. na Balkanu angažovala 24 divizije, dok je u isto vrijeme na italijanskom frontu imala svega 17. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije sa oko

⁴¹⁸ Isto, T-311, r. 285, s. 80—83, 402—404, 433—439, T-314, r. 1544, s. 330-1.

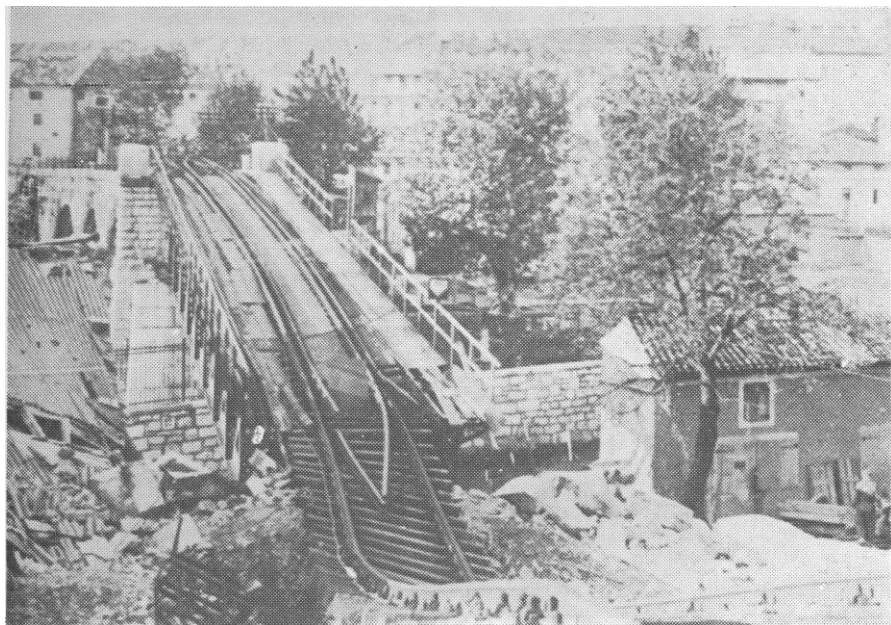

Na pruzi Zagreb—Beograd, kod Slavonskog Broda, dignut u vazduh teretni voz 28. maja 1943.

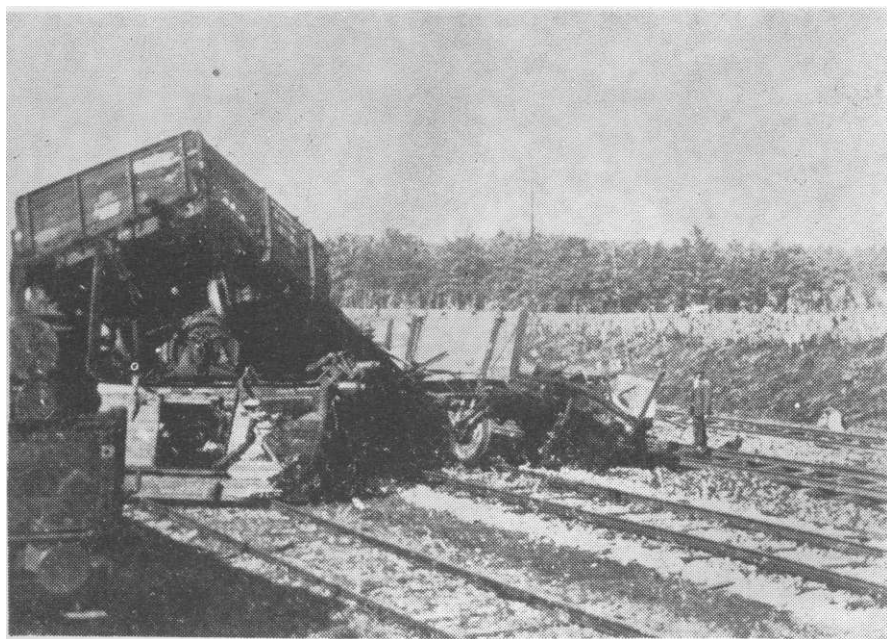

Na pruzi Zagreb—Karlovac, kod stanice Horvati, uništen voz sa cisternama 3. septembra 1943. akciju su izvršili diverzanti 3. tur opoljsko-posavske cete 2. diverzantskog bataljona

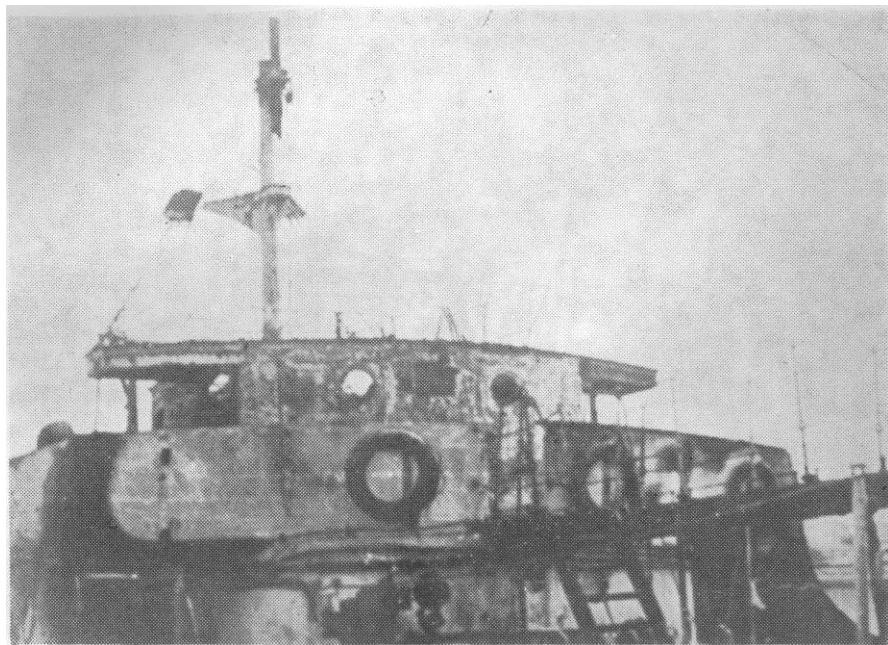

Na pruzi Delnice—Rijeka, u Fužinama, miniran most 12. septembra 1943.

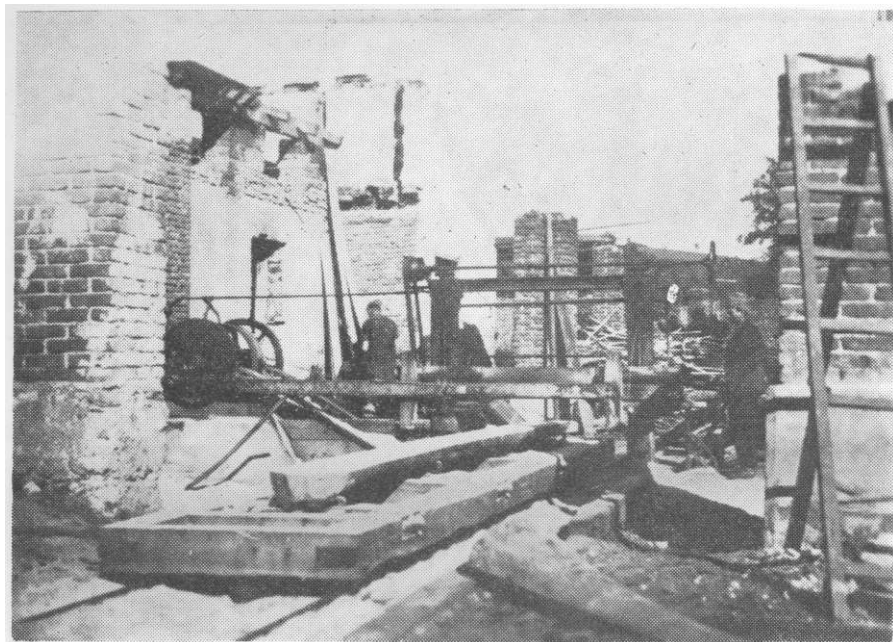
Uništena kompozicija na pruzi Zagreb—Beograd, u Slavoniji, septembra 1943.

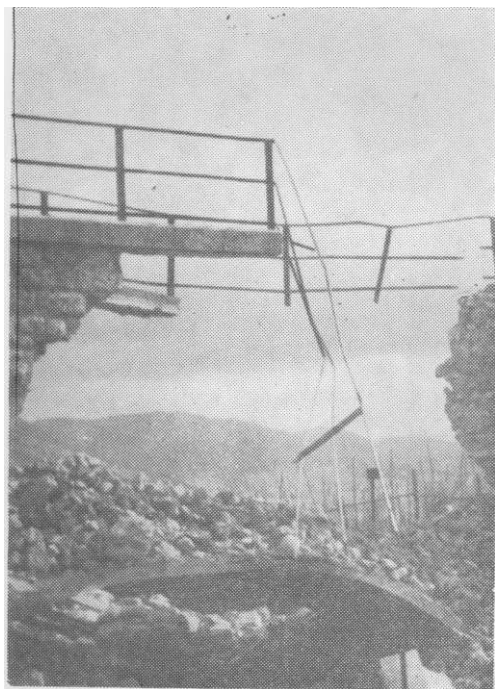
Partizani su, prilikom povlačenja iz Splita, septembra 1943, zapalili brod u splitskoj luci da ne padne u ruke Nijemcima

*Porušen most na pruzi Metlika—
—Novo Mesto, u Beloj Krajini
kod Otovca, septembra 1943.*

Razrušena pilana u Kamenskoj oktobra 1943.

*Porušen most na pruzi Metlika—
—Novo Mesto, kod Semiča, ok-
tobra 1943.*

320.000 boraca uvršćena je, prema ocjeni njemačke Vrhovne komande, u opštu savezničku strategiju i time »priznata kao samostalna ratujuća sila« vezujući na jugoslovenskom ratištu oko 450.000 okupatorskih i preko 350.000 kvislinških vojnika. Valja napomenuti da su ti rezultati postignuti bez ikakve materijalne pomoći sa strane. Neposredno poslije priznavanja NOVJ de jure na Teheranskoj konferenciji (28. novembra do 1. decembra 1943) kao punopravnog činioca u antifašističkoj koaliciji, četnicima Draže Mihailovića je uskraćena pomoć, a vojne misije opozvane.⁴¹⁹

DIVERZANTSKI BATALJONI

Iskustva diverzantskih dejstava na jugoslovenskom ratištu u prve dvije godine oružane borbe pokazala su cjelishodnost postojanja diverzantskih jedinica. Na cjelokupnoj teritoriji Jugoslavije u sastavu teritorijalnih i operativnih jedinica NOVJ formirane su diverzantske grupe, vodovi i čete, čiji sastav su sačinjavali borci koji su, kroz akcije i na kursovima, bili obučeni za diverzantske akcije. Za ove zadatke su bili osposobljeni i sabotažno-diverzantski i minerski vodovi i čete teritorijalnih i operativnih jedinica, naročito na području Slovenije. U okupiranim gradovima i pri vojnopozadinskim organima postojale su diverzantske grupe koje su bile osposobljene za diverzantske zadatke. Diverzantske (minerske) grupe, vodovi i čete nalazili su se pod komandom štabova teritorijalnih i operativnih jedinica, partijskih komiteta i vojnopozadinskih organa.

Na teritoriji Hrvatske i Vojvodine formirane su i specijalno obučene samostalne diverzantske jedinice (grupe, vodovi i čete), koje su u drugoj polovini 1943. prerasle u diverzantske bataljone. Diverzantski bataljoni na teritoriji Hrvatske nalazili su se pod komandom Diverzantske sekcije Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, štabova korpusa i operativnih zona na čijoj teritoriji su bili bazirani i izvršavali zadatke. Udarni diverzantski bataljon na teritoriji Vojvodine nalazio se neposredno pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine.

Povećan broj samostalnih diverzantskih grupa, vodova i četa na glavnim pravcima i komunikacijama na teritoriji Hrvatske, potreba objedinjavanja njihovih akcija, sadejstvo specijalno obučених diverzantskih, teritorijalnih i operativnih jedinica i usklađenost diverzantskih dejstava sa operacijama jedinica NOVJ — ukazivali su na potrebu stvaranja diverzantskih bataljona. Ujedno, to je odra-

⁴¹⁹ Josip Broz Tito, *u.c.*; prof. Henri Bernar, *Patriotska borba jugoslovenskih naroda viđena očima njihovih protivnika a posebno Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht*, Međunarodni naučni skup, *Ustanak u Jugoslaviji 1941 i Evropa*, Beograd 1971; dr. Branko Petranović, *n.d.*, str. 186—188.

žavalo nov stepen razvoja NOVJ i operativno-strategijskih ciljeva narodnooslobodilačkog rata.

Tako su od početka maja do kraja novembra 1943. na teritoriji Hrvatske formirana tri samostalna diverzantska bataljona.

Polovinom maja 1943. u Zvečevu je formiran 1. diverzantski bataljon 3. operativne zone Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od Psunjske, Moslavačke i Diljske diverzantske čete i Bilogorskog i Krndijskog diverzantskog voda od 132 borca i rukovodioca diverzanata. Rukovodstvo 1. diverzantskog bataljona sačinjavali su: komandant Bora Miličević, politički komesar Stevo Stojaković, zamjenik komandanta Milan Bolić, zamjenik političkog komesara Antun Pristojković Caso. Bataljon se sastojao od pet četa, koje su djelovale:

— 1. četa, sa bazom u selu Bobarama, na glavnoj pruzi Banova Jaruga—Kapela Batrina, krak Novska—Jasenovac i Banova Jaruga—Daruvar;

— 2. četa, sa bazom u selu Harkanovci, na glavnoj pruzi Kapela Batrina—Vinkovci i sporednoj Vinkovci—Osijek;

— 3. četa, sa bazom u Hum-Varošu, na pruzi Virovitica—Osijek (na relaciji Suhopolje—Osijek), Daruvar—Pčelić i Našice—Donji Miholjac;

— 4. četa, sa bazom u Gakovu (Bilo-gora), na pruzi Suhopolje—Virovitica—Koprivnica, krak Koprivnica—Križevci i Klošar—Bjelovar;

— 5. četa, sa bazom u Bršljanici (Moslavina), na glavnoj pruzi Zagreb—Banova Jaruga. Peta diverzantska četa (Moslavačka) bila je u sastavu 1. diverzantskog bataljona do 10. novembra 1943, kada prelazi u sastav 2. operativne zone Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske za formiranje 3. diverzantskog bataljona.⁴²⁰

Jedinice 1. diverzantskog bataljona izvodile su akcije na željezničke pruge, ceste, mostove, bunkere, telefonsko-telegrafске veze, privredne objekte i baze neprijatelja samostalno ili u sadejstvu sa teritorijalnim i operativnim jedinicama NOVJ. Formiranjem 1. slavonskog korpusa 17. maja 1943 (koji je 20. juna preimenovan u 2. hrvatski a 5. oktobra u 6. korpus NOVJ), 1. diverzantski bataljon je, u pogledu izvođenja akcija i sadejstva, potpadao pod njegovu komandu i Diverzantsku sekciju Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Neposredno pred prerastanje u odred (polovinom septembra 1944), 1. diverzantski bataljon se sastojao od četiri čete raspoređene duž željezničkih pruga i cesta za izvođenje akcija na operativnom području 6. korpusa bilo samostalno ili u sadejstvu sa drugim jedinicama:

— 1. četa na glavnoj pruzi Zagreb—Beograd na odsjeku Kutina—Batrina i sporednom kraku Banova Jaruga—Pakrac;

⁴²⁰ AVII, fond NOP-a, reg. br. 23—2/1, k. 470, Izvještaj komandanta 1. diverzantskog bataljona od 9. septembra 1943. Stabu 28. slavonske divizije rasporedu diverzantskih jedinica; *Zbornik*, tom V, knj. 18, str. 243.

- 2. četa na glavnoj pruzi Zagreb—Beograd na odsjeku Batrina—Vinkovci i sporednom kraku Batrina—Pleternica;
- 3. četa na odsjeku pruga Đakovo—Osijek, Đakovo—Strizivojna—Vrpolje, Vinkovci—Osijek—Donji Miholjac;
- 4. četa na odsjeku pruga Virovitica—Barč, Bjelovar—Grubišno Polje.

Komandni sastav čete sačinjavali su: komandir, zamjenik komandira, politički komesar, pomoćnik komesara i rukovodilac za informacije. Svaka četa u svom sastavu imala je dva voda sa komandirima i političkim delegatima, Vodove su sačinjavale dvije desetine od po pet boraca diverzanata i desetara, s tim što je 1. i 2. četa imala po šest desetina, a 3. i 4. četa po četiri desetine. »Gore pomenuta formacija naših jedinica«, kako se navodi u izvještaju Štaba 1. diverzantskog bataljona, »najbolje odgovara vršenju diverzantskih akcija.« Za prikupljanje podataka o neprijatelju u Štabu bataljona je postojao obavještajni oficir. Prema izloženoj formaciji brojno stanje bataljona iznosilo je 139 boraca i rukovodilaca diverzanata, s tim što je ono bilo podložno promjenama uslijed popune ljudstvom iz teritorijalnih i operativnih jedinica, kao i prilikom novih boraca.⁴²¹

Drugi diverzantski bataljon Diverzantske sekcije Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske formiran je u selu Augušanovac, Pokuplje, krajem avgusta 1943. na operativnom području 4. korpusa (Zumberak, Pokuplje, Turopolje, Banija, Kordun, Cazinska krajina i Lika) i sastojao se od tri čete:

- 1. četa (sisačko-banijska) izvodila je akcije na prugama Lenkenik—Sisak—Sunja—Dubica, Sunja—Koštajnica, Bosanski Novi—Bihać;

- 2. četa (karlovačko-kordunaška) izvodila je akcije na prugama Karlovac—Sušak i Karlovac—Ljubljana;

- 3. četa (turopoljsko-posavska) izvodila je akcije na prugama Zagreb—Sisak, Zagreb—Varaždin (između Pušća, Bistra-Luka), Zagreb—Karlovac i Zagreb—Krapina.⁴²²

Nakon kapitulacije Italije u sastav 2. čete (karlovačko-kordunaške) ušlo je 13 boraca diverzanata samostalne Primorsko-goranske diverzantske čete, koja je izvodila akcije na pruzi Ogulin—Sušak.⁴²³

Rukovodstvo 2. diverzantskog bataljona sačinjavali su: komandant Mića Bulat, komesar Drago Meleh, zamjenik komandanta Rade Kukić, zamjenik komesara Pavle Bunčić. Popuna Bataljona, pored postojećih diverzantskih četa, izvršena je iz teritorijalnih i operativnih jedinica sa tog područja. Organizacijsko-formacijska

⁴²¹ Isto, reg. br. 36—4, k. 473 B, Izvještaj Štaba 1, diverzantskog bataljona od 10. avgusta 1944. Štabu 6. korpusa NOVJ o organizacionom stanju jedinica.

⁴²² Isto, reg. br. 9—1, 10—1, k. 105 B, Izvještaj Štaba 2. diverzantskog bataljona od 27. avgusta 1943. šefu diverzantske sekcije Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

⁴²³ Isto, reg. br. 14/1—12, k. 421 d, Pregled brojnog stanja 2. čete 2. diverzantskog bataljona od 30. septembra 1943.

struktura je bila slična kao kod 1. diverzantskog bataljona, s tim što je svaki vod imao u svom sastavu po dvije desetine.⁴²⁴

Treći diverzantski bataljon je formiran 28. novembra 1943. u Vrtlinskoj, kraj Čazme, na području 2. operativne zone Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, sa tri čete, koje su djelovale:

— 1. četa (moslavačka) na glavnoj pruzi Zagreb—Novska, od Dugog Sela do Banove Jaruge;

— 2. četa (prigorsko-zagorska) na glavnoj pruzi Zagreb—Dugo Selo, Zagreb—Zidani Most i Zagreb—Klanjec (rijeka Sutla);

— 3. četa (kalnička) na željezničkim prugama Križevci—Bjelovar i Bjelovar—Garešnica, sa zadatkom da proširi svoja dejstva i u Međumurje.

Osnov za formiranje 3. diverzantskog bataljona bile su Moslavačka diverzantska četa, male i nedovoljno učvršćene grupe diverzanata na području sjeverozapadne Hrvatske i jedna desetina 2. diverzantskog bataljona. Međutim, u kratkom vremenu, popunom boraca iz Zagrebačkog i Moslavačkog NOP odreda, formirana je 1. diverzantska četa sa dva voda po dvije desetine sa vojničkim i političkim kadrom. Od postojećih diverzantskih grupa, desetina 2. diverzantskog bataljona i 23 borca Zagrebačkog NOP odreda formirana je 2. diverzantska četa. Treća diverzantska četa je formirana od bjelovarskih i kalničkih diverzanata, kao i popunom novih boraca Kalničkog i Bjelovarskog NOP odreda. Jedan vod 3. diverzantske čete bio je dodijeljen Bjelovarskom NOP odredu, koji je izvodio akcije na pruzi Bjelovar—Križevci i Križevci—Dugo Selo.

Stab 3. diverzantskog bataljona nalazio se u Pobjeniku (Moslavina) i sastojao se od: komandanta — Mirko Palčić, političkog komesara — Karlo Požar, zamjenika komandanta — Dušan sijer, zamjenika političkog komesara — Franjo Kapusta⁷ Bataion je bio povezan za NOP odredima, operativnim jedinicama i političkim organizacijama na terenu. Nakon formiranja brojao je 125 boraca i rukovodilaca diverzanata. Od 19. januara 1944. bio je pod komandom Štaba 10. (zagrebačkog) korpusa i Diverzantske sekcije Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.⁴²⁵

Pri Diverzantskoj sekciji Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, pored tri bataljona, formirane su i tri samostalne diverzantske čete: Primorsko-goranska (za rušenje mostova i tunela na pruzi Ogulin—Sušak), koja je nakon kapitulacije Italije rasformirana i njeni borci su ušli u sastav 2. diverzantske čete (karlovačko-kordunaške) i drugih partizanskih jedinica, nastavljajući i dalje sa izvođenjem diverzantskih akcija; Istarska, na operativnom području 11. kor-

⁴²⁴ Ukupno brojno stanje 2. diverzantskog bataljona, prema izvještaju od 22. februara 1944, iznosio je 138 boraca i rukovodilaca (AVII, fond NOP-a, reg. br. 2—2/9, k. 121).

⁴²⁵ AVII, fond NOP-a, reg. br. 5—10, k. 121 A, Izvještaj Štaba 3. diverzantskog bataljona od 31. decembra 1943. šefu Diverzantske sekcije Inženjerskog odsjeka Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

Š T A B
III. Diverzantskog bataljona
Diverzantske Sekcije, Inž. Otsjeka
Glavnog Štaba N.O.V. i P.O.
H R V A T S K E

Broj 46/43

Dana 31/XII/1943 god.

Šefu Diverzantske Sekcije, Inž. Otsjeka G.Š.H.

Ovaj bataljon formiran je 28/XI/1943 godine. U planu je bila da teren II. Operativne Zone obuhvati sa tri čete, I četa da obuhvati komunikaciju na pruzi Zagreb-Novska, od Dugog-sela do Banove Jaruge /Ilove/, II. četa da obuhvati pruge Dugo-selo Zagreb i Zagreb-Zidani Most /Sutla/, III. četa pruge Križevci Bjelovar i Bjelovar Garešnica.

Ova posljednja tj. III. četa neće stalno raditi na ovim prugama, jer je saobraćaj itako rijedak, pogotovo zimi kad zapadne snijeg, te se zameće pruga. Ona će imati za zadatak da proдре prema Mađarskoj u Medijumurje.

Pri osnivanju ovog bataljona, našli smo na teritoriju kojega moramo obuhvatiti pojedine grupice diverzanata, ali one nisu djelovale na svojim sektorima kako bi trebale, naročito nije bio obuhvaćen Zagreb-Zidani Most i Zagreb-Dugo-selo, dok je na ostalim sektorima rad tekao neorganizirano, neredovito i sa nedovoljnim brojem akcija.

Glavna krivica tim nedostacima bila je nedovoljna kontrola pa i mali broj diverzanata. Pri našem dolasku našli smo svega oko 60 diverzanata, pa i od toga broja je veliki dio nedisciplinovan i zabušana, ta koji su se na taj način krili od ostalih jedinica. Poslije temeljitog čišćenja i dobivanja novih drugova od Zagrebačkog i Moslavačkog Partizanskog Odrada, formirali smo potpuno 1. četu i to sa dva voda po dvije desetine.

U toj četi uspostavljen je vojnički i politički komandni kadar, te sprovedena i politička organizacija. Komanda čete sastoji se od komandira komesara i njegovog zamjenika.

2. četa formirana je od stare spomenute grupice, jednadsetine II. Diverzantskog bataljona i 23 druga dobivena od Zagrebačkog partizanskog odreda. Sa ovim drugovima održan je stručni diverzantski kurs, tako da su usposobljeni za diverzantski rad.

Komandni kadar te čete još nije upotpunjen i sastoji se svega od komandira, komesara i 2 vodnika. Političkog komandnog kadra još nema. Isto tako nije sprovedena politička organizacija/Skoj, Partija/, a nema ni zamjenika komesara. Ovi nedostaci biti će uklonjeni, jer se nalazimo upravo na putu do ove čete, da ju organiziramo u potpunosti.

3. četa sastoji se od bjelovarskih i kalničkih diverzanata. Poslije čišćenja sada broji svega 16 ljudi. Ona još nije upotpunjena, što će se ozg porođo sa 2 četom učiniti. Njen komandni kadar je već predviđen, osim zamjenika komesara čete.

Štab bataljona ~~komandir~~ je pri formiranju bio potpun tj. imao je komandanta i zamjenika i komesara i zamjenika. Sada zamjenik komandanta krenuo je za Slavonsku i Diverzantskom bataljonu i vratiti će se u koliko ga bataljon neće trebati.

Prema tome naš bataljon broji sada 121 druga i 3 drugarice, koje su zaposlene u kninjama.

Naš štab se povezao sa avimperativnim jedinicama na terenu, kao i političkim organizacijama.

U mnogome nas je pomogao Štab II. Operativne Zone, koji je pokazao puno razumjevanje za potrebe našeg bataljona, te nam je olakšao rad.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

Polit. komesar:

[Signature]

Komandant:

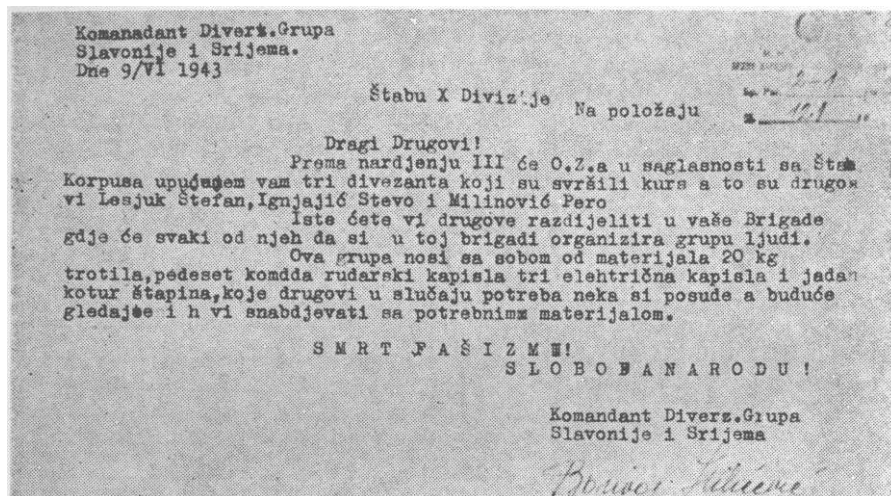
[Signature]

Upućivanje diverzanata sa diverzantskog kursa u 28. slavonsku (10. hrvatsku) diviziju

pusa, i Međumurska, koja je izvodila akcije na glavnim komunikacijama u Muđumurju i Podravini.⁴²⁶

Diverzantski bataljoni i samostalne čete su do septembra 1944. bili pod komandom štabova korpusa (4, 6, 10. i 11. korpus) na či-

Izveštaj Štaba 3. diverzantskog bataljona od 31. decembra 1943. šefu Diverzantske sekcije Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske o formiranju i organizacionoj strukturi 3. diverzantskog bataljona

jem operativnom području su izvodili akcije i Diverzantske sekcije Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

Nakon stečenih iskustava u izvođenju diverzantskih akcija, kao i rezultata sadejstva diverzantskih, teritorijalnih i operativnih jedinica, u drugoj polovini 1943. u sastavu partizanskih odreda formirani su diverzantski vodovi, a u divizijama diverzantske čete, kako bi izvodili rušenje komunikacija, privrednih i drugih objekata »i tamo gdje nema dijelova samostalnog Diverzantskog bataljona«. U tom cilju je iz svake brigade slato na diverzantski kurs po šest »hrabrih i bistrih« boraca, od kojih je kasnije formirana diverzantska četa u sastavu »jednog bataljona neke brigade«, a pod neposrednom komandom štaba divizije. Ako je u izvršenju zadatka neka brigada bila duže odvojena od divizije, dodijeljeno joj je iz diverzantske čete šest boraca — diverzanata.⁴²⁷

⁴²⁶ Isto, reg. br. 14/1—12, k. 421 d; Ivan Hariš, *n.d.*, str. 19 i 20,

⁴²⁷ Isto, reg. br. 14—1/3, k. 470, Naređenje Štaba 2. korpusa od 28. avgusta 1943. štabovima divizija, odreda i šefu Diverzantske sekcije o organizaciji diverzantskih četa.

Za stvaranje diverzantskih vodova u teritorijalnim jedinicama⁴²⁸ iz svakog NOP odreda (Posavski, Požeški, Diljski, Podravski, Daruvarski, Bilogorski) i Mađarskog bataljona »Sandor Petefi« određeno je krajem avgusta 1943. po šest okretnih i hrabrih boraca na diverzantski kurs na Zvečevu pri Stabu 1. diverzantskog bataljona. Po povratku u svoje jedinice, obučeni diverzanti su organizovali kurseve u odredima radi formiranja diverzantskih vodova.

U izvođenju diverzantskih akcija — rušenja komunikacija i drugih objekata — pored NOP odreda bili su angažovani vojno-teritorijalni organi, stanovništvo i organi narodne vlasti. Tako se u naređenju Štaba 2. korpusa Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 28. avgusta 1943. štabovima partizanskih odreda i komandama područja, pored ostalog, ističe da u izvođenju diverzantskih akcija učestvuju »seoske straže i mjesno stanovništvo uz saglasnost NOO-a i Komandi Područja«.⁴²⁸

I na operativnom području 4, 10. i 11. korpusa Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske u teritorijalnim i operativnim jedinicama formirane su diverzantske grupe, vodovi i čete. Milan Bulat, komandant 2. diverzantskog bataljona polovinom 1943. organizovao je na Zumberku diverzantske kurseve, koje su pohađali i borci slovenačkih jedinica — 1. slovenačke »Tone Tomšič«, 2. slovenačke »Matija Gubec«, 3. slovenačke »Ivan Cankar« i 4. slovenačke brigade »Ljubo Sercer«. Na tim kursevima osposobljeni su borci od kojih je formirana 3. diverzantska četa na području Posavine za rušenje saobraćaja na pravcima Zagreb—Sisak i Zagreb—Karlovac. U prvoj polovini avgusta 1943, kada su diverzantske grupe prestatle u vodove, u Bosiljevu je organizovan kurs radi popune novoformiranih diverzantskih jedinica, kojima je rukovodio komesar čete Tode Jaković Zec. Neposredno pred formiranje 2. diverzantskog bataljona Mirko Palčić je organizovao diverzantski kurs u Baniji radi popune 3 do 4 voda diverzanata, koji su izvodili akcije na komunikacijama Lekenik—Sisak—Sunja—Dubica, Sunja—Kostajnica i Sunja—Bihać.⁴²⁹

U drugoj polovini 1943, za izvršenje diverzantskih zadataka, u teritorijalnim i operativnim jedinicama su formirani diverzantski vodovi i čete. U tom cilju Stab 2. korpusa naredio je 28. avgusta 1943. NOP odredima i divizijama na području Slavonije da upute odabrane i hrabre borce na diverzantske kurseve, pri diverzantskim četama. »Kada se jedna grupa izобрази«, navodi se u naređenju, »treba da se održava kurs s novom partijom, ali s tim da se po završenom kursu ti borci upute natrag u sastav jedinice

⁴²⁸ Isto, reg. br. 5—6, k. 470, Naređenje Štaba 2. korpusa od 28. avgusta 1943. štabovima NOP odreda Hrvatske za upućivanje boraca na diverzantski kurs; reg. br. 23/1—4, k. 1757—1, Naređenje Štaba 2. korpusa od 28. avgusta 1943. štabovima partizanskih odreda i komandama područja na operativnom području Korpusa za rušenje željezničkih pruga.

⁴²⁹ Isto, reg. br. 10—1, k. 105 B; Đuro Vucelić, n.č.

Organizacija diverzantskih četa.

Štabu X. Divizije
 Štabu XII. Divizije
 Štabovima svih partizanskih Odreda II.
 Korpusa N.O.V. i P.O. Hrvatske
 Štabu Diverzantskog bataljona

P o l o ž a j

Da bi se djelovanje naših operativnih jedinica bilo u potpunosti omogućeno, potrebno je da se, pored ostalog, formira u svakoj Diviziji diverzantska četa, a u Odredima diverzantski vodovi. U tu svrhu ovaj Štab

N A R E D J U J E :

1. Štabovi Divizija odrede po šest hrabrih i bistrih drugova iz svake brigade s kojima će komandiri upućeni iz Diverzantskog bataljona održati diverzantski kurs. Vreme trajanja kursa odrede komanda Diverzantske čete u dogovoru sa Štabovima Divizija.

2. Nakon završenog kursa formira se od tih kursista diverzantska četa koja će biti u sastavu jednog bataljona neke brigade pod njegovom komandom i staranjem u svakom pogledu osim u izdavanju naredjenja za akciju što određuje Štab Divizije.

3. U slučaju dužeg odjeljivanja jedne brigade iz sastava Divizije dodjeljuje se šestorica diverzantske čete toj brigadi.

4. Da bi se u Diverzantskoj četi moglo raditi vojnički i politički treba Štab Divizije da odredi za to odgovorne drugove.

5. Dužnosti tih diverzantskih jedinica jesu: Vršenje zadataka diverzantske naravi kako im naredi Štab Divizije i to uvijek uz prisustvo operativnih jedinica, evakuacija diverzantskog materijala iz uporišta, uz kontrolu polit. komesara. Za vreme mirovanja izobrazba diverzantske čete do stepena njihovog rukovodioca. Osim toga vojnički i politički rad kad god se za to uhvati vremena. Inače ne mogu biti zaduživani ostalim dužnostima, kurirskom, stražarskom i tome slično. Kad se jedna grupa izobrazila, treba da se održava kurs s novom partijom, ali s tim da se po završenom kursu ti borci upute natrag u sastav jedinice u koliko nisu potrebni za popunu diverzantskih četa. I tako se redom nastavlja s izobrazbom. Komanda diverzantske čete čuvaće spisak svih drugova koji su završili takav kurs.

6. Štabovi Odreda organiziraju ovakve kurseve u svojim jedinicama, kad se im vrste kursisti borci upućeni na diverzantski kurs koji će se održati pri Štabu Diverzantskog bataljona.

7. Cilj formiranja ovih diverzantskih jedinica u sastavu operativnih jedinica jest da bi ove mogle vršiti akcije s diverzijama i onda i tamo gdje nema dijelova samostalnog Diverzantskog bataljona II. korpusa N.O.V. i P.O. Hrvatske.

8. Napominjemo Štabovima da paze na izbor drugova za kurs, jer dozna povjerenja da će ga ovaj izvršiti. Kursista na diverzantskom kursu može steći znanja, ali hrabrosti ne može.

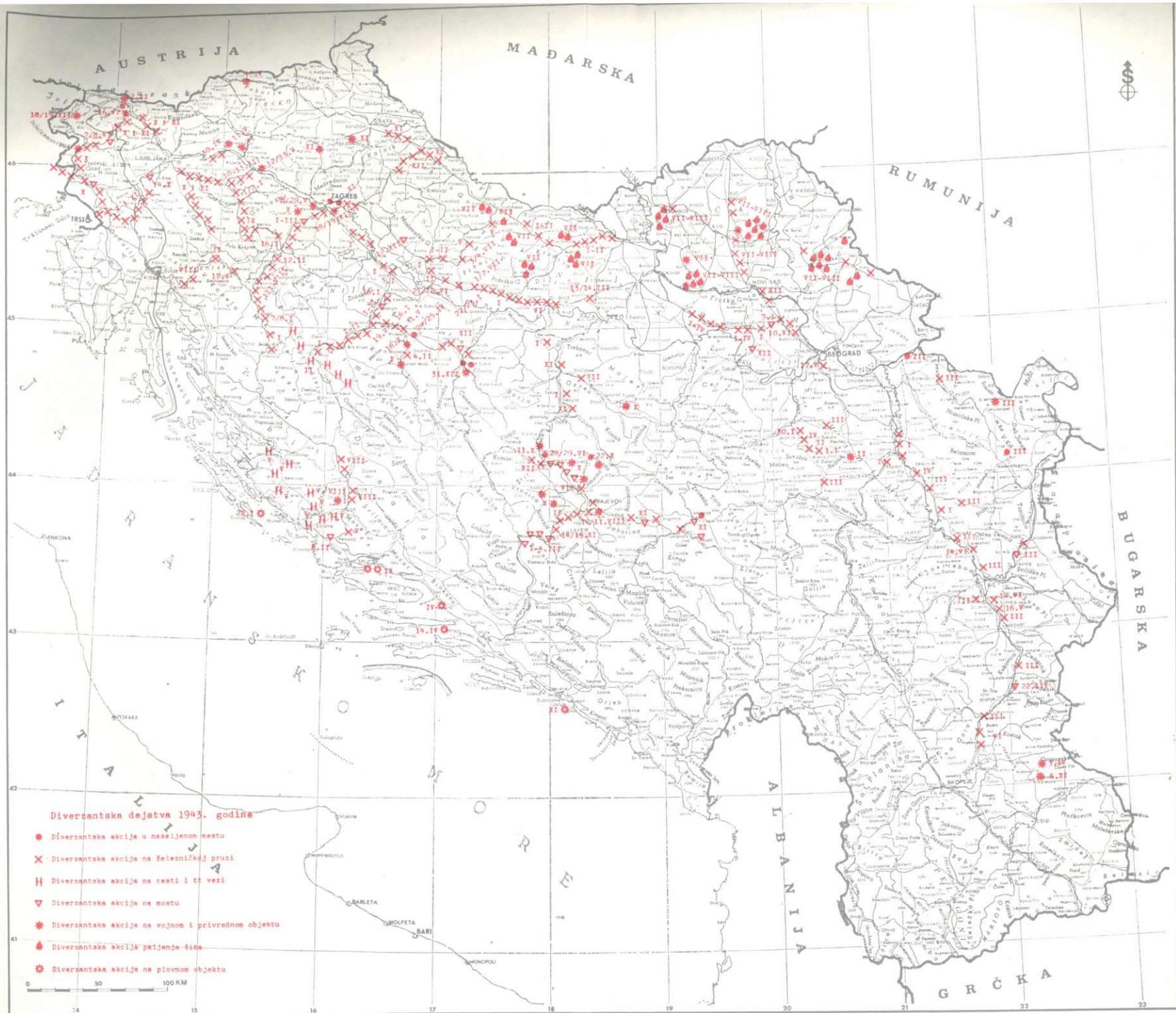
Smrt fašizmu - Sloboda narodu !

Po naredjenju Komandanta
Načelnik Štaba:

[Signature]

Naredenje Štaba 2. korpusa NOV Hrvatske (6. slavonski korpus) od 28. avgusta 1943. štabovima divizija, NOP odreda i šefu Diverzantske sekcije o formiranju diverzantskih četa u operativnim i diverzantskih vodova u teritorijalnim jedinicama

ŠTAB II KORPUSA
Narodno Oslobođilačke Vojske
Hrvatske
A, br. 146
dne 28. VIII. 1943

Kurs pri Štabu Diverzantskog
bataljona

Štabovima svih Partizanskih Odreda
II Korpusa N.O.V. i P.O. Hrvatske
položaj

Diverzantski kurs pri Štabu Diverzantskog bataljona II Korpusa N.O.V. i P.O. Hrvatske počinje 4. IX. 1943. U vezi tim Odrediti će svaki Štab Odreda odmah po 6 /šest drugova za taj kurs i uputiti ih na relejnu stanicu Zvečevo gdje će se prijaviti komandantu Diverzantskog bataljona drugu Bori, najkasnije do 3. septembra o.g. Osim toga Štab Podravskeg Odreda odrediti će 6 drugova Madjara iz Madjarskog bataljona za taj kurs.

Kursisti treba da budu okretni i hrabri drugovi, kojima će njihovi Štabovi nakon kursa moći dati zadatak bez straha hoće li ga ovi izvršiti i kako će ga izvršiti. Kursiste snabdjeti sa svom ratnom spremom. Isti drugovi organizirati će nakon kursa u svojim Odredima Diverzantske kurseve i osposobiti vođe Diverzanata za potrebe Odreda.

Napominjemo Vam još jedanput. Pazite na izbor ljudstva jer se to trostruko plaća.

Smrt fašizmu Sloboda Narodu!

M.P.

Po naredjenju komandanta;
Načelnik Štaba;
Potpis nečitljiv.

.....

Š t a b
Posavskog NOP Odreda
Položaj

2. IX. 1943

Štabu I i II bataljona

Na znanje etime, da odmah izabere iz Vašeg bataljona po tri dobra druga, koji će biti sposobni za ovaj kurs, a koji će mnogo koristiti našoj NOB. Drugovi neka se dodju sutra do 8 sati ujutro u ovaj Štab, gdje će dobiti potrebne upute i direktive.

Smrt fašizmu Sloboda Narodu!

Pol. komesar;

Komandant;

Obavještenje Štaba 2. korpusa NOV Hrvatske (6. slavonski korpus) od 28. avgusta 1943. štabovima NOP odreda da upute po 6 boraca na diverzantski kurs

ukoliko nisu potrebni za popunu diverzantskih četa. I tako se redom nastavlja s izobrazbom⁴³⁰.

Diverzantski kurs za borce partizanskih odreda na operativnom području 2. hrvatskog korpusa (Slavonija) otpočeo je sa radom 4. septembra 1943. pri Štabu 1. diverzantskog bataljona. Svršeni slušaoci su imali zadatak da u svojim odredima organizuju diverzantske kurseve, na kojima su obučavani borci za formiranje diverzantskih vodova. Za formiranje diverzantskih četa u operativnim jedi-

⁴³⁰ Isto, reg. br. 14—1/3, k. 470.

nicama, štabovi divizija su upućivali po 6 hrabrih i odvažnih boraca na diverzantske kurseve.⁴³¹

Diverzantske jedinice su, prema naređenju Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 4. septembra 1943, morale »imati svoju bazu, gdje će im se pružiti mogućnost stjecanja stručne kao i ostale izobrazbe«. Operativne jedinice su imale zadatak da diverzantske čete koje su se nalazile na njihovom odsjeku dejstva snabdijevaju odjećom i obucom, kao i da ih popunjavaju »dobrim i valjanim borcima«, koji imaju »volju za diverzantski rad, tako da bi diverzanti mogli izvršiti svoje zadatke«. »Stručni rad diverzanata«, prema datom uputstvu, »je slijedeći: rušenje pruge, lokomotiva, kompozicija vozova, raznih željezničkih instalacija (vodocrpi, motori, rezervoari), skretnice, blokovi, mostovi itd. i to sve pomoću eksploziva uz saradnju operativnih jedinica tako, da operativne jedinice svojom snagom očiste npr. most ili bilo koji objekt a diverzanti da izvrše svoj zadatak.«⁴³²

I na operativnom području 4. 10. i 11. korpusa (Lika, Banija, Kordun, sjeverozapadna Hrvatska, Istra) održavani su kursevi za borce teritorijalnih i operativnih jedinica. Diverzantski kurs pri Štabu 2. diverzantskog bataljona pohađao je i bugarski državljani Kiril Halačev Grantin (rodом iz Vidina, Bugarska, student kiparsh?aTr^agreBu), kc5ji je septembra 1943. stupio u partizane i bio slikar pri Okružnom komitetu KPJ za Baniju i ZAVNOH-u. Po ličnoj želji je tražio da ide u 4. korpus »i molio da se uputi na diverzantski kurs, poslije kojeg bi išao u Bugarsku radi formiranja diverzantskih grupa«. Po završenom kursu s odličnim uspjehom upućen je, 25. marta 1944, u Glavni štab Hrvatske »s molbom da mu se izađe u susret njegovim traženjima« da se uputi u Bugarsku »i povede sa sobom nekoliko naših diverzanata.«⁴³³

Početkom septembra 1943, neposredno pred kapitulaciju Italije, Glavni štab NOV i PO Hrvatske odlučio je da uputi u Istru pomoć u kadrovima radi organizovanja kurseva i obuke diverzantskih grupa, kojima je trebalo pokriti cjelokupnu teritoriju. Ta odluka je realizovana februara 1944. Šef diverzantske sekcije Glavnog štaba Hrvatske Ivan Hariš je za ovaj zadatak odredio komesara 2. diverzantskog bataljona Dragu Meleha, komesara diverzantske čete Đuru Vucelića i borca diverzanta Stjepana Cabrijana, sa najnužnijim diverzantskim sredstvima. Nakon 25 dana napornog putovanja preko Like i Gorskog kotara i povezivanja sa Štabom 11. korpusa, partizanskim jedinicama i aktivistima narodnooslobodilačkog pokreta u gradovima preko ilegalnih veza, 7. marta 1944. otpočeo je sa radom prvi diverzantski kurs u selu Mala Učka, u osnovnoj školi. Na kursu su borci sticali osnovna stručna znanja u rukovanju

⁴³¹ Isto, reg. br. 5—6 i 23/3, k. 470 i 1121, Naredbe Štaba 2. korpusa od 28. avgusta 1943. štabovima partizanskih odreda i štabovima operativnih i teritorijalnih jedinica za upućivanje boraca na diverzantske kurseve.

⁴³² Isto, reg. br. 6—12, k. 121 A.

⁴³³ Isto, reg. br. 38—1/5 i 2/5, k. 427.

i primjeni diverzantskih sredstava, a kroz izvođenje akcija borbena iskustva. U periodu mart—maj 1944. održano je pet diverzantskih kurseva u trajanju 7 do 10 dana sa preko 90 boraca novoformirane 1. istarske brigade »Vladimir Gortan«, 2. pulskog i Učkog partizanskog odreda. U izvještaju Operativnog štaba za Istru od 11. aprila 1944. Stabu 11. korpusa o organizacionom stanju jedinica, pored ostalog, stoji: »Do sada smo organizovali minerski kurs koji su završili 37 boraca sa dobrim uspjehom i već se pokazuju dobri rezultati. Ovaj kurs se produžuje i novi borci se obučavaju.« Na kurseve su upućivane grupe od 4 do 7 boraca iz svakog bataljona, koje su bile jezgro za formiranje diverzantskih vodova.⁴³⁴

Za izvođenje diverzantskih dejstava osjećao se u velikoj mjeri tokom čitavog rata nedostatak eksploziva, detonatora, štapina i drugih diverzantskih sredstava. »U slučaju pomanjkanja eksploziva«, navodi se u naredenju Glavnog štaba Hrvatske od 4. septembra 1943, »dužnost je diverzanata rušiti telefonske stubove, uništavati električne vodove kao i telefonske, po mogućnosti rastavljati šine i tako izazivati katastrofu vlaka, uznemiravati neprijatelja po prugama i raznim uporištima itd.«⁴³⁵

U Zahtjevu šefa Diverzantske sekcije od 15. septembra 1943. Glavnom štabu Hrvatske da se pošalje eksploziv kamionima preko Vrbovskog u Bosiljevo (Kordun) i »specijalista« da pregleda 3 vagona kalijum-hlorida i veću količinu crvenog fosfora, između ostalog, navedeno je da su mogućnosti za izvođenje diverzantskih akcija odlične, »ali materijala više nema«. »Predviđam da ću moći izvršiti akciju na električnu centralu u Oziju«, zaključuje se u zahtjevu, »samo trebam eksploziva i ništa drugo već samo eksploziva.« Za potrebe diverzantskih jedinica otpočeto je u Bosiljevu u drugoj polovini septembra 1943. sa proizvodnjom eksploziva od kalijum-hlorida i crvenog fosfora.⁴³⁶

Diverzantske jedinice Slavonije snabdijevale su se, pored ostalog, eksplozivom i od Komande banijskog područja. Za akcije na prugama Zagreb—Karlovac i Karlovac—Metlika jedinice 2. diverzantskog bataljona snabdijevale su se eksplozivom i sa područja Slovenije.⁴³⁷

Štabovi diverzantskih jedinica snabdijevali su diverzantskim sredstvima i specijalne diverzantske grupe za izvođenje akcija u gradovima. Šef Diverzantske sekcije Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske Ivan Hariš naredio je, 8. decembra 1943, komandantu 1. diverzantskog bataljona Bori Miličeviću da pošalje diverzantska sredstva, posebno tempirne olovke od 15 minuta do 30 dana, za vršenje diverzantskih akcija u Zagrebu.⁴³⁸

⁴³⁴ *Zbornik*, V, 26, str. 192 i 193; Ivan Hariš Gromovnik, n.d., str. 18, *Diverzant*, str. 334.

⁴³⁵ AVII, fond NOP-a, reg. br. 6—12, k. 121 A.

⁴³⁶ Isto, reg. br. 2—12, k. 121 A.

⁴³⁷ Isto, reg. br. 1—13, 17—6, k. 121 A.

⁴³⁸ Isto, reg. br. 5—12, k. 121 A.

Štabovi korpusa su, prema naređenju Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, imali zadatak da eksploziv u što većim količinama dostavljaju u prvom redu diverzantskim jedinicama koje su izvodile akcije »na glavnim željezničkim čvorovima« i ometaju »neprijatelja na svakom koraku«, tako da »svaki dan leti po jedan vlak u vazduh«. Da su diverzantske jedinice, prema obavještenju šefa Diverzantske sekcije Glavnog štaba Hrvatske od 7. februara 1944. Stabu 4. korpusa, imale »dovoljnu količinu eksploziva onda bi mogla leteti i po dva na dan u vazduh«.⁴³⁹

Naoružanje i oprema jedinica za izvođenje diverzantskih dejstava bili su prilagođeni izvršenju zadataka. Pored diverzantskih sredstava, borci su bili naoružani puškama, puškomitraljezima i automatima. Stab 2. diverzantskog bataljona u zahtjevu od 23. aprila 1944. Stabu 4. korpusa za dodjelu automatskog naoružanja ističe da se diverzanti »kreću onuda kuda se brigade ni divizije ne mogu kretati, pa zato moraju biti odgovarajuće naoružani«.⁴⁴⁰

Na operativno područje Slovenije i Hrvatske pomoć u minsko-eksplozivnim sredstvima (razne vrste eksploziva, detonatori, upaljači, sporogoreći, brzogoreći i detonujući štapin, specijalni aparati za miniranje i dr.) počela je da pristiže iz engleskih vojnih baza na Sredozemlju u drugoj polovini 1943, kada jugoslovensko ratište poprima izuzetno važnu ulogu u opštoj strategiji saveznika.

Prve pošiljke u Notranjsku i Dolenjsku pristigle su u drugoj polovini avgusta, a godinu dana kasnije i na područje Štajerske. Polovinom marta 1944. diverzantska sredstva iz savezničke pomoći dobijena su i na području Slovenačkog primorja i Gorenjske. Prema nepotpunim podacima, ukupno je na operativnom području Slovenije isporučeno, pored drugih sredstava, oko 52 tone eksploziva. U pogledu čuvanja, uskladištenja i rukovanja minsko-eksplozivnim sredstvima Glavni štab NOV i PO Slovenije izdao je uputstva jedinicama.⁴⁴¹

U Slavoniju su, prema podacima Štaba 1. diverzantskog bataljona, noću 29/30. septembra 1943. saveznički avioni spustili padobranom minsko-eksplozivna sredstva, tako da je, između ostalog, do kraja godine dobijeno 728 kg, a u januaru i februaru 1944. godine 810 kg eksploziva. Polovinom 1944. isporuka minsko-eksplozivnih sredstava je povećana, tako da je samo u toku noći 12/13. juna 1944. padobranom bačeno 1.370 kg eksploziva i drugog diverzantskog materijala. Uputstva za upotrebu diverzantskih sredstava nije bilo, pa su diverzantske jedinice morale same da savlađuju tehniku rukovanja.⁴⁴²

⁴³⁹ Isto, reg. br. 1—13, k. 121 A.

⁴⁴⁰ Isto, reg. br. 33—7, k. 426.

⁴⁴¹ AZDG, fase. 219/1; 432/1; *Zbornik*, VI, str. 30—32, Naređenje Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 3. decembra 1943; *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, Ljubljana 1973, 186—208.

⁴⁴² AVII, fond NOP-a reg. br. 1—6, 7—6, 11—6, k. 121 A; reg. br. 5—3/14, 6—14, 8—14, k. 484.

Na cjelokupnoj teritoriji Srema postojale su mjesne partizanske jedinice sreskih štabova (Ruma, Zemun, Pazova, Sremski Karlovci, Sremska Mitrovica, Ilok, Sid), koje su u izvođenju diverzantskih akcija usko sarađivale sa partizanskim odredima. U toku ljeta i jeseni 1943. u teritorijalnim i operativnim jedinicama organizovane su diverzantske grupe, tako da su, prema izvještaju Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine od 2. decembra 1943, »najznačajnije i najuspelije« akcije, »naročito na glavnoj komunikaciji Zagreb—Beograd«, izvedene uz sadejstvo diverzantskih i operativnih jedinica.⁴⁴³

Radi koordinacije diverzantske aktivnosti, naredbom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine od 14. novembra 1943, u Sremu je formiran Diverzantski udarni bataljon sa oko 80 boraca raspoređenih u tri čete na prugama Beograd—Zagreb i Beograd—Novi Sad (1. četa na željezničkim i druskim komunikacijama Vinkovci—Sremska Mitrovica, 2. četa Sremska Mitrovica—Zemun i 3. četa Ruma—Vrdnik i Ruma—Klenak), »sa sledećim zadacima:

1.— Da na celoj operativnoj teritoriji Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine (Srem, Banat, Bačka, Baranja) organizuje i vrši diverzantske akcije, tj. rušenje mostova i tunela na železničkim prugama i putevima, kvarenje pruga i puteva, miniranje tenkova, vozova i ostalih vozila, miniranje brodova, monitora i motornih čamaca na rekama, rušenje magacina i ostalih vojnih objekata, kidanje telefonsko-telegrafskih veza itd.

2.— Da održava diverzantske kurseve za dobijanje dovoljnog broja sposobnih i odvažnih diverzanata, obzirom na zadatke i formaciju bataljona.

3.— Da formira potreban broj četa, tako da na svakom odredskom operativnom sektoru bude po jedna diverzantska četa, koja će se sastojati iz jedne ili više diverzantskih grupa ...«⁴⁴⁴

Stab Diverzantskog udarnog bataljona su sačinjavali: komandant — Živko Kovačević, politički komesar — Mihailo Vukša Jovo, zamjenici komandanta — Franc Kafol i Pera Slovenac, zamjenik komesara — Avram Ivanović Garavi. Bataljon je avgusta 1944. preimenovan u Jurišni bataljon (oko 250 boraca), a 11. septembra ušao u sastav 11. vojvođanske brigade.⁴⁴⁵

U praksi narodnooslobodilačkog rata posebnu pažnju su privlačila iskustva sadejstva samostalnih specijalno obučених diverzantskih, teritorijalnih i operativnih jedinica na području Hrvatske.

U tom cilju je pri Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske krajem aprila 1942. formirana Diverzantska sekcija koja je, pored obuke i formiranja diverzantskih jedinica, imala zadatak da koordinira diverzantske akcije. Međutim, u toku izvođenja operacija dolazilo

⁴⁴³ Zbornik, I, 6, str. 262—264, 481—490.

⁴⁴⁴ Isto, str. 455 i 456.

⁴⁴⁵ Vlado Strugar, *Rat i revolucija naroda Jugoslavije*, Beograd 1962, str. 389; Žarko Atanacković, *Srem u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji*, Beograd 1968, 379.

ŠTAB I. DIVERZANTSKOJE SEKCIJE

Na osnovu naredjenja Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske Op.Br.180/43 od 4.IX.1943.to smo penukari da izdane slijedeća uputstva;

Kako se sada nije bile dovoljne razumevanja same diverzije,od strane operativnih jedinica a ni odnes same diverzije prama njima te da se nebi u buduće dolazile do alibnih,a po nas štetnih nesuglasica koje bi išle na uštrb našoj borbe,to smo mi odnes same diverzije i operativnih jedinica postavili na sve temelje,kako je to postavljene između drugih diverzantskih bataljona i operativnih jedinica;

1/ Diverzantska jedinica koja se nalazi na sektoru bilo koje operativne jedinice,ili je dodijeljena za radkojoj operativnoj,jedini-ci, spada pod tu jedinicu disciplinski i operativne,sve dotle dok ne izvrši zadatak ili stalno,sve dok se nalazi na operativnom sektoru jedine vede jedinice.Pod tačkom "operativne"dužne su operativne jedinice dati uputstva za izvršavanje diverzantskih akcija tako da nebi došlo do brljavljenja na terenu,kao što se već dešavalo.

2/ Štab I.Diverzantskog Bataljona vršide taktičku raspodjelu diverzantskih jedinica,kontrolu rada,strašnu izobrazbu i popunu eksploziva.

3/ Diverzantske jedinice u koliko je moguće moraju imati svoju bazu,gdje će im se pružiti mogućnost stjecanja stručne kao i ostale izobrazbe.

4/ Ako operativne jedinice nebi išle u akciju gdje bi sudjelovala diverzija,te ne smiše da diverzanti ostanu u bazi ili se vede sa sobom kao ostali borci ili da se upotrebljavaju kao kuriri ili strazari,te ne.

Njih se treba poslati na izvršavanje njihovih diverzantskih radova kojih ima mnogo iako bi u slučaju bio manjak eksploziva.

5/ Re operativne jedinice pod koje budu spadale čete,kako je gore spomenute disciplinski i operativne,dužne su ih smabdjovati odjedem i obučem,a osim toga i izvršiti depumu ljudstvom i te sa dobrim i valjanim boricima,koji imaju volju za diverzantski rad,tako da bi diverzanti mogli izvršavati svoje zadatke.

6/ Raspored cjelokupnim eksplozivom vršiti će Štab I.Diverzantskog Bataljona a ne pojedini štabovi operativnih jedinica i te u saglasnosti sa Štabom VI.Korpusa NOV i PO Jugoslavije.

7/ Izvršiti je o radu,nacionalno-socijalnom sastavu,nacrtavanju i utrošku materijala,služe diverzantske jedinice operativnim jedinicama,pod koje operativno podpadaju i Štabu I.Diverzantskog Bataljona.

8/ U slučaju reakcije,diverzantske jedinice moraju ostati na svom sektoru rada i da se bacaju neprijatelju u pozadinu,te da tamo vrše diverziju a ne da napuste sektor sa bile kojom operativnom jedinicom.

Stručni rad diverzanata je slijedeći:

Rušenje pruge,lokomotiva,kompzicija vazeva,kamnih željezničkih instalacija,vodocrpi,meteri,rezervoari/skretnice,blovi,mestevi itd. i te sve pomoću eksploziva uz saradnju operativnih jedinica tako,da operativne jedinice svojom snagom očiste n.pr.mest ili bile koji objekt a diverzanti da izvrše svoj zadatak.Same ovakve akcije moraju biti dobro pripremljene sa vojničke strane a ne da eksploziv ostanu po objektom kako se već dešavalo.

U slučaju pomanjkanja eksploziva dužnost je diverzanata rušiti telefonske stupove,uništavati električne vodeve kao i telefonske po mogućnosti rastavljanja šinja i tako izazvati katastrofu vlaka,umamljivati neprijatelja po programu i raznim uporištima itd.

Za sve ove radove diverzanti su dobili detaljna uputstva i naredjenja.

Molimo vas da bi diverzantima izašli ususret u pogledu svih gore navedenih tačaka sa umješnosti i iskustvom,tako da bi bila što veća saglasnost rada njih i vas.

Štamp. fašizam - Sloboda. Napredu !

Šef Diverzantske Sekcije GŠH
pukevnik

J. J. J.

Razrada naredjenja Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 4. septembra 1943. o sadejstvu teritorijalnih, operativnih i specijalno obučenih diverzantskih jedinica

je do nesporazuma u pogledu upotrebe i komandovanja ovim jedinicama. Da bi se to otklonilo, Glavni štab NOV i PO Hrvatske razradio je osnovna načela sadejstva specijalnih diverzantskih, teritorijalnih i operativnih jedinica i u vidu naređenja proslijedio ih krajem avgusta 1943. štabovima korpusa i operativnih zona.⁴⁴⁶

Prema ovom naređenju, diverzantske jedinice koje su se nalazile na području operativnih jedinica ili su im dodijeljene spadale su pod njihovu komandu sve do izvršenja zadatka. Za to vrijeme operativne jedinice su ih snabdijevale odjećom i obućom i vršile popunu »dobrim i valjanim borcima, koji imaju volju za diverzantski rad, tako da bi diverzanti mogli izvršiti svoje zadatke«. Štabovi operativnih jedinica su upoznavali komande diverzantskih jedinica sa osnovnom zamisli izvođenja operacija, i u tom smislu im određivali zadatke. Štabovi diverzantskih bataljona su vršili taktičku raspodjelu diverzantskih jedinica, kontrolu rada, stručnu obuku i popunu sredstvima za izvođenje akcija. Ukoliko je to bilo moguće, diverzantske jedinice su za organizovanje vojnostručne obuke i političke nastave imale svoje baze. Kada su operativne jedinice napuštale određenu teritoriju, diverzantske jedinice su ostajale na svojim odsjecima dejstva, izvodeći akcije u pozadini neprijatelja.

Na osnovu naređenja Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, štabovi korpusa i operativnih zona izdali su naređenja štabovima divizija, NOP odreda i diverzantskih bataljona o načinu sadejstva, ostavljajući pri tome diverzantskim jedinicama punu inicijativu u izvršavanju zadataka.⁴⁴⁷

Da bi se uskladile akcije diverzantskih, teritorijalnih i operativnih jedinica, štabovi diverzantskih bataljona su preko Diverzantske sekcije dostavljali štabovima korpusa, operativnih jedinica i odreda raspored, baze i odsjeke dejstva diverzantskih četa, vodova i grupa. Ako se operativna jedinica nalazila na odsjeku neke diverzantske čete ili grupe, komandir te diverzantske jedinice je bio dužan da se javi u štab operativne jedinice i podnese izvještaj o brojnom stanju i naoružanju i stavi se na raspolaganje »ukoliko nije dobio neki specijalni zadatak od štaba diverzantskog bataljona«. Naređenja diverzantskim četama i grupama štabovj operativnih jedinica su mogli izdavati jedino ako su izvodili akcije sa kompletnom divizijom ili najmanje brigadom. Štabovi partizanskih odreda su preko informativnog oficira dostavljali štabu korpusa spisak svih objekata koji se bez diverzanata ne mogu porušiti, sa oznakom gdje se nalaze i tehničkim podacima.

Redovni pratilac dejstva diverzanata bili su nesanica, glad, slaba odjeća, zamor i dr. Trebalo je noću, u nepovoljnim meteorološkim uslovima, prijeći po nekoliko desetina kilometara sa rancem punim eksploziva i drugih sredstava za miniranje, »provući« se kroz bor-

⁴⁴⁶ A VII, fond NOP-a, reg. br. 6—12, k. 121 A.

⁴⁴⁷ Isto reg. br. 8/5, k. 881; reg. br. 10/6, k. 1125.

beni poredak neprijatelja do objekta za rušenje, a zatim se povući u partizansku bazu. Sve je to zahtijevalo borce visokih moralnih kvaliteta i psihofizičkih sposobnosti, hrabre, izdržljive i emocionalno adaptirane na otežane uslove partizanskog rata.

MJESTO, ULOGA I KARAKTERISTIKE DIVERZANTSKIH DEJSTAVA U JESENJIM OPERACIJAMA 1943. GODINE

Neposredno po završetku bitke na Sutješci, Operativna grupa divizija NOVJ, iako iscrpljena neprekidnim šestomjesečnim borbama sa mnogo nadmoćnijim neprijateljem, protivudarom se probila u istočnu Bosnu gdje su, kao pojačanje, stigle jedinice 6. divizije. »Ove grupe pod Titovom komandom«, konstatovano je u mjesečnom izvještaju komandanta njemačkih trupa u NDH od 18. jula 1943, »prekinule su željezničku prugu Brod—Sarajevo u rejonu Kaknja, razorile rudnik, opustošile istočnu Bosnu i ugrožavaju tuzlanski rudarski bazen i željezničku prugu Doboj—Tuzla.«^{448**}

Tito je 10. avgusta 1943. naredio Stabu 1. bosanskog korpusa da jedinice razviju »živu partizansku djelatnost na svim komunikacijama, obuhvatajući što šire neprijateljska područja. Odeljenja snabdjeti se eksplozivnim sredstvima, u kom cilju obučiti dobar broj specijalista za ovaj posao. Naročitu pažnju obratiti rušenju pruge Brod—Sarajevo, kao i one od Doboja za Tuzlu.«⁴⁴⁹ Slično je naredio i Stabu 2. bosanskog korpusa.

Situacija u pogledu saobraćaja neprijatelja, naročito željeznickog, zbog aktivnosti snaga NOVJ, bila je veoma otežana, što je uticalo i na smanjenu eksploataciju sirovina, uglja i drugih dobara sa njemačke okupacione teritorije NDH. Snage Vermahta su zato poklonile naročitu pažnju obezbjeđenju željezničkih pruga u Bosni i Hercegovini i glavne željezničke pruge Zagreb—Slavonski Brod—Beograd, kao i povećanju propusne moći tih pruga. Međutim, te želje i planovi na jednosmjernim uskotračnim prugama Slavonski Brod—Doboj—Šarajevo—Konjic—Mostar—Dubrovnik, Šarajevo—Višegrad, Banja Luka—Prijedor—Bosanski Novi—Kostajnica nisu mogli biti ostvareni zbog aktivnosti jedinica NOVJ.

Jedinice 5. divizije su noću 28/29. juna 1943. forsirale rijeku Bosnu i zauzele Kakanj. Uz pomoć radnika, uništile su postrojenja rudnika i termoelektranu u Kaknju, željezničke stanice, 6 mostova, 4 lokomotive, oko 200 vagona i 25 km pruge, zbog čega je saobraćaj bio obustavije 22 dana. U izvještaju Štaba 5. divizije, za period od 11. jula do 20. avgusta 1943, konstatuje se da je na prugama Sarajevo—Lašva—Travnik i Sarajevo—Zenica saobraćaj i transport

⁴⁴⁸ *Zbornik*, XII, 3, str. 437 i 439.

⁴⁴⁹ *Isto*, II, 10, str. 168 i 175.

trupa **neprijatelja** usporavan i kočen i da su se jedinice »dobro uvježbale u rušenju željezničke pruge i mostova«. ⁴⁵⁰

Jedinice 3. korpusa NOVJ su u istočnoj Bosni, tokom novembra 1943, skoro potpuno razrušile prugu Sarajevo—Višegrad. Porušile su mostove kod Podgraba i Prače, na Limu i u Višegradu i razrušile prugu u dužini 20 km.

Na pruzi Doboj—Derventa, u centralnoj Bosni, partizani su vodili borbu protiv Nijemaca i četnika koji su sa obje strane pruge izgradili veliki broj bunkera. Borci 5. brigade 12. divizije spalili su njemačku kompoziciju sa dvije lokomotive i 23 vagona ratnog materijala koji je bio upućen za potrebe izvođenja ofanzive u istočnoj Bosni. Jedinice 11. krajiške divizije nanijele su znatne gubitke 1. konjičkoj kozačkoj diviziji, sastavljenoj od Čerkeza, koju su Nijemci upotrijebili u centralnoj Bosni, na odsjeku Derventa—Doboj—Zepče, za odbranu komunikacije Bosanski Brod—Sarajevo.

Ramski partizanski odred je na pruzi Sarajevo—Mostar zauzeo, noću 14/15. novembra 1943, željezničku stanicu Bradinu i porušio oko 600 m željezničke pruge. Na operativnom području 5. korpusa NOVJ (Bosanska krajina) u periodu od 4. do 30. novembra 1943. porušeno je 40 km željezničke pruge, uništeno 7 vozova, spaljeno 7 željezničkih stanica i dignuto u vazduh 8 željezničkih mostova. Istovremeno su dijelovi 11. krajiške brigade porušili željezničke pruge Prijedor—Bosanski Novi u dužini 4 km, Bosanski Novi—Kostajnica 2 km i u vazduh digli dva željeznička mosta.

Vrhovni komandant Tito je 24. novembra 1943. pohvalio diverzantsku grupu Podgrmečkog odreda s poručnikom Dušanom Kenjalom na čelu, koja je na pruzi Prijedor—Bosanski Novi u toku 6 dana uništila dva oklopna voza, a iz Kozarskog odreda je pohvalio: Stevana Malibašića, Nevenku Radulović, Mića **Sorga**, Peru Filipovića i Todu Jelisavca, koji su pokazali naročito veliku borbenost i odlučnost u akcijama na pruzi Kostajnica—Bosanski Novi. ⁴⁵¹

Jedna od najznačajnijih i najuspjelijih diverzantskih akcija 1. krajiške brigade bio je napad na neprijateljski garnizon noću 10/11. avgusta 1943.

Radi približavanja objektu napada brigada se noću 9/10. avgusta usiljenim maršem od 38 km prebacila od Kreševa na odsjek Visoko—Podlugovi. Tu je jedinicama pred veče, 10. avgusta, prenijeta zapovijest Štaba brigade. Isto veče borci brigade su trčecim korakom krenuli ka Rajlovcu, da bi što prije stigli i neprijatelja iznenadili. Jedinice su uspjele neprimijećeno da stignu do neposredne blizine aerodroma i iznenade neprijatelja. Borba je otpočela tačno u 22 časa. Četa koja je držala zasjedu prema Visokom izvršila je napad na željezničku stanicu Podlugovi i porušila željeznički most, nakon čega se survao oklopni voz koji je intervenisao iz Visokog.

⁴⁵⁰ Isto, str. 53, 55 i 61; IV, 15, str. 31, 32, 37, 464, 465 i 488; knj. 16, str. 241.

⁴⁵¹ Isto, II, U, str. 96, 98, 138, 148, 149 i 202; IV, 19, str. 20, 23, 24 i 32.

Druga četa, koja je držala zasjedu prema Sarajevu, porušila je prugu u dužini 90 m, gdje se srušio oklopni voz koji je intervenisao od Sarajeva. Oko 02.00 časa 11. avgusta neprijatelju je stiglo pojačanje od 5 tenkova i 10 kamiona. Jedinice su se, nakon četvoročasovne borbe, povukle iz okoline aerodroma, na kojem su još dugo gorjeli zapaljeni avioni, na sektor Visokog. Na aerodromu je zapaljeno 30 aviona, a 6 oštećeno. Ceta koja je napadala na Podlugove uništila je 6 lokomotiva i 70 vagona.

Napad na aerodrom Rajlovac imao bi mnogo više uspjeha da su jedinice dobile tačne podatke o neprijatelju i vodiče. »Za prikupljanje podataka o neprijatelju«, konstatovano je u izvještaju Štaba 5. divizije, »bili su angažovani pozadinski radnici koji su ranije upućeni prema Rajlovcu. Međutim, isti se kasnije nisu javili štabu brigade, ne poslavši ni podatke ni vodiče. Tako su jedinice krenule bez potrebnih obavještenja na zadatak.⁴⁵²

Radi koordiniranja diverzantskih akcija vojnopozadinskih organa i operativnih jedinica, u štabovima korpusa NOVJ bili su uspostavljeni glavni obaveštajni centri, a u vojnopozadinskim mjesnim komandama rejonski (terenski) centri. Glavni obavještajni centar pri korpusu izdavao je uputstva, direktive i zadatke vojnoteritorijalnim rejonskim centrima. Osnovni zadaci rejonskih centara bili su:

a) Organizovanje izviđačke službe danju i noću za prikupljanje podataka o kretanju neprijatelja najvažnijim komunikacijama, pražnjenju ili popuni garnizona, dislokaciji neprijateljskih jedinica i preduzimanje akcija »preko ili na samu teritoriju oslobođenu«. Ova služba je organizovana na željeznici preko željezničara i čuvara pruge ili na drugi način, a »na cesti ili u neposrednoj blizini postavljanjem bar po trojicu izviđača (posmatrača) na smjenu i da jedan od njih bude odgovorni rukovodilac grupe«.

b) Rejonski (terenski) centri pri komandama mjesta imali su zadatak da organizuju kurirsku službu »tako da svakodnevno dostavljaju pregled prometa na komunikacijama svog rejona područnim centrima«. Ovi su podatke dostavljali glavnom obavještajnom centru za dva do tri dana i »izvanredno tj. odmah, ako su učestali vojni transporti — pune kompozicije koje odaju veće promjene neprijateljskih snaga u jednom pravcu«.

c) Da organizuju »diverzione grupe za rušenje mostova i cesta i pruga, postrojenja, radionica i svih drugih po neprijatelja važnih objekata

d) Ustanoviti stanje voznog parka kojim neprijatelj raspolaže (vagone, lokomotive, automobili), mjesta opravke, osoblje i »koliko se na koga može računati, pri našim akcijama«.⁴⁵³

⁴⁵² Isto, IV, 16, str. 238, 239, 337, 338, 386, i 387.

⁴⁵³ AVII, fond NOP-a, reg. br. 23/1, f. 2, k. 1927, Uputstvo Glavnog obavještajnog centra 2. bosanskog korpusa od 11. septembra 1943. Obavještajnom centru Drvar.

Obimna razaranja rudarskih i industrijskih objekata na teritoriji Bosne i Hercegovine nastupila su nakon kapitulacije Italije. Partizani su sistematskim akcijama pojačali uništavanje ili oštećivanje gotovo svih rudnika. Od ukupno 118 rudnika, koliko je bilo prilikom uspostavljanja kvislinške NDH, do decembra 1943. uništeno je, oštećeno ili onespособljeno 108 rudnika. Preostalih 10 rudnika se nalazilo u opasnosti, transport rude je bio otežan i proizvodnja je opadala iz dana u dan.

Proizvodnja gvozdene rude bila je obustavljena u novembru 1943. na cjelokupnoj teritoriji NDH. U oktobru i novembru uništena su dva najveća rudnika gvozdene rude: Ljubija kod Prijedora i Vareš, koji su godišnje davali preko pola miliona tona gvozdene rude.

Dijelovi 8. krajiške brigade i diverzantske grupe Podgrmečkog NOP odreda zauzeli su 16. oktobra rudnik Ljubiju i porušili sva postrojenja. U izvještaju Štaba 4. divizije od 18. oktobra 1943. stoji: »Sva postrojenja, kao električna centrala, kompresor, rudnički bunker, žičana željeznica, dignuti u zrak i potpuno onespособljeni«. Diverzantska grupa Podgrmečkog NOP odreda uništila je 26. oktobra sve uređaje u rudniku Ljubija koji su ostali neoštećeni. Stručno osoblje rudnika je, neposredno poslije napada, izvijestilo da se dobija »dojam da su partizani zaista bez borbe — vjerovatno izdajom — ušli u Ljubiju, na brzinu izvršili uništenje i zarobljavanje«. »Temeljitim uništenjem svih neprijateljskih instalacija u rudniku Ljubiji«, konstatovao je Štab 5. korpusa, »onemogućeno je Švabama da od gvožđa iz ovog najvećeg rudnika na Balkanu prave oružje protiv naših naroda i naših Saveznika.«

Jedinice 17. divizije su 22. oktobra zauzele Vareš i uništile željezaru. Kada je razrušen rudnik gvožđa Vareš prestale su sa radom i visoke peći, od kojih je jedna sasvim razorena. Noću 11. oktobra 3. i 9. krajiška brigada izvele su ubacivanje u Zenicu i porušile industrijska postrojenja, električnu centralu i rudnik. Livnica gvožđa u Zenici bila je preko 65% razorena.

Partizani su sistematski razarali pogonske uređaje, električne centrale, kotlovnice, transformatore, rudničke lokomotive, uređaje za utovar i magaziranje rude, magazine tehničkog materijala i eksploziva, rudarske robove i drugo.

Od ukupno 83 rudnika uglja, koliko ih je bilo prilikom uspostavljanja NDH, krajem 1943. samo pet nalazilo se u pogonu, i to: rudnik mrkog uglja Breza sa godišnjom produkcijom od 250.000 tona, čiji je ugajl upotrebljavan za održavanje saobraćaja na željezničkoj pruzi Bosanski Brod — Sarajevo; rudnik Lauš u Banjoj Luci sa godišnjom proizvodnjom od 30.000 tona za potrebe grada i željezničke pruge Prijedor—Ljubija, kojom je prevožena gvozdена ruda; rudnik u Tesliću od 30.000 tona; Vrdniku 90.000 tona; Mostaru od 70.000 tona godišnje proizvodnje za snabdijevanje željezničke pruge Sarajevo—Mostar—Dubrovnik i brodske plovidbe u južnoj Dalmaciji. Rudnici u bazenu Tuzla, čija je proizvodnja prije

rata iznosila preko 75.000 tona, gotovo su potpuno uništeni. Rudnici mrkog uglja u Kaknju i Zenici bili su teško oštećeni. Uništena su postrojenja u Kreševu, kod Sarajeva, za proizvodnju bojnih otrova. Još 1941. godine otpočeto je sa proizvodnjom arsena, a 1942. podignuti su uređaji za proizvodnju arsenovog trioksida. Čitavu proizvodnju bila je zakupila italijanska industrija »Montecatini« iz Milana. Do uništenja postrojenja u Italiju je izvezeno oko 10 tona arsenovog trioksida. Ako se tome doda da je još 1942. obustavljena svaka proizvodnja mangana u Čevljanovićima, kod Semizovca i na Ozren-planini, veoma važnog za naoružanje (pancer ploče), onda se može zaključiti da je znatno umanjen vojni potencijal okupatora.⁴⁵⁴

Naredbom Glavnog štaba NOV i PO Makedonije od 19. avgusta 1943. predviđeno je da se u novoformiranim operativnim jedinicama stvaraju diverzantsko-minerske čete u brigadama, a vodovi u bataljonima. U pogledu teritorijalnih jedinica naređeno je da partizanski odred ima »nekoliko diverzantskih grupa« koje se određuju »prema cilju kome će služiti i prema zadacima koje treba da izvrše u pojedinim momentima«. Svaka diverzantska grupa trebalo je da »bude toliko jaka i tako naoružana, da može sa apsolutnom sigurnošću izvršiti postavljeni joj zadatak«. »S druge strane«, kako stoji u naređenju Glavnog štaba Makedonije, »zbog velike konspirativnosti sa kojom rade diverzantske grupe ne treba da budu mnogo velike.«⁴⁵⁵

Radi snabdijevanja sredstvima za izvođenje akcija (eksploziv, kapisle, štapin i dr.) teritorijalne i operativne jedinice su napadale na magazine, rudnike i druge objekte. Među njima se izdvajaju akcije Skopsko-kumanovskog odreda, 6. novembra 1943, na magazin željezničke pruge u izgradnji Kumanovo—Đueševo, kod sela Kuklica, rudnike olova i cinka Dobrovo i Probištip; bataljona »Strašo Pindžur« na rudnik Dudica, 2. oktobra 1943, kao i akcije drugih jedinica NOV i PO Makedonije.⁴⁵⁶

Teritorijalne, operativne i specijalno obučene diverzantske jedinice Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine su u toku kapitulacije Italije i jesenjih operacija izvodile diverzantske akcije na željezničkom saobraćaju, posebno magistrali Beograd—Zagreb. U tome su se istakli 1. i 2. sremski i Bačko-baranjski odred i 3. vojvođanska brigada. Kao rezultat intenzivne diverzantske aktivnosti bilo je i formiranje Udarnog diverzantskog bataljona 14. novembra 1943.

Novoformirane diverzantske grupe su izvodile akcije u sadejstvu sa operativnim jedinicama. Između ovih akcija posebno se ističe napad 3. vojvođanske brigade 26. avgusta 1943. na njemačku kompoziciju sa vojskom i transportom artiljerijske municije, eksploziva, baruta i buradi sa benzinom na pruzi Beograd—Zagreb, između Sremske Mitrovice i Vognja. Nevjerovatnom hladnokrvnošću i hrabrošću u ovoj akciji se posebno istakao Trifun Vitasović

⁴⁵⁴ AVII, fond NDH, reg. br. 11—9—1, k. 198; *Zbornik*, IV, 18, str. 128.

⁴⁵⁵ *Zbornik* VII, 1, str. 362.

⁴⁵⁶ *Isto*, VII, 2, str. 172 i 367, knj. 3, str. 142.

Lebarnik, narodni heroj, jedan od najpoznatijih diverzanata u Sremu.

»U toku leta i jeseni«, navedeno je u izvještaju Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine od 2. decembra 1943, »izvedeno je niz akcija na željezničkom saobraćaju, naročito na komunikaciji Beograd—Zagreb. Uništena je znatna količina vagona, lokomotiva, ratnog i drugog materijala i veliki broj neprijateljskih vojnika i oficira. Najznačajnije i najuspelije bile su dve akcije kombinovano izvedene sa našim operativnim jedinicama. Jedan takav napad izveli su naši diverzanti uz sadejstvo naše III brigade. Tom prilikom napadnut je neprijateljski transportni voz sa municijom na pruzi kod Sremske Mitrovice i Vognja. Tada je uništeno oko 40 vagona i mnogo municije, a izginula je i čitava posada voza koja se nalazila u 6 vagona. Drugi napad izvršen je na pruzi Vinkovci—Brčko, kojom je prilikom uništeno 17 vagona, od kojih 4 oklopna, gde je zarobljeno više neprijateljskih vojnika i oficira i gde je zadobijen veliki plen u oružju i drugoj vojnoj i ratnoj spremi.«⁴⁵⁷

Tokom septembra je minirano i napadnuto 6, a u oktobru 5 većih njemačkih kompozicija sa vojskom i ratnim materijalom. Glavni štab Vojvodine je 7. novembra 1943. uputio zahvalnost borcima i rukovodiocima 2. sremskog odreda koji su uništili lokomotivu i 17 vagona, od kojih 4 oklopna, i nanijeli neprijatelju osjetne gubitke. Istu zahvalnost je uputio i borcima i rukovodiocima 3. bačko-baranjskog odreda, koji su, uprkos teroru mađarskog okupatora, spalili fabrike kućelje u Bačkoj Palanci, Starom Vrbasu i Torži, kao i borcima 1. sremskog odreda koji su spalili fabriku kućelje i preko 800 vagona lana. U ovim akcijama je uništeno oko 2.00 vagona kućelje i lana, čime je okupatoru nanijeta znatna šteta.⁴⁵⁸

U ljeto 1943. osjetno su poremećeni planovi neprijatelja u iskorišćavanju žetve, jer su partizanske jedinice spriječavale »neprijateljski saobraćaj na željezničkim prugama, rijekama i drumovima«. Njemačke i ustaško-domobranske jedinice u Sremu bile su, jula 1943, usmjerene na to da se obezbijedi žito njemačkoj vojsci i kvislinškoj NDH. Neprijatelj je upadao u sela, oduzimao neovršeno žito i vršalice i, uz obezbjeđenje svojih jedinica, tjerao u sreska mjesta i tu organizovao vršidbu. Glavni štab NOV i PO Vojvodine blagovremeno je preduzeo mjere da spriječi ovu pljačku. Jedinice NOV raspoređene po cijelom Sremu danonoćno su uništavale žito na imanjima narodnih neprijatelja i branile narod od nasrtaja Nijemaca i ustaša. Na području Bačke i Baranje u kućeljarama u Bačkoj Palanci, Baču, Torži, Stapar i Vrbasu spaljeno je 1.500 vagona kućelje. Na teritoriji Vojvodine je u ljeto 1943. uništeno blizu 600 vagona žita namijenjenog Nijemcima i oko 2.300

⁴⁵⁷ Isto, I, 6, str. 406, 482—485.

⁴⁵⁸ Isto, str. 412, 414, 415, 417, 418, 422, 427, 431, 440, 450, 455 i 456.

vagona kućelje i hrane. U Banatu je spaljeno nekoliko neprijateljskih silosa punih žita.⁴⁵⁹

Bačko-baranjski odred je u ljeto 1943. pored manjih diverzantskih akcija na željezničkim prugama i drugim komunikacijama, uništio oko 2.000 vagona kućelje i lana, pridobio simpatije naroda Bačke i Baranje i povećao svoje redove.

Banatski partizani su uspostavili tješnju vezu sa rumunskim partizanima, sa kojima su često izvodili zajedničke diverzantske akcije na željezničkim prugama i ostalim saobraćajnim vezama neprijatelja.

Tokom 1943. borci Srema su izveli preko 150 većih diverzantskih akcija, pretežno na željezničkom, drumskom i telefonsko-telegrafskom saobraćaju. Na željezničkim prugama su izbačena iz šina 82 voza sa transportom i ratnim materijalom, od kojih 70 na glavnim željezničkim prugama Beograd—Zagreb i Beograd—Novi Sad—Subotica, koje su za neprijatelja imale veliku važnost. U tim akcijama je uništeno 80 lokomotiva i oko 480 vagona, preko 2.000 telefonsko-telegrafskih stubova i dignuto u vazduh 15 mostova na važnim željezničkim i drumskim linijama. Pored manjih neprijateljskih utvrđenja i bunkera, porušeno je preko 80 utvrđenih zgrada i uporišta, zapaljeno 40 fašističkih opština, uništeno nekoliko tenkova i dignuto u vazduh 10 kamiona sa neprijateljskim trupama.

U ovim akcijama, posebno diverzijama na vozove sa trupama i ratnim materijalom, neprijatelj je pretrpio osjetne gubitke u ljudstvu i materijalno-tehničkim sredstvima. Dok je u prvoj polovini 1943. uništeno 15 lokomotiva i 78 vagona, u drugoj polovini je taj broj znatno povećan — uništeno je 75 lokomotiva i više od 400 vagona. Krajem 1943. godine porasli su broj i obim izvedenih diverzantskih akcija na komunikacije. Tako je u jednom mjesecu uništeno više lokomotiva i vagona nego u čitavoj prvoj polovini godine.⁴⁶⁰

U akcijama ometanja žetve, kvarenja i paljenja vršalica, pored NOP odreda, učestvovala su i udarne grupe. »Pored učestvovanja odreda u tim akcijama«, navodi se u direktivi PK KPJ za Srbiju od 30. juna 1943. OK KPJ za Leskovac, »treba stvoriti svugde udarne grupe koje će kvariti i spaljivati vršalice mašine i goniti okupatorske kontrolne organe pri pregledanju i otimanju žetve.«⁴⁶¹

U ljeto 1943, neposredno pred kapitulaciju Italije, odvijala su se intenzivna diverzantska dejstva na glavnim željezničkim prugama, posebno Zagreb—Beograd.

Jedinice 17. udarne brigade izvršile su 30 juna 1943. pokret preko Psunja na glavnu prugu Zagreb—Beograd i u toku noći 1/2. jula napale njemački transportni voz, u kojem se nalazilo 30 vagona nafte i benzina.

⁴⁵⁹ Isto, I, 6, str. 498 i 535; knj. 8, str. 184, 254 i 297; knj. 17, str. 461.

⁴⁶⁰ Isto, I, 8, str. 8—11.

⁴⁶¹ Isto, I, 5, str. 210.

U naređenju Štaba 17. bridage od 3. jula 1943. jedinicama za rušenje pruge stoji: »Izvršavajući zadatke koje su pred nas postavili naši rukovodioci, nakon uspješnog napada na glavnu prugu Zagreb—Beograd, u kome smo našem neprijatelju zadali težak udarac, to jest ogromnu štetu, uništili oko 30 vagona i cisterna nafte, benzina i petroleuma, a isto tako obustavivši glavni saobraćaj na pruzi gdje se svakodnevno voze mnogi neprijateljski transporti u ljudstvu i ratnom materijalu, upereni protiv naših saveznika ili nas samih, mi danas prelazimo da izvršimo naš slijedeći zadatak. Treba da porušimo prugu Lipik—Banova Jaruga i da tako onemogućimo neprijatelju barem za jedno izvjesno vrijeme da se istom prugom služi. *Diverzije na prugama i napadi na željezničke stanice i vozove danas najviše pogađaju neprijatelja* (podvukao Lj. B), jer ne može da se služi tim komunikacionim vozovima i kroz to mnogo šteti njegov front, kao i pozadina, jer ne može uredno i na vrijeme da se snabdijeva i ne može da prevozi ratni materijal u onoj količini koja mu je potrebna.« Jedinice su noću 3/4. jula rušile prugu Lipik—Banova Jaruga te »izgleda da se prugom neće moći saobraćati za čitavih 15 dana«. ⁴⁶²

»Situacija u Hrvatskoj«, konstatovano je u izvještaju komandanta njemačkih trupa u NDH od 18. jula 1943, »postaje svakim danom opasnija. Ustanički pokret, uprkos svih udara njemačkog Vermahta, stalno napreduje... Na zapadnom djelu komandnog područja primjećuje se dalje jačanje komunista zapadno od Bihaća, čime je ugrožen rejon Bihaća, kao i oblast Korduna. Na teritoriji Like, kojom su komunisti skoro neprekidno vladali, i na slovenačko-hrvatskoj granici već se ocrta »pozadinski front' za slučaj invazije koji pokušavaju produžiti dovođenjem daljih snaga iz slavonskog prostora u prostor Zagorja.« Prema datoj ocjeni, partizani, »koji su potpuno srođeni sa terenom i koje stanovništvo podržava«, bili su izvanredno pokretni i fanatično borbeni. ⁴⁶³

U drugoj polovini 1943. obučavane su diverzantske grupe za ubacivanje u okupirane gradove i neprijateljska uporišta. »Tom pitanju posvetili smo dosta pažnje«, ⁴⁶⁴ stoji u izvještaju Grupe primorsko-goranskih NOP odreda od 15. jula 1943.

Ispoljena je najveća aktivnost NOV i PO Hrvatske, naročito na željezničkim prugama Zagreb—Beograd, Osijek—Vinkovci, Zagreb—Rijeka i Zagreb—Split, radi spriječavanja prodora njemačkih oružanih snaga prema obali Jadranskog mora. »Kao posljedica toga« navedeno je u izvještaju operativnog odjeljenja njemačke 2. oklopne armije od 22. septembra 1943, »na području oko Zagreba, a djelimično i u Mađarskoj, došlo je do velikog zastoja ispred hrvatskih graničkih prelaza.« ⁴⁶⁵

⁴⁶² Isto, V, 17, str. 43, 51, 52 i 71.

⁴⁶³ Isto, XII, 3, str. 436, 438 i 439.

⁴⁶⁴ Isto, V, 17, str. 156.

⁴⁶⁵ Isto, XII, 3, str. 572—580, 668 i 669.

Glavni štab NOV i PO Hrvatske predviđao je da će Nijemci, čim zauzmu luke na dalmatinskoj obali, produžiti operacije radi ovladavanja Dalmacijom i komunikacijama za njenu vezu sa dolinom Save, što su nagovještavale i započete operacije u Slovenačkom primorju, Istri i Gorskom kotaru. Ideja Glavnog štaba Hrvatske bila je: odsjeći njemačke snage u obalskom pojasu od pozadine, onemogućiti održavanje veze između doline Save i jadranske obale, u Slavoniji i Hrvatskom zagorju onemogućiti vezu njemačkih snaga između Save i Drave i u tom cilju presjeći veze koje od Zagreba vode u pravcu Maribora, Varaždina, Slavonskog Broda i Ljubljane.⁴⁶⁶

Diverzantska dejstva na željezničkoj pruzi Zagreb—Beograd dovela su do stalnog opadanja skladišnih rezervi hrane i pogonskog goriva njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa. »Ako duže potraju prekidi pruga«, navedeno je u izvještaju Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 19. septembra 1943, »može doći do ugroženosti operacija zbog smanjenih rezervi goriva.«⁴⁶⁷

Početkom novembra 1943. Zagrebački NOP odred je razrušio 1.800 m željezničke pruge između Sesvete—Dugo Selo. Jedinice 1. diverzantskog bataljona na pruzi Osijek—Varaždin, kod Koprivnice, uništile su 300 vagona, a u Vukosavljevici 1 oklopni voz, 7 vagona i sve skretnice, mostove na pruzi Suho Polje—Banova Jaruga i Lipik—Poljana. Na magistrali Zagreb—Beograd porušile su dva željeznička i 5 drumskih mostova i na 13 mjesta presjekle željezničku prugu. Dignut je u vazduh i transportni voz sa gorivom, hranom i odjećom.

U toku 1943. jedinice 6. korpusa, pored ostalog, uništile su 64 cisterne sa naftom, oko 60 mostova i 16 željezničkih stanica. Željeznička pruga je razrušena na 274 mjesta, uslijed čega je saobraćaj bio obustavljen 2.745 časova. Razrušeno je 174 km željezničke pruge i 400 km telefonsko-telegrafskih linija.⁴⁶⁸

U drugoj polovini 1943. povećan je broj diverzantskih akcija na željezničkim prugama. Dok je u julu izvedeno 259 diverzantskih akcija, od kojih 154 rušenja kolosijeka, u septembru je izvedeno 511 akcija, od kojih 278 rušenja kolosijeka.⁴⁶⁹

»Saobraćaj na pruzi normalnog kolosjeka Zagreb—Brod—Zemun«, prema izvještaju vojnoprivrednog oficira u Zagrebu od 15. novembra 1943, »i dalje ometaju ustanici svojim prepadima. U periodu od 15. oktobra do 11. novembra 1943. izgubljeno je 38 lokomotiva i 147 vagona. Zapaljeno je 18 stanica. Dignut je u vazduh 21 most i nadvožnjak«. Dravska pruga je i dalje bila zakrčena, kao i veza prema Italiji. Na stanici u Zagrebu došlo je do zastoja saobraćaja od 11 vozova sa 795 vagona. Plovidba Jadranom je bila

⁴⁶⁶ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—145*, knjiga prva, 567—589.

⁴⁶⁷ *Zbornik*, XII, 3, str. 561.

⁴⁶⁸ *Isto*, II, 11, str. 21, 95, 106 i 116; knj. 12, str. 651 i 652.

⁴⁶⁹ A VII, fond NDH, reg. br. 7/2—23, k. 206.

Uništena kompozicija na pruzi Karlovac Rijeka, u Gorskom kotaru oktobra 1943,

Spaljen voz i porušena željeznička pruga u Slavoniji, na stanici Đulovcu, oktobra 1943.

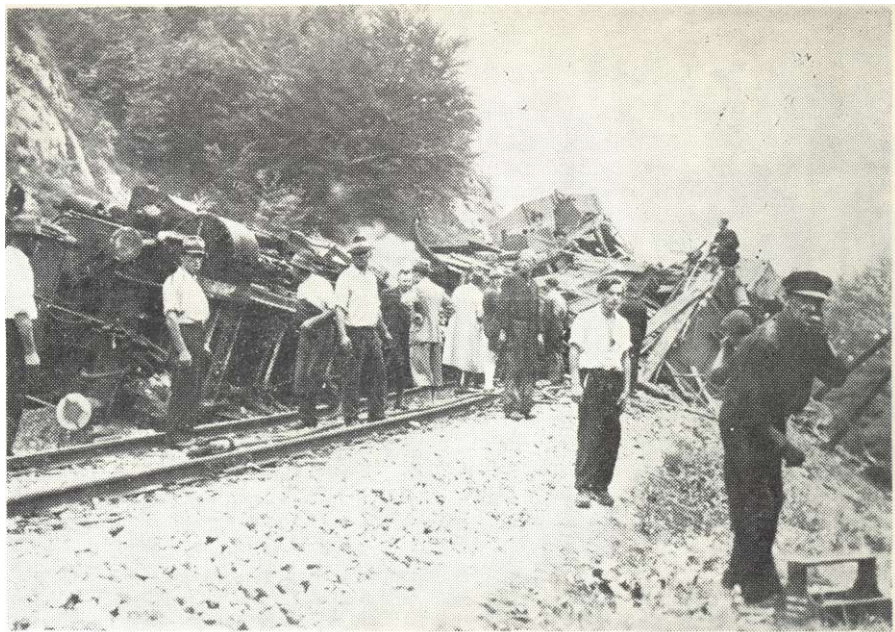

Na pruzi Delnice—Rijeka srušen transportni voz oktobra 1943.

Na pruzi Zagreb—Karlovac, kod Remetinca, dignut u vazduh njemački transportni voz sa novomobilisanim ustašama 22. marta 1944. akciju su izveli diverzanti 3. turopoljsko-posavske čete 2. diverzantskog bataljona

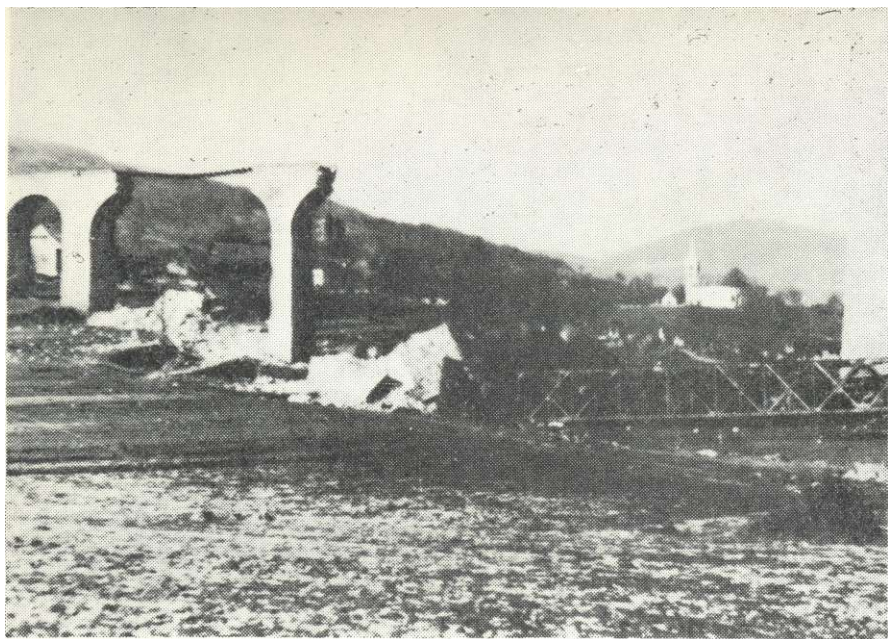

Uništena neprijateljska kompozicija na pruzi Trst—Gorica—Jesenima juna 1944.

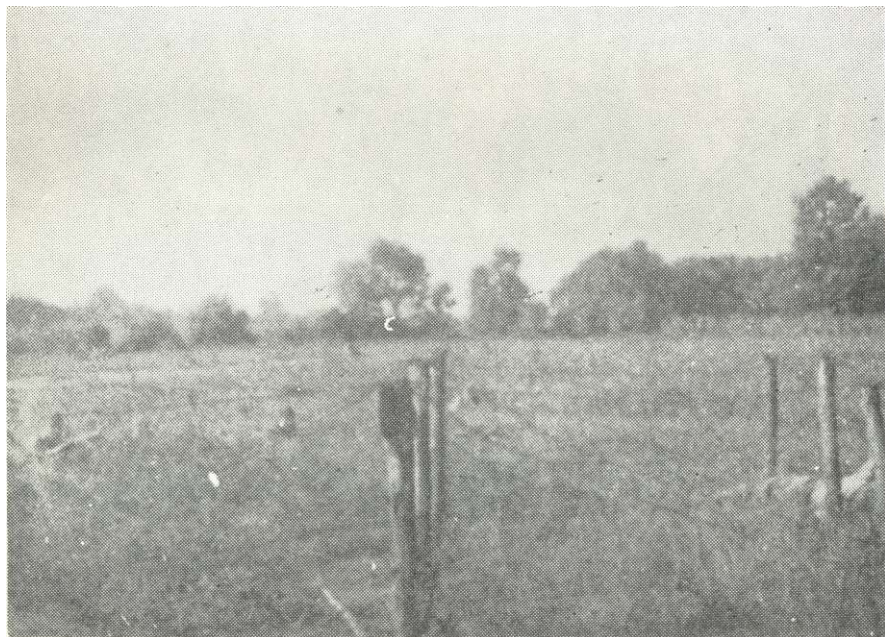

Most na Kupi, kod Metlike, dignut u vazduh juna 1944.

Porušen most na pruzi Karlovac—Novo Mesto—Ljubljana jula 1944.

Diverzanti su, nakon izvedenih priprema, noću 18/19. jula 1944. digli u vazduh skladište avionskih bombi na aerodromu Kurilovec, kod Velike Gorice

nesigurna. Ispred Dubrovnika je potopljen brod sa 8.000 tona robe, »tako da je otpao važan brod za prevoz boksita-«. ⁴⁷⁰

Kapitulacijom Italije septembra 1943. u Jugoslaviji je razoružano oko 10 italijanskih divizija, a diverzantskim dejstvima jedinica NOV i PO Slovenije i Hrvatske po saobraćajnim i privrednim objektima, skladištima goriva i municije, aerodroma i elektro-sistemu znatno su umanjeni vojni potencijali i manevarska sposobnost njemačkih oružanih snaga.

Njemački garnizoni su bili, rušenjem komunikacija, dobrim dijelom odsječeni od centra za snabdijevanje, veliki prostor u »zaleđu« su kontrolisale jedinice NOVJ, a u znatnoj mjeri je onemogućena i eksploatacija sirovina.

Na osnovu službenih podataka Ministarstva šumarstva i rudarstva NDH od decembra 1943, u posljednja tri mjeseca, naročito od kapitulacije Italije, »nastala je najkritičnija faza« u rudarskoj proizvodnji. »Partizani su sistematskom akcijom nastavili i pojačali uništavanje ili oštećenje gotovo svih rudnika i ugljenokopa, koliko ih je kod uspostavljanja NDH bilo u pogonu, uništeno je do početka decembra o.g., odnosno teško oštećeno ili onesposobljeno za rad, ukupno 108 rudnika. Preostalih 10 rudnika se uslijed takvih prilika teško bori za opstanak, a njihova produkcija zbog saobraćajnih teškoća, zbog opće nesigurnosti i dezorganizacije i zbog neredovnog stanja u okolici samih rudnika iz dana u dan pada. Proizvodnja željezne rude je u mjesecu novembru sasvim obustavljena u cijeloj zemlji«. ⁴⁷¹

U vrijeme kapitulacije Italije i jesenjih operacija na jugoslovenskom ratištu 1943. godine, na teritoriji Hrvatske, Bosne i Hercegovine na željezničkim prugama i postrojenjima evidentirano je 1.366 izvedenih diverzantskih akcija teritorijalnih, operativnih i specijalno obučenih diverzantskih jedinica NOVJ (septembar 318, oktobar 677 i novembar 371 akcija). ⁴⁷²

Nakon kapitulacije Italije, područje Slovenije, kao pozadina fronta njemačkih armija na Apeninskom poluostrvu, dobija posebnu važnost. Ako se imaju u vidu karakteristike Apeninskog poluostrva (uzak, veoma dubok i ispresijecan prostor) i mogućnost organizovanja duboko ešelonirane, čvrste i dugotrajne odbrane, diverzantska dejstva jedinica NOVJ u dubljjoj pozadini na komunikacijama, privrednim objektima, skladištima i bazama predstavljala su jedno od veoma efikasnih sredstava za brže slamanje njemačke odbrane. Za savezničke komandante na području Sredozemlja bio je dragocjen gotovo svaki sat i dan prekida saobraćaja u dubini fronta, iz čega će proizaći i njihovo interesovanje za što veću operativnu sposobnost i borbenu efikasnost jedinica NOVJ. U tom cilju je Glavni štab NOV i PO Slovenije, po naređenju Vrhovnog štaba, planirao diverzantska dejstva po najosjetljivijim ob-

⁴⁷⁰ Zbornik, XII, 3, str. 674.

⁴⁷¹ A VII, fond NDH, k. 87A, reg. br. 15/16—1.

⁴⁷² Isto, reg br. 7/3—9, k. 260.

jektima i raskršćima glavnih komunikacija, posebno Zidanom Mostu. Na tom prostoru ukrštao se veći broj željezničkih pruga koje su preko Slovenije i zapadne Hrvatske povezivale Panonsku niziju sa lukama srednjeg i sjevernog Jadrana, te je imao poseban operativni značaj za njemačku oružanu silu.

Kako bi se sa što manje snaga i sredstava postigli veći rezultati, u partizanskim odredima je formirano više diverzantskih grupa i minerskih vodova, a u divizijama i minerske čete. »Formiranje diverzantskih jezgara u ustaničkim bandama, nazvanih 'mineri', i snabdijevanje iz vazduha značajnim eksplozivnim materijalom« — stoji u izvještaju italijanske Komande 8. armije od 30. jula 1943. o diverzantskim dejstvima jedinica NOV i PO Slovenije u Julijskoj krajini — »dozvoljava pretpostavka da se priprema jedna kampanja diverzija, koja bi mogla poprimiti veoma težak razvoj.«⁴⁷³

Radi izvršenja operativno-taktičkih zadataka — rušenje komunikacija i objekata neposredno pred kapitulaciju Italije — Glavni štab NOV i PO Slovenije izdao je 28. avgusta 1943. uputstvo divizijama da »treba formirati pionirske vodove, čete i bataljone«, koji svakodnevno, pod zaštitom naoružane pratnje, ruše željeznice, drumove, manje mostove, propuste, nasipe itd. i da zatrpavaju zasedama komunikacije.«⁴⁷⁴ U većini slovenačkih brigada formirane su minerske jedinice — vodovi i čete.

I u sastavu narodnooslobodilačkih partizanskih odreda stvarane su minerske jedinice. Tako su u Gorenjskom partizanskom odredu postojala i tri minerska voda: »Ratitovec«, »Triglav«, »Grintavec«, koji su dobili naziv prema sektorima dejstva.⁴⁷⁵

Prema izvještaju njemačkih policijskih snaga od 21. decembra 1943, partizanske jedinice u Gorenjskoj i Štajerskoj raspolažu »specijalnim diverzantskim grupama koje neprekidno dižu u vazduh željeznička postrojenja«.⁴⁷⁶

Nakon kapitulacije Italije, komunikacije na teritoriji Slovenije, posebno željezničke pruge Beljak—Jesenice—Podbrdo—Gorica, Maribor—Celje—Zidani Most—Ljubljana—Trst, imale su operativni značaj za njemačku Vrhovnu komandu radi prebacivanja vojnih efektivna iz unutrašnjosti Evrope na Apeninsko poluostrvo i u luke sjevernog Jadrana. Isto tako su i savezničke komande u Sredozemlju bile veoma zainteresovane za efikasnost partizanskih diverzantskih dejstava na teritoriji Slovenije, jer su ona bitno uticala na slamanje ešelonirane odbrane njemačkih oružanih snaga na uzanom i ispresijecanom prostoru Apeninskog poluostrva.

Vrhovni štab i Glavni štab NOV i PO Slovenije su još prije kapitulacije Italije planirali da miniraju i unište željeznički čvor

⁴⁷³ Zbornik, XIII, 3, str. 407.

⁴⁷⁴ Isto, VI, 6, str. 182—189.

⁴⁷⁵ Isto, VI, 9, str. 59—62, Izvještaj Štaba Gorenjskog odreda od 4. decembra 1943. Glavnom štabu NOV i PO Slovenije o akcijama i organizacionom stanju.

⁴⁷⁶ Isto, VI, 9, str. 457—460.

od operativnog značaja u Zidanom Mostu, gdje su se ukrštale pruge sa teritorije Slovenije i zapadne Hrvatske koje su povezivale Panonsku niziju sa lukama sjevernog i srednjeg Jadrana.

Prema direktivi Glavnog štaba Slovenije, operacija na željezničkom čvoru u Zidanom Mostu i prugama prema Ljubljani i Celju trebalo je da izvede 15. divizija uz sadejstvo partizanskih jedinica Štajerske sa lijeve obale Save, a na komunikaciji Ljubljana—Postojna, posebno uništenje vijadukta kod Borovnice, 14. divizija. Međutim, postavljeni zadaci nisu realizovani prije kapitulacije Italije, jer su njemačke komande još u julu preduzele opsežne mjere obezbjeđenja ovih komunikacija. Pored toga, rušenje brojnih objekata je iziskivalo i znatne količine eksplozivnih i drugih diverzantskih sredstava u kojima se još oskudijevalo.

Glavni štab NOV i PO Slovenije izdao je neposredno poslije kapitulacije Italije direktive štabovima 14. i 15. divizije, Zapadnodolenjskog i Istočnodolenjskog partizanskog odreda, u kojima je, pored ostalog, rečeno da svaka jedinica na svome operativnom području potpuno poruši i uništi željezničke pruge i važnije objekte na cestama.⁴⁷⁷

Željezničke pruge Ljubljana—Novo Mesto i Ljubljana—Kočevje bile su, na odsjeku Skofljica—Višnja Gora i Grosuplje—Velike Lašče, 50% razorene. Prema procjenama izvršilaca akcija, okupatoru je trebalo najmanje tri mjeseca za opravku porušenih pruga.⁴⁷⁸

Željezničke pruge Ljubljana—Trst i Sent Peter—Ilirska Bistrica bile su podvrgnute neprekidnom rušenju. Na odsjecima Sent Peter—Ilirska Bistrica—Borovnica pruga je bila onesposobljena za saobraćaj. Najaktivnija na tom području bila je slovenačka brigada »Tone Tomšič« čije su minerske jedinice izvodile diverzantske akcije na dijelu pruge između željezničkih stanica Rakek—Postojna. Do kraja septembra 1943. pruga je bila minirana i porušena na 14 mjesta.⁴⁷⁹

Među najznačajnije diverzantske akcije u Sloveniji u jesen 1943. pada rušenje dijela Stampetovog mosta izgrađenog od kameno-betonske konstrukcije, koji je, pored vijadukta kod Borovnice, predstavljao najosjetljiviji vještački objekat na željezničkoj pruzi Ljubljana—Trst. Ovi objekti su imali operativni značaj, pa su za njihovo rušenje bili zainteresovani i komandanti savezničkih snaga na području Sredozemlja.

Napad na njemačka utvrđenja i obezbjeđenja i rušenje Stampetovog mosta izvele su jedinice 14. divizije 14. oktobra 1943. Mi-

⁴⁷⁷ isto, VI, 7, str. 11—18, Direktive Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 10. septembra 1943. štabovima 14. i 15. divizije, Istočnodolenjskog i Zapadnodolenjskog partizanskog odreda o njihovim zadacima poslije kapitulacije Italije.

⁴⁷⁸ Isto, str. 138 i 139, Izvještaj Oseka za propagandu i statistiku Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 30. septembra 1943.

⁴⁷⁹ Isto, str. 111, 112, 280 i 281; Tone Ferenc, *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943*, Maribor 1967, 275 i 276.

nerski vod 14. divizije, zbog male količine eksploziva, minirao je samo dva potporna stuba i ošteti most u dužini 16 m, zbog čega je promet bio obustavljen od 14. do 28. oktobra 1943. Štab njemačke Grupe armija »B« je 17. oktobra izvijestio Romelov štab da je, zbog porušene pruge Ljubljana—Trst i učestalog bombardovanja Brenerske željeznice od strane anglo-američke avijacije, zastalo 160 kompozicija njemačke vojske.⁴⁸⁰

U jednomjesečnoj i neprekidnoj ofanzivi aktivnosti brigada 14, 15. i 18. divizije i partizanskih odreda na komunikacijama u Notranjskoj i Dolenjskoj postignuti su značajni rezultati. Glavni štab NOV i PO Slovenije je 15. oktobra 1943. odao priznanje i pohvalu borcima i starješinama 7. korpusa NOVJ.⁴⁸¹

U istom vremenskom periodu su minerski vodovi »Ratitovec«, »Triglav« i »Grintavec« Gorenjskog partizanskog odreda postigli vidne rezultate u miniranju željezničkih pruga Jesenice—Bohinjska Bistrica i Jesenice—Kranj—Ljubljana. Posebna diverzantska grupa je 24. oktobra miniranjem srušila njemačku kompoziciju sa ratnim materijalom, koja se kretala od Medvode prema Ljubljani. Uništena je lokomotiva i 17 vagona, od kojih dva sa municijom i eksplozivom. Minerski vod »Triglav« minirao je 2. novembra 1943. pojedine pogone željezare u Jesenicama (parnu centralu preduzeća i jednu od tri Simens-Martinove peći), koji su proizvodili zaštitne ploče za tenkove i avione.⁴⁸²

Glavni štab NOV i PO Slovenije naredio je 3. oktobra 1943. Operativnom štabu za zapadnu Sloveniju da sa svim jedinicama pristupi planskom rušenju komunikacije između Trsta i Tržiča. Uočavajući stratešku važnost tršćanske željeznice za njemačke oružane snage, uputio je dio snaga 14. divizije na odsjek Podstije—Divače, nastojeći time da stvori što tješnje sadejstvo između jedinica 4. slovenačke brigade »Ljubo Šerčer« i primorskih partizanskih jedinica pri izvođenju akcija duž pruge Postojna—Trst.

Operativni štab za zapadnu Sloveniju izdao je 10. oktobra 1943. naređenje štabovima jedinica da pojačaju ofanzivu na svim odsjecima, sa težištem na komunikacijama. Zahtijevao je da se izvođe diverzantske akcije i na željezničkoj pruzi Trbiž—Ponteba—Udine—Gorica, koja je za njemačku Grupu armija »B« bila od prvorazrednog operativnog značaja.⁴⁸³

Istog dana Štab 30. slovenačke (»Goriške«) divizije izdao je naređenje štabovima 1. i 2. soške i Goriške brigade da usmjere aktivnost prema komunikacijama u dolini rijeke Soče. Odmah po izdatom naređenju jedinice 1. i 2. soške brigade otpočele su sa

⁴⁸⁰ Zbornik, VI, 7, str. 280, 281 i 284—288; Tone Ferenc, *n.d.*, 435—437; Jože Petek, *S štirinajsto divizijo*, ilustrovani album Glavnog odbora ZZB Slovenije, Ljubljana 1954, 25—55.

⁴⁸¹ Zbornik, IV, 7, str. 274—276, Dnevna zapovjest Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 14. oktobra 1943.

⁴⁸² Isto, str. 143 i 330—338; knj. 9, str. 59—62 i 384; *Boj pod Triglavom*, Zbornik 1941—1945, ZZB NOV Gorje pri Bledu, 21—42.

⁴⁸³ Zbornik, VI, 7, str. 181, 182, 234 i 235.

izvođenjem diverzantskih akcija na prugu Podbrdo—Gorica, koja je poslije kapitulacije Italije bila znatno onesposobljena. Pojačana dejstva 30. i 31. slovenačke (»Goriške« i »Triglavske«) divizije primorala su Stab njemačkog 2. SS korpusa da ponovo preduzme ofanzivu protiv partizanskih jedinica u Slovenačkom primorju i zapadnom dijelu Gorenjske od 13. do 20. novembra 1943. Stab 3. operativne zone — Alpske je, odmah nakon njemačke ofanzive, 22. novembra postavio zadatak jedinicama da se još intenzivnije ruše komunikacije.⁴⁸⁴

Jedinice 1. kraškog partizanskog bataljona su u drugoj polovini septembra 1943, uz pomoć stanovništva, onemogućile promet na željezničkoj pruzi Opčine—Rihemberk, koju su kontrolisali dijelovi njemačke 71. divizije. Poslije ofanzive njemačkih jedinica, Stab 19. slovenačke brigade »Srečko Kosovel« je 9. oktobra 1943. odlučio da treba prijeći na izvođenje diverzantskih akcija na komunikaciji Gorica—Sežana, koje je potencirao i Operativni štab za zapadnu Sloveniju. Istog dana Stab 3. (alpske) operativne zone NOV i PO Slovenije je postavio zadatak Stabu 19. slovenačke brigade »Srečko Kosovel« da spriječi promet na željezničkoj pruzi Gorica—Dornberg—Ajdoščina. Noću 10. novembra mineri su porušili most između Prvačine i Dornberga, te je promet bio obustavljen sve do kraja rata. Mjesec dana kasnije, 11. novembra, minerski vod 3. bataljona Kosovelove brigade minirao je i porušio željeznički most na pruzi Trst—Tržič i bunkere kod Stivana, zbog čega je promet bio u prekidu skoro 20 dana.⁴⁸⁵

Na cjelokupnoj teritoriji Slovenije od početka septembra do kraja decembra 1943. evidentirane su 234 diverzantske akcije na komunikacijama i privrednim objektima: u Dolenjskoj i Notranjskoj 96, Štajerskoj i Gorenjskoj 82 i Slovenačkom primorju 56. Dok su od januara do kraja avgusta iste godine izvedene 164 diverzantske akcije, taj broj je posljednja četiri mjeseca povećan na 234, što govori o porastu značaja komunikacija na teritoriji Slovenije i intenzitetu diverzantskih dejstava. Ovaj porast diverzija je uočljiv na području Slovenačkog primorja, gdje je u prvih osam mjeseci izvedeno svega 13, a od septembra do kraja decembra 56 diverzantskih akcija.

OBIM DIVERZANTSKIH DEJSTAVA U ZIMSKIM OPERACIJAMA 1943/44. GODINE

Jugoslovensko ratište je krajem 1943. dobilo daleko veći značaj kako u planovima njemačke Vrhovne komande, tako i u planovima antifašističke koalicije. Njemačka Vrhovna komanda je priznala da je narodnooslobodilački pokret uvršćen »u opštu sa-

⁴⁸⁴ Isto, str. 239, 240, 279 i 280,

⁴⁸⁵ Isaković Radosav, *Kosovelova brigada*, Partizanska knjiga Slovenije, Ljubljana 1973, 30, 36—68, 117—119 i 146.

vezničku strategiju i da je time priznat kao samostalna ratujuća strana«, jer se »položaj Tita na područjima bivše Jugoslavije znatno ojačao i proširio«.

Jačanje narodnooslobodilačkog pokreta i mogućnost savezničkog iskrcavanja uticali su na njemačku Vrhovnu komandu da donese odluku da se mora braniti čitav jugoistočni prostor »kao pozicija odlučujuća za rat, i to ne samo iz raznoraznih vojnih i političkih, već i iz vojnoprivrednih razloga (nafta, boksit, hrom itd)«; da se na Balkan pored snaga upućenih u proljeće i ljeto 1943, prebace nove divizije. Međutim, njemačke snage »nisu bile dovoljne da bi, sa porastom partizanske djelatnosti i preuzimanjem do tada od Italijana branjenih odsjeka obale, pokrile nove potrebe«, jer su »ustanici vladali velikim područjima u unutrašnjosti zemlje« i »predstavljali veliku opasnost u času neprijateljskog iskrcavanja, sa čime se u proljeće 1944. opet moralo jako da računa«. Nijemci su u jesenjim operacijama uspjeli da posjednu najosjetljivije tačke na Jadranu, ali je, (prema procjeni njemačkih komandi,) duž obale »ostalo još veliki broj mjesta koja su mogla privući neprijatelja, ako se dobro ne osiguraju«. Tek nakon »savlađivanja ovog najhitnijeg zadatka moglo se ponovo pokušati da se uništi Titovo jezgro snaga (uključujući i njegov rukovodeći štab)«.⁴⁸⁶

Vojno-politička situacija u unutrašnjosti Balkanskog poluostrva, prema procjeni komandanta Jugoistoka feldmaršala Vajksa od 1. novembra 1943, »znatno se zaoštrila« i »ustanički pokreti prerasli su u aktivna borbena dejstva«. Akcije su »izgubile karakter gerilskog rata« i partizanske jedinice »borbeno jake, planski vođene i — bar za planinsko ratovanje — dobro naoružane i opremljene«, otežavale su njemačkim, kvislinškim i kolaboracionističkim snagama pokret, saobraćaj i dotur materijalno-tehničkih sredstava u »zabrinjavajućim razmjerama«. Narodnooslobodilački pokret je bio u stalnom usponu i jačanju. »Otuda«, konstatuje se, »proizilazi i pravac angažovanja naših snaga i formulisanje zadataka kao što slijedi: *Najopasniji neprijatelj je Tito ...* Ako se u predstojećim mjesecima ne uspije da se odlučno oslabe njegove snage«, koje su ojačale propadanjem kvislinške NDH, onda će »odbrana jadranske obale od napada velikog stila, koji se očekuje spolja, biti neizvodljiva«. Stoga je komandant Jugoistoka predložio preduzimanje vojnih i političkih mjera »u obliku uticaja njemačke moći« na NDH; »uništenje Titovih snaga obimnim vojnim sredstvima i *privremeno* posjedanje cijele zemlje njemačkim trupama«; primijeniti »energične i radikalne političke mjere za ciljem da se stvori *nova državna struktura*«, što »bi se možda moglo još uvijek postići u obliku njemačkog sistema kontrole ... Ako se ova mogućnost u toku zime 1943/44. ne bude iskoristila, onda u proljeće 1944. g. neće biti spreman za odbranu ni fronta na morskoj obali ni u pozadini, koji bi

⁴⁸⁶ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, knjiga druga, 9 i 10.

omogućavao snabdijevanje obalskog fronta i dovođenje pojačanja.« Upravo zbog toga, Komanda Jugoistoka je imala namjere: prvo »da očisti ostrva ispred dalmatinske obale«; drugo — »da povede borbu protiv Tita u velikom stilu angažovanjem svih raspoloživih rezervi«, u kom cilju su planirane akcije »Kugelblic« (Kugelblitz) za »uništenje Titovih snaga koje se bore u istočnoj Bosni«, akcija »Adler« »radi zauzimanja obalskog pojasa Rijeka—Zadar i razbijanja tamošnjih jakih komunističkih snaga«, »2—3 akcije da bi se razbile komunističke jedinice koje se nalaze sjeverno od Save« i »akcija sa ciljem da se oslobodi dionica puta Split—Livno—Travnik«; treće — »da se obala izgradi po sistemu poljske fortifikacije«. ⁴⁸⁷

Iako su u jesenjim operacijama uspjele da posjednu jadransku obalu, njemačke trupe nisu bile u stanju da je čvrsto organizuju za odbranu. Jedinice NOVJ su kontrolisale čitavo zaleđe i dublju pozadinu, kao i pojedine obalske odsjeke i gotovo sva ostrva, naročito na sjevernom Jadranu.

Za njemačku komandu je bilo od životne važnosti uspostavljanje komunikacijskih veza iz doline Save, Vrbasa i Neretve s jadranskom obalom, koje su bile izložene sistematskim diverzantskim dejstvima jedinica NOVJ.

Komandu Jugoistoka je posebno zabrinjavala situacija u istočnoj Bosni i Sandžaku, gdje su bile prikupljene brojne jedinice NOVJ (2. udarni i 3. korpus, 5. udarna i 16. udarna divizija). Prodor ovih jedinica u Srbiju, preko koje vode glavne komunikacije iz srednje Evrope ka Albaniji, Grčkoj, Bugarskoj i Turskoj, izazvao bi ozbiljne teškoće pri daljoj organizaciji odbrane Balkana.

Prema njemačkim procjenama situacije, postojala je neposredna opasnost od savezničke invazije na Balkan i prodora Crvene armije preko Rumunije i Podunavlja. Zato je njemačka Vrhovna komanda odlučila da njene trupe na Balkanu izvedu niz operacija u toku zime 1943/44. godine i razbiju glavne snage NOVJ. Na osnovu te odluke, Komanda Jugoistoka je naredila Štabu 2. oklopne armije da izvede ofanzivne operacije protiv glavnih snaga NOVJ u centralnom dijelu Jugoslavije, između jadranske obale, Kupe, Save, Drine i Lima. Pored raspoloživih snaga, njemačkoj 2. oklopnoj armiji su dodijeljene još tri divizije: 1. brdska iz Grčke, 371. pješadijska iz Italije i 392. legionarska iz Austrije. U novembru su njemačke trupe izvršile sve pripreme za operacije koje bi otpočele prvih dana decembra.

Istovremeno, prema ocjeni Vrhovnog štaba NOV i POJ, pozicije narodnooslobodilačkog pokreta u srednjem i zapadnom dijelu zemlje bile su učvršćene i stvoreni su povoljni uslovi za prenošenje težišta ratnih operacija u istočne krajeve Jugoslavije. Vrhovni štab je namjeravao da jake snage sa teritorije Crne Gore, Sandžaka i istočne Bosne uputi u Srbiju, kako bi one ugrozile glavne neprijateljske

⁴⁸⁷ Zbornik, XII, 3, str. 620—629.

komunikacije u Moravsko-vargarskoj dolini. Ta ideja će dominirati u budućim planovima Vrhovnog štaba. U tom cilju je i data direktna jedinica NOVJ da ruše komunikacije u svojim operativnim zonama, kako bi se umanjio efekat njemačke ofanzive.⁴⁸⁸

Da bi obezbijedila odbranu Balkana i čvrst bedem prema frontu na istoku i Apeninskom poluostrvu, njemačka Vrhovna komanda je prvih dana decembra 1943. preduzela operacije u Sandžaku, istočnoj Bosni, Kordunu, Baniji i srednjoj Dalmaciji, koje su u januaru 1944. proširene na područje srednje i zapadne Bosne, sjeverne Dalmacije, Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja.

Na samom početku neprijateljskih zimskih operacija vrhovni komandant Tito je 9. decembra dao zadatak svim jedinicama NOVJ »da smjesta otpočinu ofanzivne operacije protiv najvažnijih neprijateljskih strateških mjesta« — presijecanje komunikacija i dizanje u vazduh ratnih objekata.

»Došao je odlučni trenutak kada treba napregnuti sve snage, svu energiju da se spriječi ova namjera neprijatelja i da se još jedanput pokaže čitavom svijetu da je naša NOV Jugoslavije nepobjediva i da je ona dostojna povjerenja« — stoji u dnevnoj zapovijesti vrhovnog komandanta NOV i POJ Josipa Broza Tita od 9. decembra 1943. povodom njemačke ofanzive na slabodnu teritoriju. »Partizanima se naređuje da ruše nemilosrno saobraćajne veze, mostove i puteve, da udaraju bez oklijevanja na neprijatelja, gdje ga stignu, da dižu u vazduh fabrike i vojne objekte.«⁴⁸⁹

Glavni štab NOV i PO Hrvatske postavio je krajem decembra 1943. zadatak jedinicama 6. korpusa: da glavnim snagama djeluju na željezničkoj pruzi Zagreb—Beograd, na relaciji Banova Jaruga—Vinkovci, i na rokadnim prugama Nova Kapela—Našice—Osijek i Vrpolje—Osijek, a manjim snagama u Podravini na prostoru Virovitica—Našice. Cilj ovih akcija bio je ometanje i onemogućavanje prebacivanja neprijateljskih snaga i ratne tehnike na teritoriju južno od Save aa bi se oslabio njegov pritisak u centralnom dijelu Jugoslavije.

»U cilju potpomaganja naših jedinica, protiv kojih je neprijatelj preduzeo ofanzivu, a prema naređenju vrhovnog komandanta, maršala Jugoslavije, druga Tita naša divizija produžice ofanzivu protiv neprijatelja napadajući prugu Zagreb—Beograd« — navedeno je u zapovijesti Štaba 12. divizije od 12. decembra 1943. »Sve jedinice«, stoji u zapovijesti, »prije polaska u akciju sakupiće što više maljeva, testerà, kliješta, makaza za sječenje žice, pijukove i francuskih ključeva, kako bi se diverzija pruge i sječenje žice, testerisanje bandera lakše odvijalo.« Za rušenje bandera, sječenje žica i lupanje čašica na telefonsko-telegrafskim vezama u jedinicama su formirane specijalne grupe (od 3 do 4 borca) koje su bile u tijesnoj vezi sa di-

⁴⁸⁸ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, knjiga druga, 11—14.

⁴⁸⁹ *Zbornik*, II, 11, str. 209 i 210.

verzantskim grupama radi istovremenog izvođenja ovih akcija i miniranja pruge.⁴⁹⁰

Jedinice 28. slavonske divizije su 16. decembra 1943. porušile most na željezničkoj pruzi Zagreb—Beograd, kod Popovače, a 17. decembra 3.500 m željezničke pruge Koprivnica—Križevci. Saobraćaj na ovoj relaciji bio je obustavljen 24 časa.⁴⁹¹

U ovim diverzantskim akcijama odlučujuću ulogu igrale su samoinicijativa, snalažljivost i odlučnost diverzantskih grupa, kao i organizovano sadejstvo jedinica za obezbjeđenje i neposredno izvođenje diverzantskih akcija.

Jedinice 6. korpusa porušile su u toku januara 1944. oko 24 km željezničke pruge i oko 43 km telefonsko-telegrafskih linija, uništile 6 lokomotiva i 35 vagona.

Jedinice 28. divizije su tokom marta 1944. ometale prebacivanje njemačkih motorizovanih jedinica za Mađarsku komunikacijom Daruvar—Đula vec—Virovitica.

Do tada najobimnija diverzantska dejstva na pruzi Zagreb—Beograd izvela je 12. divizija, na relaciji Nova Gradiška—Vinkovci, od 22. marta do 1. aprila 1944. Pruga je presječena na 355 mjesta, porušeno 890 telegrafskih stubova i polupano 16.695 izolatora. U istom periodu Zapadna grupa NOP odreda izvodila je diverzantska dejstva na pruzi Banova Jaruga—Daruvar, a Istočna grupa NOP odreda na prugama Slavonski Brod—Vinkovci, Striživojna—Osijek i Vinkovci—Osijek.

Glavni Štab NOV i PO Hrvatske je naredbom od 12. aprila 1944. pohvalio jedinice 6. korpusa koje su u martu »nanijele teške gubitke njemačkim divizijama na prolazu za Mađarsku, a u aprilu izvršile veliku diverziju na željezničku prugu Beograd—Zagreb i konačno nakon ogorčene borbe zauzele kotarsko mjesto Podravsku Slatinu«.⁴⁹²

Veoma zapažene rezultate postigle su i partizanske jedinice na području sjeverozapadne Hrvatske, Banije i Korduna. Željeznička pruga Koprivnica—Križevci bila je u drugoj polovini decembra 1943. razorena na dužini 3,5 km, a Sunja—Kostajnica, početkom 1944. u dužini 7 km. U rušenju neprijateljskih oklopnih i transportnih vozova sa vojskom i ratnim materijalom, presijecanju željezničkog, drumskog i telefonsko-telegrafskog saobraćaja, miniranju mostova i bunkera posebno su se istakli 2. i 3. diverzantski bataljon. Tako su diverzanti 2. bataljona u toku prva tri mjeseca 1944. na prugama Zagreb—Sisak, Zagreb—Karlovac, Sunja—Kostajnica minirali 34 transportna i 6 oklopnih vozova i porušili 4 željeznička mosta. Na željezničkim prugama Zagreb—Banova Jaruga, Zagreb—Varaždin, Dugo Selo—Križevci, Križevci—Bjelovar, Gareš-

⁴⁹⁰ Isto, V, 22, str. 383—387; Ivan Mišković, *n.d.*, str. 129, 137 i 138,

⁴⁹¹ *Zbornik*, II, 11, str. 276.

⁴⁹² AVII, fond NOP-a, reg. br. 29—1/3, k. 473—A; *Zbornik*, V, 24, str. 296—299, 300, 301, 562—563; knj. 25, str. 230—235, 378—380, 576—580; knj. 26, str. 206; Ivan Mišković, *n.d.*, str. 191 i 195.

nica—Dražica—Grubišno Polje diverzanti 3. bataljona su decembra 1943, januara i marta 1944. minirali preko 28 transportnih i 3 oklopna voza i porušili 7 željezničkih mostova.⁴⁹³

Ovakvi rezultati su postignuti zahvaljujući organizovanoj saradnji stanovništva i sadejstvu specijalno obučених diverzantskih, teritorijalnih i operativnih jedinica. Intenzitet diverzantske aktivnosti na željezničkim prugama povećavao se iz mjeseca u mjesec u prvoj polovini 1944. godine. Dok je u januaru izvedeno ukupno 386 akcija, taj broj se u junu iste godine povećao na 956 diverzija.⁴⁹⁴

Tokom decembra 1943. na teritoriji Hrvatske, Bosne i Hercegovine izvedeno je na željezničkim prugama (miniranje i rušenje transportnih vozova sa trupama i ratnim materijalom, tehničkih uređaja i postrojenja, željezničkih stanica i telefonsko-telegrafskih veza) 405 diverzantskih akcija. U prvoj polovini 1944. izvedeno je ukupno 2.852 akcije, i to: u januaru — 386, februaru — 212 martu — 357, aprilu — 454, maju 487 i u junu 456 diverzija.⁴⁹⁵

Krajem januara 1944. Vis je postao baza za diverzantska dejstva i prepade mješovitih grupa komandosa i partizana. Do polovine februara 1944. na Vis su prebačene brigada komandosa (2. Special Service Brigade — 2. brigada specijalne namjene) i jedna američka operativna grupa. Komandant 2. brigade komandosa Tom Cerčil (Churchill) stigao je krajem februara na Vis. Saveznički vojnici su imali priliku da praktično okuse partizansku taktiku ratovanja na moru i ponešto nauče. Naoružane ribarske brodove i čamce su zvali »tigrovi«.

Prvi prepad komandosa i partizana izveden je sa otoka Visa na Hvar 27. januara 1944. Manje grupe komandosa i partizana izvodile su diverzione desante i prepade na otoke Hvar, Šoltu, Brač, Korčulu i Mljet. Diverzioni desanti i prepadi su bili sastavni dio operacija. Od druge polovine juna do kraja avgusta 1944. na otocima od Šolte do Mljeta i poluotoka Pelješca izvedeno je desetak uspješnih prepada. Komandosi su 12. jula 1944. na Hvaru izveli tipičnu partizansku akciju postavljanjem zasjede u kojoj su ubili i ranili 25 njemačkih vojnika. Nakon tri dana, 15. jula, iz Visa su za Italiju otplovili 2. i 40. komando, a nepun mjesec dana kasnije Vis je napustio i Stab 2. brigade komandosa. Na Visu je ostao samo 43. komando, koji se 13. oktobra 1944. povukao za Italiju.

Naoružani ribarski brodovi i patrolni čamci su bili glavna udarna snaga partizana na moru, a motorni jedrenjaci osnovni dio transportnog plovnog parka. Patrolni čamci »Miran« i »Streljko« su, nakon dobijenih podataka o pokretima neprijatelja, presretali njemačke jedrenjake iz zasjede između Zadra i Šibenika. Jedna od tih akcija je i prestretanje i zapljena dva njemačka jedrenjaka sa

⁴⁹³ AVII, fond NOP-a, reg. br. 5—1/11, k. 121 A; 32—1, k. 426A; 52/3, k. 1207,⁴⁹⁴ 15—1/4, k. 1457; *Zbornik*, II, 11, str. 276 i 279; knj. 12, str. 788.

⁴⁹⁴ AVII, fond NDH, reg. br. 8/3—7 i 8/3—9, k. 206.

⁴⁹⁵ AVII, fond NDH, reg. br. 7/3—15, 8/3—7, 8/3—8, 8/3—9, k. 206.

120 vojnika uz obalu Paga 27. februara 1944. Brodom »Kornat« je na Vis prebačeno 88 zarobljenih njemačkih vojnika. Patrolni čamac »Streljko« je 28. februara 1944. uplovio u Brguljski zaliv na otoku Molatu. Istovremeno je uplovio i njemački jedrenjak. Zahvaljujući lukavstvu, snalažljivosti, odvažnosti i hrabrosti, zarobljena je cjelokupna njemačka posada.

Okupator je preduzeo mjere — stvaranje protivpartizanskih brodova i postavljanje zasjeda. Ipak, »Miran« i »Streljko« su zaplijenili u Silbanskom kanalu dva motorna jedrenjaka. Noću 25/26. aprila 1944. njemački motorni jedrenjaci »Anton« i »Dora« su isplovili iz Zadra da bi se prebazirali u luku Šimuni na Pagu. Ujutru, 27. aprila, motorni jedrenjak »Anton« (bivši italijanski motorni jedrenjak »Bianca stella«) bio je usidren u uvali Sv. Nikola na Olibu. U neposrednoj blizini, na udaljenosti dvije nautičke milje, u luci Olib nalazila su se dva partizanska čamca. Nakon izviđanja i stvaranja plana akcije, izveden je prepad, zarobljena njemačka posada i evakuisana na Vis. Partizani su motorni jedrenjak »Anton« preuredili za borbene zadatke i dali mu ime »Crvena zvezda«.⁴⁹⁶

Uspostavljene veze sa pripadnicima narodnooslobodilačkog pokreta umnogome su olakšale diverzantske akcije na skladišta municije.

Akciju uništenja najvećeg skladišta municije, oružja i ostalog ratnog materijala u NDH u Sopnici, u neposrednoj blizini Zagreba, pripremila je partijska organizacija iz Sesveta, a noću 18/19. decije, oružja i drugog ratnog materijala.

cembra 1943. izvela 3. četa 2. diverzantskog bataljona pod rukovodstvom poznatog diverzantskog komandanta Milana Vignjevića i Drag Ursijevića, u sadejstvu sa Turopoljsko-posavskim odredom.

Turopoljsko-posavski odred je bez borbe razoružao stražu i organizovao, uz pomoć stanovništva, prebacivanje municije, eksploziva, odjeće, obuće i drugog materijala u Turopoljsko šumu. Diverzanti su, poslije ponoći, tempiranim napravama minirali tri magazina municije. Od eksplozije je poginulo i ranjeno nekoliko neprijateljskih vojnika.⁴⁹⁷

Krajem 1943. i početkom 1944. godine u Istri su po gradovima organizovane udarne grupe, koje su izvodile diverzantske akcije.⁴⁹⁸

U zimskim operacijama 1943/44. godine u potpunosti je došlo do izražaja sadejstva specijalno obučenih diverzantskih, teritorijalnih i operativnih jedinica NOVJ. Na operativnom području 4, 6, 10. i 11. korpusa NOVJ, pored postojanja samostalnih specijalno obučenih diverzantskih jedinica, u teritorijalnim i operativnim jedinicama su formirane diverzantske grupe, vodovi i čete. U izvještaju Operativnog štaba za Istru od 23. aprila 1944. političkom komesaru 11. korpusa, pored ostalog, stoji: »Po jedinicama imademo organizovane diverzantske vodove i desetine, koje stalno napadaju

⁴⁹⁶ Jovan Vasiljević, *n.d.*, str. 116, 126—129, 130—136, 142—147 i 149,

⁴⁹⁷ AVII, fond NOP-a, reg. br. 1—11, k. 121A; Ivan Hariš Gromovnik, *n.dstr.* 233.

⁴⁹⁸ Zbornik, V, 24, str. 206.

željeznički saobraćaj. Odredi uglavnom do sada su vršili samo akcije pojedinim četama, nekih kombinovanih akcija nisu imali. .. Neprijatelja možemo tući svagdje gdje mi hoćemo, rijetko se događa da nam neprijatelj nametne borbu, takva situacija i dozvoljava prilično dobre uspjehe u borbi uz relativno male naše gubitke.«⁴⁹⁹

Na osnovu stečenih iskustava sa drugih područja, šef Diverzantske sekcije Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske Ivan Hariš je 9. juna 1944. predložio Stabu 11. korpusa da se u svakoj diviziji organizuje po jedna diverzantska četa »jer se to pokazalo neophodno potrebno«. Početkom juna 1944, po naređenju Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, za obuku diverzanata na operativnom području 11. korpusa upućen je kao instruktor Božo Lukač.⁵⁰⁰

Kada je neprijatelj u znatnoj mjeri ojačao sistem obezbjeđenja važnih objekata, kojima je pristup bio gotovo nemoguć, diverzantska dejstva postaju sastavni dio ofanzivnih operacija. Gotovo čitavo jugoslovensko ratište bilo je pokriveno diverzantskim jedinicama — grupama, vodovima i četama — koje su sa »najvećom voljom i zalaganjem« u danonoćnim akcijama rušile objekte na komunikacijama, prekidale veze između uporišta, izvodile prepade na centre veze, štabove i druge elemente borbenog poretka neprijatelja i onemogućavale svaki pokušaj planiranog i sredeog napada na slobodnu teritoriju.

Na teritoriji Bosanske krajine je u banjalučkoj operaciji (31. XII 1943. do 2. I 1944) jedinicama NOV dat zadatak da u drugoj polovini decembra 1943, uz pomoć diverzantskih jedinica, pristupe »najenergičnije rušenju saobraćajnih komunikacija ... da bi našim snagama omogućili što lakše izvođenje operacija«. »Ovi se zadaci« — navodi se u naređenju Štaba 4. NOU divizije od 11. decembra 1943. štabovima potčinjenih jedinica — »postavljaju diverzantskim grupama kao najozbiljniji dio operacija u sadašnjoj situaciji. Diverzantske i minerske grupe da se nalaze u neposrednoj blizini komunikacija gdje će se danju odmarati a noću vršiti akcije ... Napominje se da će nam ove akcije mnogo pomoći izvođenju operacija ukoliko ih uspješno izvršimo. Isto tako od velike je važnosti otkrivanje i kidanje telefonske mreže između neprijateljskih garnizona, a naročito između manjih neprijateljskih uporišta gdje nema radiostanica i u ovakvom slučaju, tj. kada se veza prekida, vojska ne može vršiti ni jedan poduhvat planski i osjeća se demoralisana i nesigurna, zato bi bilo potrebno odrediti, tj. formirati specijalne grupe za kidanje telefonske mreže i uopšte mreže za vezu.«⁵⁰¹

»Uslijed jače partizanske djelatnosti oko Banja Luke« — navodi se u izvještaju 3. oružničke pukovnije od 15. januara 1944. — »četnici su sarađivali sa našim i njemačkim postrojbama. 31. XII u 21.30 partizani su napali uzletišta Zalužani do Banja Luke ... Zapalili su pilanu Lastrići te je od požara pilane oštećena električna

⁴⁹⁹ Isto V 26 str. 501.

⁵⁰⁰ AVII, fond NOP-a, reg. br. 8—1/13, k. 121 A; Zbornik, V, 26, stx, 501.

⁵⁰¹ Zbornik, IV, 21, str. 173 i 174.

centrala ... 31. XII u 22.30 partizani su sa svih strana napali grad Banja Luka. Borbe su se vodile do 3. I do ujutro ... U samom gradu partizani su zauzeli zatvor okružnog suda zvani Crna kuća. Zarobili su stražare i 15 oružnika, oko 200 kažnjenika pustili i zatvor zapalili... t.t. linije i električni vod su pokidani. Banja Luci predstoji opasnost od ponovnog partizanskog napada koji bi mogao uspjeti, jer su u gradu stekli veze sa svojim pristalicama i sada imaju iskustvo gdje i kako treba ovaj grad napadati.«⁵⁰²

U prvoj polovini decembra 1943. željezničke pruge Bihać—Bosanski Novi—Kostajnica i Bosanski Novi—Prijeđor—Banja Luka bile su poružene u dužini preko 5 km. Na njima je minirano 13 manjih mostova, 3 voza, a uništeno ili oštećeno 5 lokomotiva i 21 vagon.

»U toku ovih 12 dana«, navedeno je u izvještaju Štaba 4. divizije o akcijama na području Bosanske krajine od 15. do 25. decembra 1943, »odbijeni su svi neprijateljski pokušaji da iz Bos. Novog i Prijeđora prodre na oslobođenu teritoriju. Na željezničkim i druskim komunikacijama na liniji Bihać—Bos. Novi, Bos. Novi—Kostajnica, Bos. Novi—Prijeđor i Prijeđor—Banja Luka vršena su efikasna ruženja pruge i sprečavanje saobraćaja.« Poruženo je preko 7 km željezničke pruge i minirana 4 mosta. Od 26. decembra 1943. do 10. januara 1944. pokidano je i onesposobljeno 11 km željezničke pruge i gotovo isto toliko telefonsko-telegrafske linije. Tako su dijelovi Podgrmečkog odreda i diverzantska grupa 1. januara 1944. poružili prugu Bosanski Novi—Bosanska Krupa u dužini 2 km.

Diverzantske grupe Podgrmečkog, Kozarskog i Gradiško-lijevačkog odreda i Petrovačkog bataljona su od 25. februara do 10. marta 1944. pokidale 1.500 m pruge. U drugoj polovini marta ove diverzantske grupe su prerasle u čete »Grmeč«, »Kozara«, »Prošara«, Dragan Marin je, u svojstvu delegata Štaba 4. divizije, rukovodio diverzantskim grupama, usmjeravajući njihova dejstva i stručno uzdizanje. Diverzantska četa Podgrmečkog odreda je 25. marta digla u vazduh transportni voz na pruzi Bosanski Novi—Bosanska Krupa i drugi na relaciji Bosanski Novi—Prijeđor.

U cjelini, snage 5. korpusa NOVJ su ometale pregrupisavanje i smjenjivanje njemačkih snaga iz garnizona Banja Luka, Prijeđor, Bosanski Novi, Bihać, i »upućivanja istih na ugroženije pozicije«. Tokom aprila je ispoljena puna aktivnost operativnih, teritorijalnih i specijalno obučanih diverzantskih jedinica na komunikacijama Banja Luka—Prijeđor—Bosanski Novi, Bihać—Bosanska Krupa—Bosanski Novi—Kostajnica, Bosanski Brod—Sarajevo—Mostar—Dubrovnik. Neprijatelj je nastojao da po svaku cijenu održi ove komunikacije, »čija važnost raste u vezi otvaranja drugog fronta«.⁵⁰³

⁵⁰² AVII, fond NDH, k. 149 E, reg. br. 12/1—1.

⁵⁰³ AVII, fond NOP-a, reg. br. 24—2, 32—3, k. 768, Izvještaj delegata 4. udarne divizije Dragana Marina od 28. aprila i 5. maja 1944. o dejstvima diverzantskih četa »Grmeč«, »Kozara« i »Prošara«; *Zbornik*, IV, 20, str. 329; knj. 21, str. 142 i 265; knj. 22, str. 361; knj. 23, str. 298, 322, 324—326; knj. 24, str. 18 i 180; knj. 25, str. 56, 57 i 327.

Naređenje vrhovnog komandanta Tita da jedinice NOVJ pristupe rušenju komunikacija i objekata, u vezi sa otpočinjanjem zimskih operacija neprijatelja 1943/44, Stab 2. korpusa je prenio 12. decembra 1943. štabovima jedinica na teritoriji Crne Gore. Jedinice 4, 5. i 6. crnogorske brigade su, uz pomoć vojnopozadinskih organa i stanovništva, izvodile »forsirano rušenje i prezidivanje komunikacija« Podgorica—Skadar, Podgorica—Danilovgrad i Nikšić—Danilovgrad. Za što uspješnije izvršavanje diverzantskih akcija pri Stabu 2. korpusa je, juna 1944, formiran Izviđački udarni bataljon.⁵⁰⁴

Jedinice Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine su decembra 1943. izvele u Sremu 45 većih akcija na saobraćaj i uporišta neprijatelja. Od 30 evidentiranih diverzantskih akcija, 19 je izvedeno na glavnoj pruzi Beograd—Zagreb, koja je bila od ogromne važnosti za neprijatelja. U diverzantskim akcijama na komunikacijama, partizani su uništili 24 lokomotive i preko 100 vagona. U istom mjesecu dignuta su u vazduh 4 mosta, od kojih jedan na pruzi Ruma—Klenak, zbog čega je saobraćaj bio obustavljen više od 15 dana.

Upravo u tom periodu neprijatelj je vršio koncentraciju u Brčkom i na odsjeku Sabac—Zvornik sa namjerom da otpočne ofanzivu na slobodnu teritoriju od Brčkog, Tuzle i Zvornika, sadejstvujući sa jedinicama koje su nastupale preko Sandžaka i istočne Bosne. Da bi se osujetio plan neprijatelja, Stab 16. divizije je donio odluku da sa dvije operativne grupe ugrozi komunikacije Zvornik—Tuzla—Dobroj. Borci 6. vojvođanske brigade su noću 24/25. januara 1944. izveli diverzantsku akciju na pruzi Vinkovci—Brčko, između željezničkih stanica Vrbanja—Spačva, da bi se onemogućilo slanje pojačanja neprijatelju preko Brčkog na sektor Tuzla—Zvornik »gde jedinice naše divizije vode uporne borbe«.⁵⁰⁵

Udarni diverzantski bataljon Glavnog štaba Vojvodine (1, 2. i 3. diverzantska četa), diverzantske grupe 1. sremskog i Bačko-baranjskog odreda i 6. vojvođanske brigade su, u sadejstvu sa operativnim jedinicama i komandama područja, izvodili diverzantske akcije na željezničkim prugama Beograd—Vinkovci, Vinkovci—Brčko, Indija—Novi Sad—Subotica i Ruma—Sabac.

Januara 1944. u Sremu je izvedeno 17 diverzantskih akcija. Minirano je 9 vozova, od kojih 8 na glavnoj pruzi Beograd—Zagreb, uništeno 9 lokomotiva i 56 vagona, razrušena pruga u dužini 800 m i spaljene željezničke stanice i porušeno 237 telefonsko-telegrafskih stubova. Diverzantska grupa 1. sremskog odreda je noću između 31. januara i 1. februara 1944. digla u vazduh gvozdeni stub blizu Ledinaca, čiji su kablovi vodili struju iz Novog Sada za beočinsku fabriku.

⁶⁰⁴ Zbornik, III, str. 315, 322, 332 i 333; knj. 7, str. 11, 56, 275, 368, 431, 631 i 707.

⁶⁰⁵ A VII, fond NOP-a, reg. br. 20—15/3, k. 212; Zbornik, I, 8, str. 12 i 48.

U februaru je izvedeno 13 diverzantskih akcija, od koji 9 na glavnoj pruzi Beograd—Zagreb. Uništeno je 7 lokomotiva, 34 vagona i 708 telefonsko-telegrafskih stubova i porušen jedan željeznički most. Noću 12/13. februara 1. i 2. diverzantska četa su minirale transportne vozove na pruzi Beograd—Zagreb, između Martinaca i Lačarka i Putinaca i Golubinaca. Iste noći jedinice 2. srem-skog odreda su izvele nekoliko diverzantskih akcija na telefonsko-telegrafskim vezama na linijama Bačinci—Gibarac, Sid—Gibarac, Sid—Tovarnik i porušile 104 stuba.

Intenzivna diverzantska aktivnost je nastavljena i slijedećih mjeseci, posebno za vrijeme neprijateljske ofanzive u zapadnom Sremu i istočnoj Bosni od 9. do 27. marta 1944. Neprijatelju je, sačekivanjem njegovih patrola u zasjedama, gotovo onemogućena kontrola pruge. Diverzanti su 16. marta minirali dva transportna voza na magistrali Beograd—Zagreb, između stanica Sremska Mitrovica—Voganj i Sremska Mitrovica—Lačarak, i transportni voz na pruzi Novi Sad—Subotica, kojima su prebacivane njemačke trupe. Diverzanti 6. vojvođanske brigade su 27. marta porušili most na Brežnici, na pruzi Vinkovci—Brčko, tako da je saobraćaj bio u prekidu 10 dana, u momentu kada su se njemačke snage izvlačile iz Bosne. U drugoj polovini maja gotovo svakodnevno su minirane željezničke pruge.⁵⁰⁶

U formiranju diverzantskih jedinica postojala je uska saradnja između štabova NOP odreda. U pismu Štaba Požarevačkog NOP odreda od 2. decembra 1943. Stabu Kosmajskog NOP odreda o potrebi izvođenja zajedničkih akcija, između ostalog, stoji: »Pre kraćeg vremena formirali smo diverzionu jedinicu. Ona ima zadatak da minira pruge minama (od ekrazita ili dolorita) sa električnim paljenjem i da iste pali pri nailasku vojničkih ili teretnih vozila. Do sada smo prevrnuli jedan teretni voz a moguće je i više. U koliko vi nemate druga koji bi to mogao da izvodi, mi bismo poslali našeg минера vašem prvom punktu na vezu sa nama. On bi uz pomoć mesnih drugova mogao da izvodi akcije na pruzi Mala Krsna—Srnederevo.«⁵⁰⁷

Za rukovođenje diverzantsko-minerskom aktivnošću, pri Glavnom štabu NOV i PO Slovenije formiran je sredinom decembra 1943. Odsjek za rušenje komunikacija. Istovremeno, u Oficirskoj školi uvedena je funkcija instruktora minerskog tečaja. Operativno odjeljenje Glavnog štaba je napravilo prijedlog organizacione strukture inžinjerije u jedinicama NOV i PO Slovenije, što je konkretno određeno naredbom od 11. januara 1944. Radi organizovanja sadejstva minerskih, teritorijalni i operativnih jedinica u rušenju objekata Glavni štab Slovenije naredio je da se u divizijama formiraju inžinjerijski referenti.⁵⁰⁸

⁵⁰⁶ AVII, fond NOP-a, reg br. 1/42-1, k. 212; *Zbornik*, I, 8, str. 52, 55, 59, 74, 80, 85, 127, 135, 178, 231 i 232.

⁵⁰⁷ *Zbornik*, I, 5, str. 383—386.

⁵⁰⁸ Arhiv IZDG, f. 9/1, Nacrt prijedloga Glavnog štaba NOV i PO

U prvoj polovini 1944. u brigadama, narodnooslobodilačkim partizanskim odredima i komandama vojnih područja 7. i 9. korpusa formirane su inženjerijskotehničke čete. U istom periodu u brigadama i partizanskim odredima 4. operativne zone Glavnog štaba NOV i PO Slovenije (Štajerska) postojale su minersko-diverzantske desetine i vodovi.⁵⁰⁹

Stab 9. korpusa je pri svojim školama organizovao stručnu obuku minera. Inženjerijskotehnička sekcija Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, na osnovu stečenih iskustava i nedostataka u radu nekoliko prvih minerskih tečajeva, posebnu pažnju posvetila je diverzantskoj obuci, kao što je: način izvođenja diverzantskih akcija, sastav diverzantskih grupa i jedinica, sredstva, objekti dejstva i opšti uslovi za uspješno izvršenje akcija. Za instruktore tečaja bili su određeni inženjeri Darko Guzelj i Ante Kovač.⁵¹⁰

Vrhovni komandant NOVJ Tito je 5. januara 1944. naredio Glavnom štabu Slovenije da preduzme intenzivna ofanzivna dejstva u dolini rijeke Save i na glavnoj magistrali Ljubljana—Trst—radi čega jedinicama dati što širi raspored u neposrednoj blizini komunikacija i objekata.⁵¹¹

Naređenjem Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 5. februara 1944. određeni su broj minersko-diverzantskih grupa, kao samostalnih jedinica, i njihovi odsjeci dejstva na svim važnijim željezničkim prugama na cjelokupnoj teritoriji Slovenije:

— Na operativnom području 7. korpusa na prugama Ljubljana—Litija i Ljubljana—Grosuplje po jedno odjeljenje Dolenjskog partizanskog odreda; Ljubljana—Postojna dvije desetine Notranjskog partizanskog odreda; Sent Peter—Rijeka desetina Istarskog partizanskog odreda. Za pruge na teritoriji Dolenjske koje su ranije bile poružene, Grosuplje—Novo Mesto i Grosuplje—Kočevje, nisu bile predviđene diverzantske grupe.

— Na operativnom području 9. korpusa na odsjecima pruga Trst—Divača, Trst—Tržič i Tržič—Gorica po jedna desetina iz sastava Južnoprimeorskog partizanskog odreda; Gorica—Kanal desetina Briško-beneškog partizanskog odreda; Kanal—Sveta Lucija (danas: Most na Soči), Sveta Lucija—Podbrdo po jedna desetina iz sastava 30. divizije; Ljubljana—Kranj—Podnart, Kranj—Jesenice

Slovenije za formiranje i organizaciju inženjerije; *Zbornik*, VI, 10, str. 110—113, Naređenje Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 11. januara 1944. za organizaciju inženjerijskih četa u brigadama i postavljanje inženjerijskih referenata u štabove divizija.

⁵⁰⁹ *Zbornik*, VI, 13, str. 586 i 578, Izvještaj Štaba 4. operativne zone od druge polovine maja 1944. Glavnom štabu NOV i PO Slovenije o organizaciji inženjerijsko-tehničke službe u jedinicama; knj., 15, str. 451—496. Izvještaj Štaba 7. korpusa od 15. avgusta 1944. Glavnom štabu NOV i PO Slovenije o aktivnosti i organizacionom stanju jedinica.

⁵¹⁰ Arhiv IZDG, f 112/IV-I, 2, 7, 42; 272/I i II; 225/III; 276/1; 277 i 278/11; *Zbornik*, VI, 17, sTr, 811—813; knj. 18, str. 209—214.

⁵¹¹ *Zbornik*, II, 11, str. 331.

—Podbrdo po dvije desetine 1. i 2. minerskog voda Gorenjskog partizanskog odreda.

— Na području 4. operativne zone za odsjek željezničke pruge Litija—Zidani Most—Celje bile su predviđene tri desetine; Zidani Most—Brežice desetina iz sastava Kozjanskog bataljona; Maribor—Dravograd desetina 11. slovenačke brigade »Miloš Zidanšek«; Dravograd—Celje desetina Istočnokoruškog partizanskog odreda. Glavni štab Slovenije je predložio Štabu 4. operativne zone da, zavisno od razvoja i razmjera ratnih dejstava na komunikacijama, poveća broj desetina. U to vrijeme 14. divizija se pripremala za prelazak iz Hrvatskog zagorja preko Sutle u Štajersku. Bilo je predviđeno da njen štab po dolasku odredi dvije desetine za dejstvo na prugama Pragersko—Ptuj—Čakovec i Grobelno—Krapina. Osnovni zadatak minersko-diverzantskih grupa bio je miniranje vozova i tehničkih uređaja na željeznicama, električnih dalekovoda i centrala i značajnih industrijskih objekata.⁵¹²

Zahvaljujući navedenim mjerama i svakodnevnoj inicijativi štabova i starješina, pa i pojedinaca, jedinice NOV Slovenije su u prvoj polovini 1944. postigle krupne rezultate u onesposobljavanju željezničkog prometa i znatnog dijela industrijskih objekata, posebno na operativnom području 9. korpusa i 4. operativne zone Slovenije.

Dolaskom jedinica 14. divizije na teritoriju sjeveroistočne Slovenije umnogome je pospješena diverzantska aktivnost. Borci 4. slovenačke brigade »Ljubo Šercer« su 10. aprila 1944. razmicanjem šina na pruzi Celje—Dravograd zaustavili voz ispred tunela Huda Luknja, a zatim ga punom brzinom pustili u tunel, gdje je potpuno uništen. U dolini rijeke Save, na željezničkoj pruzi Litija—Zidani Most—Celje—Maribor, diverzantsko-minerske grupe su od januara do sredine aprila 1944. izvele 15 značajnih diverzantskih akcija, u kojima je oštećeno 55 vagona i 10 lokomotiva. Tri diverzantske grupe u dolini rijeke Save, posebno između željezničkih stanica Sava—Zidani Most, ispoljile su punu aktivnost.⁵¹³

Na operativnom području 9. korpusa, u Slovenačkom primorju i zapadnom dijelu Gorenjske, izvedene su mnogobrojne diverzantske akcije na željezničkim i cestovnim linijama, industrijskim objektima elektrosistemu i sistemu veza. Akcije 31. divizije na pruzi Divača—Rakek, 19. i 20. aprila 1944, bila su prva diverzantska dejstva u kojima je angažovano skoro polovina snaga 9. korpusa. Jedinice 7. slovenačke udarne brigade »France Prešern« su pod borbom prekinule prugu na 250 mjesta i uništile 400 komada šina, porušile

⁵¹² Arhiv IZDG, 335/II/3, Odluka Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 5. februara 1944. o organizaciji inženjerskih jedinica.

⁵¹³ *Zbornik*, VI, 12, str. 408 i 409, Naredenje Štaba 14. divizije od 9. aprila 1944. Štabu 2. slovenačke udarne brigade »Ljubo Šercer« za rušenje pruge i telefonskih uređaja na pruzi Velenje—Slovenj-Gradec; str. 462—464, Izveštaj štaba 14. divizije od 14. aprila 1944. Štabu 4. operativne zone Slovenije o aktivnosti jedinica.

20 električnih stubova i 6 željezničkih tornjeva električnog dalekovoda visokog napona. Uveče 20. aprila sve jedinice 31. divizije uništile su telefonsko-telegrafске i električne stubove na širem području Postojne, kojom prilikom je bilo porušeno 95 telefonskih i 28 električnih stubova.⁵¹⁴

Početkom proljeća neprijatelj je posebnu pažnju posvetio pruzi Gorica—Stanjel—Opčine. Između Gorice i Prvačine je popravljao željezničku prugu i vršio pripreme da popravi željeznički most na rijeci Vipavi, između Prvačine i Dornberga, kojeg su 10. novembra 1943. porušili mineri 19. slovenačke brigade »Srečko Kosovel«. Po naređenju Štaba 30. divizije, jedinice 19. slovenačke brigade »Srečko Kosovel« su 4. do 8. maja 1944. porušile 2.700 m kolosijeka između Rihemberka i Stajnela, na pruzi Gorica—Sežana.⁵¹⁵ Diverzantski vod Briško-beneškog partizanskog odreda je 4. juna 1944. porušio željeznički most između Mancana (Manzano) i Krmina (Cormons), na pruzi Gorica—Videm (Udine).⁵¹⁶

Zadatak koji je sredinom januara 1944. postavio Glavni štab NOV i PO Slovenije jedinice 9. korpusa su u potpunosti izvršile, o čemu govori i podatak da se broj diverzantskih akcija trostruko povećao u odnosu na raniji period. Minerske grupe Južnoprimerškog partizanskog odreda su bile pretežno usmjerene na rušenje postrojenja elektrosistema i dalekovoda visokog napona, od čega su bile zavisne lokomotive na električni pogon. Ove grupe su porušile oko 50 stubova koji su bili izgrađeni na liniji Doberdob—Pivka, preko kojih je Doblarska hidrocentrala snabdijevala električnom energijom preduzeća Rijeke i Istre. Pojačani su napadi na elemente elektrosistema i na operativnom području Gorenjskog partizanskog odreda, na širem prostoru Jesenica, gdje je od početka januara do kraja aprila bilo uništeno 30 stubova visokonaponskog električnog dalekovoda. Željeznička pruga Jesenice—Podbrdo—Gorica, koja je prolazila sredinom operativnog područja 9. korpusa, pružala je, zbog niza vještačkih objekata, idealne uslove za diverzantske akcije.

U Ljubljanskoj pokrajini, u Notranjskoj i Dolenjskoj, od januara do kraja maja 1944. jedinice 7. korpusa su bile manje angažovane na prometnim linijama i industrijskim objektima u odnosu na partizanske jedinice 9. korpusa i 4. operativne zone Slovenije, jer je imao na raspolaganju samo 15. diviziju, Istarski, Notranjski, Dolenjski i Belokranjski odred, a glavnina 18. divizije se nalazila u Gorskog kotaru. Znatan dio snaga 15. divizije bio je zauzet blokadom njemačko-domobranskih uporišta u Novom Mestu, radi sigurnosti vojnog i političkog rukovodstva oslobodilačkog pokreta

⁵¹⁴ Isto, VI, 13, str. 121—139, Izvještaj Štaba 9. korpusa od 27. aprila 1944. Glavnom štabu NOV i PO Slovenije; Stanko Petelin, *Med Triglavom in Trstom*, Zavod »Bovec«, Ljubljana 1963, 214.

⁵¹⁵ Radosav Isaković *n.d.*, 310—314.

⁵¹⁶ *Zbornik*, VI, 14, str. 138—140, Izvještaj Štaba Briško-beneškog partizanskog odreda od 5. juna 1944. Štabu 9. korpusa o rušenju željezničkog mosta na pruzi Gorica—Videm.

Slovenije, koji su bili razmješteni na prostoru Kočevskog Roga. Samo manji dio jedinica 15. divizije bio je angažovan za diverzantska dejstva na komunikacijama Ljubljana—Kočevje, Ljubljana—Višnja Gora, koje je okupator još mogao koristiti.

Željeznička pruga Ljubljana—Novo Mesto—Karlovac bila je porušena neposredno nakon kapitulacije Italije. Postavljen je zadatak da se na pruzi Ljubljana—Grosuplje—Kočevje poruše oni dijelovi koji ranije nisu bili onesposobljeni, na odsjeku Grosuplje—Zdenska Vas, radi onemogućavanja ispada njemačkih jedinica na slobodnu teritoriju Notranjske i Dolenjske i izolovanja neprijateljskih uporišta u Kočevju.

Minerski vod Dolenjskog partizanskog odreda je noću 7/8. februara 1944. minirao transportni voz u dolini rijeke Save između Zidanog Mosta i Zaloga, kojom prilikom je poginulo 25 njemačkih vojnika i veći broj ranjen. Glavni štab NOV i PO Slovenije je 11. februara 1944. pohvalio borce i starješine Dolenjskog partizanskog odreda.⁵¹⁷

Mineri Notranjskog partizanskog odreda su noću 25/26. aprila minirali transportni voz koji se kretao na relaciji Postojna—Ljubljana. Iz suprotnog pravca, iz Rakeka, naišao je voz sa cisternom nafte, koji je velikom brzinom udario u vagone koji su bili minirani. Uništeno je 6 cisterni, odnosno 158 tona benzina, preko 1.330 litara mašinskog ulja i 1.200 kg mašinske masti. Dva dana kasnije Stab 7. korpusa je izdao zapovijest kojom su pohvaljene jedinice Notranjskog partizanskog odreda, posebno mineri. Zapovijest je pročitana i pred svim jedinicama 7. korpusa. Ova diverzantska akcija, kao i dva dana ranije u Postojnskoj jami, umanjila je borbenu sposobnost njemačkih motorizovanih jedinica, posebno tenkova i avijacije, u Slovenačkom primorju i sjevernoj Italiji.⁵¹⁸

Istarski partizanski odred je 31. maja 1944. minirao prugu Trst—Tržič, na 15 m visokom nasipu između Nabrežine—Višovlja, i uništio transportni voz sa njemačkom vojskom. Na pruzi Divača—Pula je 6. juna miniran patrolni voz. Tom prilikom je poginulo 30 njemačkih vojnika, a saobraćaj bio obustavljen 13 dana.⁵¹⁹

Ukupno je na teritoriji Slovenije u prvoj polovini 1944. evidentirano 441 diverzantska akcija.

Diverzantskim dejstvima na području Slovenije, sistematskog rušenja željezničkih pruga, rudnika, skladišta benzina, elektrosistema, aerodroma, u znatnoj mjeri je umanjena operativna sposobnost njemačkih trupa na Apeninskom poluostrvu. Posebno je bila

⁵¹⁷ Isto, VI, 11, str. 126—132; Jože Peskar, *Dolenjski odred*, Partizanska knjiga Slovenije, Ljubljana 1976, 137—141.

⁵¹⁸ Zbornik, VI, 13, str. 156 i 157, Zapovijest Štaba 7. korpusa od 28. aprila 1944. o pohvali Notranjskog partizanskog odreda za uspješno izvedenu diverziju na željezničkoj pruzi kod Rakeka; str. 174—177, Izvještaj Štaba 7. korpusa od 29. aprila 1944. Glavnom štabu NOV i PO Slovenije o rasporu jedinica i njihovim borbama.

⁵¹⁹ Maks Zadnik, *Istarski odred*, Partizanska knjiga Slovenije, Ljubljana 1975, 332—343.

razvijena intenzivna partizanska diverzantska aktivnost na rudnicima, industrijskim postrojenjima, skladištima municije i goriva, elektrosistemu i njemačkim aerodromima, u čemu su postignuti za-paženi rezultati.

Po direktivi Štaba 30. slovenačke (»Goriške) divizije, 3. bata-ljon 18. soške brigade izveo je, uz pomoć rudara i stanovništva iz okoline Bovca, diverzantsku akciju na rudnik olova i kalaja Ra-belj, sirovine od strategijskog značaja za njemačku ratnu industriju, noću 18/19. decembra 1943. Povodom ove uspješno izvedene akcije Glavni štab Slovenije izdao je dnevnu zapovijest i pohvalio borce i starješine 3. bataljona 18. soške brigade.⁵²⁰

Na operativnom području 9. korpusa u Slovenačkom primorju i dijelu Gorenjske izvedene su u prvoj polovini 1944. godine mnogo-brojne akcije. Jedna od najznačajnijih bila je diverzija u rudniku žive u Idriji noću 5/6. februara 1944.

Rudnik žive u Idriji imao je veoma značajnu ulogu za ratnu industriju u proizvodnji eksploziva za avionske bombe i artiljerijske granate, te je njegovim onesposobljavanjem u znatnoj mjeri uma-njena vojna moć oružanih snaga Njemačke. Kao što je poznato, po proizvodnji živinog srebra, ovaj rudnik je zauzimao drugo mjesto u Evropi, a šesto u svijetu. Njemačke oružane snage su zbog toga pridavale poseban značaj njegovom obezbjeđenju, pa je Idriju za-posjeo i branio ojačani bataljon »Hajne« (»Heine« — oko 1.100 vojnika) sa nekoliko tenkova i oklopnih automobila, baterijom brd-skih topova, baterijom lakih protivavionskih topova i četom mino-bacača 81 mm. Osim toga, garnizon su zaposjele manje jedinice njemačke policije. Industrijski objekti su branjeni sa oko 20 mitra-ljeza, a za odbranu uporišta je, po ocjeni Štaba 9. korpusa NOVJ, angažovano blizu 2.000 njemačkih vojnika.

Akciju uništenja rudnika planirao je krajem januara 1944. Štab 31. NOU divizije, a izvođenje je povjereno diverzantskoj grupi od 11 boraca (Evgen Matejka Pemc, rukovodilac grupe — rudar koji je pre stupanja u partizane radio u istom rudniku, Ivan Beričić, vodič grupe — radio je u rudniku pune 22 godine, Bogdan Oblak, Miha Močnik, Leopold Komac, Tadek Sadevski, po narodnosti Po-ljak, Danilo Saksida, Milan Lipičar, Stanko Cerne, Srećko Tušar i Janko Bolčina). Kako se na samom ulazu, udaljenom od rudnika 1.500 m, vrata nisu mogla otvoriti kalauzom, od čuvara je prepa-dom oduzet ključ, te su diverzanti, po zaleđenim stepenicama, sti-gli do sedmog polja rudnika na dubini 275 m, gdje su bile postavlje-ne glavne pumpe za vodu kapaciteta 3.000 litara vode u minutu.

⁵²⁰ Zbornik, VI, 9, str. 273—277, Izvještaj Štaba 3. bataljona 18. slove-načke (»Soške«) brigade od 22. decembra 1943. o akcijama u rudniku Rabe-lju; knj. 10, str. 56, Dftevna zapovijest Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 6. januara 1944. kojom se pohvaljuje 18. slovenačka brigada zbog požrtvo-vanosti i hrabrosti u rušenju i uništenju neprijateljskih industrijskih po-strojenja.

Dok je jedna grupa minera postavljala eksploziv uz pumpe, druga se spustila do četrnaestog polja rudnika i postavila eksploziv uz pumpu kapaciteta 1.000 litara vode u minutu. Nakon toga, prema razrađenom planu, mineri su upalili sporogoreći štapin i uputili se prema izlazu. Kada su bili u visini šestog polja, uništene su pumpe na četrnaestom, a nekoliko minuta kasnije, kada su već bili izvan objekta, prestale su da rade i glavne pumpe.

U izvještaju Štaba 9. korpusa od 14. februara 1944. Glavnom štabu NOV i PO Slovenije, pored ostalog, stoji da je ovo jedna »od najuspjelijih diverzantskih akcija« koja je pokazala »kako mala grupa hrabrih ljudi može da nanese neprijatelju takve udarce od kojih će njegova vojna industrija biti osakaćena do kraja rata«. Deveti korpus je 7. februara 1944. dnevnom zapoviješću odao priznanje i pohvalu učesnicima te akcije. Priznanje i pohvale odao je Glavni štab NOV i PO Slovenije zapoviješću od 10. februara 1944. godine.⁵²¹

Uspjeh akcije dao je podstreka borcima i Štabu 16. slovenačke NOU brigade »Janko Premrl-Vojko« da izvede diverzantsku akciju na električna postrojenja u Idriji noću 20/21. februara 1944. Od 49 izabраниh boraca formirano je 5 borbenih grupa.

Prva borbena grupa od 10 boraca krenula je u akciju 19. februara u 17.00 časova prema Crnom Vrh, sa zadatkom da poruši stubove elektračnog dalekovoda između Idrije i Ajdovščine, kako bi se za duže vrijeme prekinulo snabdijevanje električnom energijom preduzeća u Vipavskoj dolini. Minerska grupa je u blizini Zadloga uništila oko 20 stubova na dužini od 1 km, i tako prouzrokovala kratke spojeve na transformatorima u Idriji i Ajdovščini.

Druga borbena grupa od 10 boraca krenula je u akciju 20. februara u 04.00 časova do Bele, odakle je pošla da minira branu na Kobili (uzvišenje s desne strane drumu Idrija—Crni Vrh, 4 km južno od Idrije). Kako nisu imali dovoljno eksploziva, odlučeno je da se minira kanal »Rake«, koji je odvodio vodu od električne centrale prema Idriji. Grupa je noću u 22.00 časova minirala kanal u dužini od 12 m.

Treća borbena grupa od 5 boraca krenula je 20. februara u 12.00 časova prema Razpotju kod Đedina. Imala je zadatak da minira kanal u Podgolici (uzvišenje kod Idrije sa desne strane drumu Idrija—Spodnja Idrija), koji je povezivao rijeku Idrijicu sa glavnom električnom centralom u Marofu. U ponoć je sa oko 50 kg eksploziva miniran nasip kanala kod Podgolice, što je prouzrokovalo izlivanje vode kanala u rijeku Idrijicu.

Četvrta borbena grupa od 6 boraca krenula je u akciju 20. februara u 12.00 časova da minira i uništi električnu centralu u Spodnjoj Idriji i dva rezervoara kod Pečnika ispred sela Razpotje

⁵²¹ Isto, VI, 11, str. 147—164, Izvještaj Štaba 9. korpusa od 14. februara 1944. Glavnom štabu NOV i PO Slovenije o aktivnosti podređenih jedinica u prvoj polovini februara; Stanko Petelin, n.d., 186—190.

na cesti Idrija—Ziri. Vođa grupe Tadek Sadevski spriječio je jednog od dva čuvara kod centrale da telefonira policiji u Idriji, što je bilo presudno za uspjeh akcije. Miniranje su izvršili na taj način što su sanduk eksploziva stavili ispod motora i aktivirali ga pomoću sporogorućeg štapina. Isti način su primijenili i pri miniranju rezervoara kod pečniških mlinova 21. februara u 01.00 časa. U vrijeme izvođenja diverzantskih akcija borbenih grupa, neprijatelj je iz uporišta u Spodnjoj Idriji otvorio vatru iz minobacača i drugog pješadijskog naoružanja, očekujući napad i na samo mjesto.

Peta borbena grupa od 18 boraca iz sastava Prateće čete 16. slovenačke NOU brigade imala je zadatak da vatrom iz pratećih oruđa onesposobi tehnička postrojenja u Idriji.

Tako je u potpunosti ostvaren plan diverzantske akcije: sva industrijska postrojenja u Idriji, kao i samo mjesto sa okolinom, ostali su bez izvora električne energije, a rudnik žive u Idriji (koji je zapošljavao 120 radnika u rudniku i 180 izvan rudnika) konačno je prestao da radi.⁵²²

Diverzanti 16. slovenačke brigade »Janko Premrl-Vojko«, u saradnji sa političkim aktivistima i organizovanjem vodiča, zapalili su noću 22/23. aprila 1944. u Postojnskoj jami 25 vagona benzina. Ovom diverzantskom akcijom neprijatelj je, pored materijalne štete, pretrpio znatan udarac i u operativnom pogledu, jer je umanjena manevarska sposobnost njemačkih motorizovanih jedinica u Slovenačkom primorju i sjevernoj Italiji. Stab 9. korpusa NOVJ za ispoljenu hrabrost pohvalio je diverzantsku grupu. O značaju i rezultatima ove akcije dala je obavještenje Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«, kao i savezničke radio-stanice.⁵²³

Po dolasku sa prostora Cerkno na teren Postojne, Stab 31. divizije smjestio se u Predjamskom gradu (nešto sjevernije od Smihela), odakle je rukovodio akcijama rušenja željezničke pruge i preko obavještajaca uspostavio vezu s političkim aktivistima na terenu Postojne. Preko njih je, između ostalog, doznao i o rasporedu njemačkih jedinica i skladišta benzina u Postojnskoj jami. To je bio odjeljak većeg skladišta pogonskog goriva Komande Jadranske operativne zone na širem prostoru Trsta. Prema podacima Štaba 9. korpusa NOVJ, u Postojnskoj jami bilo je smješteno 270 buradi goriva ili oko 12 vagona, dok je prema izjavama aktivista sa tog terena bilo oko 25 vagona benzina. Skladište je iz pravca Postojne obezbjeđivala njemačka posada, dok su na pravcu nastupanja diverzantske grupe kroz unutrašnjost jame bile postavljene uzastopne prepreke od dvojica gvozdена vrata, debljeg zida i bodljikave žice.

Stab 31. divizije je, u toku planiranja akcije, za uništenje skladišta benzina odredio minersku četu 16. slovenačke brigade »Janko

⁵²² Zbornik, VI, 11, str. 205—207, Izveštaj Štaba 16. slovenačke brigade »Janko Premrl-Vojko« od 21. februara 1944. Stabu 31. divizije o miniranju električnih postrojenja rudnika žive u Idriji; Stanko Petelin, *n.d.*, 188—190.

⁵²³ > Zbornik, VI, 13, str. 129, 130 i 251.

Premrl-Vojko« i nekoliko obavještajaca. Tako je formirana diverzantska grupa od 18 boraca, čije su jezgro sačinjavali mineri koji su noću 5/6. februara 1944. izveli već poznatu akciju na području Idrije. Određene su i dvije desetine boraca za obezbjeđenje diverzije. Akcijom je rukovodio obavještajac brigade Tadek Sadevski Tomo, dok je minere predvodio Srećko Tušar, komandir minerske čete. Na osnovu prijedloga terenskih političkih aktivista, za vodiča je određen Sajevec, rodom iz Postojne, prije rata turistički vodič.

Grupe su krenule iz Predjamskog grada na izvršenje zadataka noću 22/23. aprila 1944. Prva desetina boraca napravila je zasjedu sjeverno od Postojne (na sporednom putu koji od glavnog puta Ljubljana—Postojna vodi prema Crnoj jami), a druga na komunikaciji koja sa jugozapadne strane vodi od Postojne prema Crnoj jami, da bi spriječila intervenciju neprijatelja i osigurala povratak minera poslije izvršenog zadatka. Postavljen je i stražar na samom ulazu u jamu, koji je preko kurira uspostavio vezu između obezbjeđenja i minerske grupe. Miner i su uspjeli da gvozdenim polugama i krampovima otvore dvojna gvozdena vrata. Nakon pređenih 700 m, na najužem dijelu puta uz potok Pivka, probili su zid debljine 70 cm. Od mjesta izvršenja diverzije dijelio ih je prostor od 300 m. Spretnim potezom minera na mostu potoka uklonjena je minirana prenosna prepreka od žice i tako omogućeno izvršenje glavnog zadatka. Pred početak miniranja postavljen je puškomitraljez pred glavni ulaz u jamu, u pravcu osvijetljenog prostora i ispred samog skladišta. Burad su mineri probijali bušilicama, što je išlo veoma sporo, pa su nastavili krampovima, da bi pospješili isticanje tečnosti u iskopani kanal. Jak odjek udarca otkrio je rad minera, pa je njemački stražar pucnjem alarmirao stražu. Istovremeno, puškomitraljezac minerske grupe je rafalom razbio reflektor koji je osvijetljavao prostor pred glavnim ulazom. Na to je njemački stražar bacio dvije bombe i ranio puškomitraljesca. Minerska grupa se povukla oko 30 m nazad u skladište i zapalila benzin maramicom. Plamen je zahvatio i same diverzante, ali je bio usmjeren u suprotnom pravcu izvlačenja — prema neprijatelju. Prva desetina, uz pomoć druge, spriječila je prodor neprijatelja ka Crnoj jami i osigurala povlačenje diverzanata. U međuvremenu je benzin gorio i zagrijevao burad koji su jedno za drugim eksplodirala. Proces je ubrzan kada je eksplodiralo i minsko punjenje. Međutim, mineri su već bili na sredini puta za povlačenje prema izlazu iz Crne jame.⁵²⁴

Jedna od najuspješnijih diverzantskih akcija u Slovenačkom primorju, kojom je oslabljena operativna sposobnost njemačkih jedinica, bio je iznenadan, brz i odlučan napad 2. bataljona Briško-beneškog NOP odreda, noću 12/13. marta 1944, na aerodrom kod Udina (Videma). Bataljon je bio podijeljen u dvije borbene grupe:

⁵²⁴ Isto, VI, 13, str. 248—252, Izvještaj Štaba 31. divizije od 7. maja 1944. Štabu 9. korpusa o deistvu podređenih jedinica; str. 253—265, Izvještaj Štaba 31. divizije od 7. maja 1944. o akcijama izvedenim na sektoru Pivke.

za uništenje aviona i hangara i za napad na zgradu u kojoj su bili smješteni njemački vojnici. Zahvaljujući poznavanju prilika na aerodromu i oko njega, kao i vodičima, uništeni su svi avioni, hangari i skladišta bombi i municije.⁵²⁵

Uništenjem električne centrale u Gorici, noću 3/4. maja 1944, pričinjena je znatna šteta industrijskim objektima na toj teritoriji. Akciju je izveo diverzantski vod Briško-beneškog partizanskog odreda jačine 16 boraca, pod rukovodstvom komandanta odreda Franca Uršića.⁵²⁶

Grupa od 8 boraca 1. bataljona Istarskog partizanskog odreda, pod rukovodstvom Rudija Mahniča Žita, minirala je transformatorsku razvodnu stanicu i četiri čelična nosača električnog dalekovoda visokog napona blizu ceste Trst—Žavlje—Škoflje, noću 27. maja 1944. Ovom diverzantskom akcijom uništeni su tehnički uređaji, što je imalo posljedice za njemačku ratnu industriju. Rafinerija nafte Akvila, koja je dnevno prerađivala oko 30 vagona-cisterni nafte, i livnica gvožđa u Zavijama nisu mogle proizvoditi tri dana. Bez električne struje ostala su i brojna naselja između Trsta i Isole.⁵²⁷ Ovim akcijama je znatno umanjena borbena sposobnost njemačkih motomehanizovanih i vazduhoplovnih jedinica u Slovenačkom primorju i sjevernoj Italiji.

Minerska grupa Dolenjskog partizanskog odreda uništila je, uz pomoć terenskih radnika, rudnik olova Sitarjevec, kod Litiije, noću 5. februara 1944. Eksplozijom su bile uništene sve glavne tehničke naprave rudnika — sedam pogonskih motora, dvije vodne pumpe i žičara za transport rude. Za ovu i slične akcije, Glavni štab NOV i PO Slovenije pohvalio je 11. februara 1944. borce i starješine Dolenjskog partizanskog odreda.⁵²⁸

Jednu od najvećih diverzija na teritoriji Štajerske izvele su jedinice 14. divizije, noću 9/10. februara 1944, na tehničke uređaje i postrojenja rudnika Senovo. U toku akcije prekinute su telefonsko-telegrafske veze i pokidan električni dalekovod, što je izazvalo paniku kod okupatora. Uništenjem postrojenja ovog rudnika zadat je udarac cjelokupnoj ugljenokopskoj grani na teritoriji Štajerske. Pored ostalog, u ovoj akciji zaplijenjeno je 150 kg eksploziva, 260 detonatora i 307 tempiranih upaljača, što je olakšalo izvođenje diverzantskih akcija jedinica 14. divizije.⁵²⁹

⁵²⁵ *Isto*, VI, 12, str. 162 i 163, Izvještaj Štaba Briško-beneškog partizanskog odreda od 15. marta 1944. Štabu 9. korpusa o napadu na neprijateljski aerodrom Belvedere kod Videma.

⁵²⁶ *Isto*, VI, 13, str. 344 i 345.

⁵²⁷ Maks Zadnik, n.d., 332—343.

⁵²⁸ *Zbornik*, VI, 11, str. 126, Dnevna zapovijest Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 11. februara 1944. povodom uništenja rudnika Sitarjevec kod Litiije; str. 131.

⁵²⁹ *Isto*, VI, 11, str. 298, Dnevnik Toneta Vidmara od 1. do 28. februara 1944; str. 363—365; Obavještenje komandanta policije i službe bezbjednosti za Donju Štajersku od 18. februara 1944. o uništenju rudnika Rajhenburg.

Najuspješnija i najefikasnija diverzantska akcija minerskih grupa Kamniško-zasavskog odreda bila je miniranje i uništenje rudnika Kisovec kod Zagorja na Savi noću 17. marta 1944. Akciju je izvela grupa od 6 minera, među kojima su bila i dva minera-rudara iz istog preduzeća, koji su grupu vješto proveli između stražara i obližnjeg neprijateljskog uporišta. Tom prilikom diverzanti su uništili centrifugalni motor, dva visokonaponska i dva niskonaponska električna motora. Istovremeno su na površini okna rudnika bili minirani rudnička lokomotiva i drugi uređaji za odvoz uglja iz okna do separacije. Stab 4. operativne zone pohvalio je 28. marta 1944. rukovodioce i borce Kamniško-zasavskog partizanskog odreda koji su planirali i izveli akciju. Ova pohvala je dala podsticaj minerima diverzantima za novu akciju, koju su izveli na istom rudniku noću 30. marta. Ovom prilikom je pričinjena znatno veća šteta: uništen je kompresor rudnika i presječena dva čelična užeta žičare za transport uglja od okna rudnika do mjesta za separaciju uglja. Prema izvještaju njemačkih okupacionih vlasti, uništeni kompresor je imao nazveći radni kapacitet i bio najmoderniji na prostoru zasavskih revira.⁵³⁰

Dijelovi 6. slovenačke udarne brigade »Slavko Slander« izveli su, uveče 5. marta 1944, diverzantsku akciju na rudnik boksita u Kokarjama, južno od Mozirja, koji je pripadao združenim tvornicama aluminijuma na okupiranom području. Partizani su razorili transformator, mašine u barake, a ostale objekte preduzeća su zapalili. Prema izvještaju njemačkih okupacionih vlasti, uređaji preduzeća su bili tako temeljito razoreni da su morali obustaviti proizvodnju. Pogone kamenoloma u Oplatnici (3 teretna kamiona, 3 traktora, 9 prikolica za teretne kamione i 3 garaže za transportna vozila) uništio je 1. bataljon 11. slovenačke brigade »Miloš Zidanssek« noću 17. marta 1944. U Gornjoj Savinskoj dolini partizanske grupe boraca su, noću 22. aprila 1944, izvele diverzantsku akciju na preduzeće drvene industrije u Mozirju, za proizvodnju serijskih dijelova za veće zgrade, montažne kuće i ambalažu za industriju naoružanja. Tom prilikom su razorena brojna postrojenja. Nakon osam dana, noću između 30. aprila i 1. maja 1944, zapaljena je hala skladišta i baraka.⁵³¹

Napad na rudnik uglja kod Velenja, noću 1. maja 1944, izvele su tri brigade 14. divizije. Mada sa manjim rezultatima, izvedena je istovremeno i akcija na električnu centralu, od koje je zavisila cjelokupna privreda Donje Štajerske. Istovremeno sa napadom na rudnik Velenje miniran je transformator istočno od Trbovlja.⁵³²

Intenzivne, organizovane i veoma uspjele diverzantske akcije u željezari Jesenice izvođene su od sredine januara do kraja aprila

⁵³⁰ Isto, VI, 12, str. 198, 199, 248, 368, 545 i 546.

⁵³¹ Isto, str. 345, 346 i 347; knj. 13, str. 725 i 726.

⁵³² IZDG Slovenije u Ljubljani, f. 332/V, Operativni dnevnik Štaba 4. operativne zone Slovenije; *Zbornik*, VI, 13, str. 202—204. 723, 740 i 741.

1944, čime je vojna industrija okupatora (za proizvodnju pancer ploča za tenkove, avione i artiljerijske granate) bila znatno pogođena.

Dnevna proizvodnja gvožđa u Jesenicama pred kraj 1943. iznosila je oko 250 tona sirovog gvožđa, a Siemens-Martinove peći su dnevno mogle da proizvedu 300 tona normalnog čelika. U početku okupacije u tvornici je radilo oko 700 Francuza, koji su zamijenjeni internircima s područja Dolenjske u vrijeme i poslije oktobarsko-novembarske ofanzive njemačkih jedinica 1943. godine.

Rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta Gorenjske, svejsno značaja ovog preduzeća za njemačku vojnu industriju, preduzelo je mjere za onesposobljavanje postrojenja za proizvodnju. Međutim, prvih godina narodnooslobodilačkog rata nije se uspjelo prodrijeti u unutrašnjost tvornice. Prvi korak je učinjen tek sredinom 1943, kada je minerski vod »Triglav« Gorenjskog partizanskog odreda uspio oštetiti pojedine dijelove nekih tehničkih postrojenja.

Prva akcija, sa manjim rezultatima, izvedena je 9. januara 1944, kada je izvršen pokušaj uništenja hidrocentrale »Zasip«. Drugu akciju, miniranje cijevi visokog pritiska kod Javornika za dovod vode u glavnu turbinu, izvela je veoma uspješno patrola 2. čete Gorenjskog partizanskog odreda. Bilo je prekinuto snabdijevanje električnom energijom tamošnjih valjaonica za fino valjanje šipkastog čelika i obustavljen rad u odjeljenju za proizvodnju artiljerijskih granata i čeličnih ploča za tenkove. Diverzantske grupe su 7. februara 1944. prekinule visokonaponski vod od 10.000 V električne centrale »Dobrava-Vintgar«, a 9. ferurara razušile eksplozivom gvozdeni stub elektrodalekovoda električne centrale »Zasip«. Najveću štetu je pretrpjela električna centrala Zirovnica, kojoj su diverzanti Gorenjskog partizanskog odreda uništili glavnu transformatorsku stanicu u Lescama, uslijed čega je tamošnja tvornica lannaca morala obustaviti proizvodnju za nekoliko dana. Još veća šteta je pričinjena tvornici 25. marta 1944, kada je diverzantska grupa minirala i porušila transformator. Diverzantske grupe Gorenjskog partizanskog odreda izvele su diverzantsku akciju miniranja, noću 1/2. aprila 1944, u kotlarnici i turbinskoj centrali željezare. Tom prilikom su uništene cijevi za dovod vode pod pritiskom 36 atmosfere i pumpe za napajanje uređaja kotlarnice. Do kraja aprila 1944. izvedeno je još pet diverzantskih akcija u okolini željezare.⁵³³

*

U vrijeme kapitulacije Italije, jesenjih i zimskih operacija 1943/44. godine diverzantska dejstva su zauzimala istaknuto mjesto

⁵³³ *Zbornik*, VI, 10, str. 244 i 245; knj. 11, str. 29—31; knj. 13, str. 684—686, Izvještaj kranjskog industrijskog društva Jesenice o diverzantskim akcijama izvedenim od 9. januara do 25. aprila 1944.

u ostvarivanju strategijskih ciljeva narodnooslobodilačkog rata i revolucije, kao što su: razoružanje italijanskih jedinica i snabdijevanje NOVJ opremom, oružjem i municijom; osujećenje, ometanje i spriječavanje realizacije planova neprijatelja u toku jesenjih i zimskih operacija; prenošenje težišta operacija NOVJ u istočne krajeve Jugoslavije.

Diverzantska dejstva su došla do najpotpunijeg izražaja u sjeverozapadnim krajevima Jugoslavije na glavnim komunikacijama (u dolini rijeke Save i na magistrali Ljubljana—Trst) i objektima od značaja za njemačke oružane snage.

Zbog potrebe izvođenja diverzantskih dejstava širih razmjera, formirane su krupne diverzantske jedinice — samostalni diverzantski bataljoni i organizovano sadejstvo na taktičkom i operativnom nivou između teritorijalnih, operativnih i specijalno obučених diverzantskih jedinica NOVJ. Radi realizacije postavljenih zadataka, u teritorijalnim i operativnim jedinicama NOVJ formirane su diverzantsko-minerske grupe, vodovi i čete, kojima je bilo pokriveno gotovo čitavo jugoslovensko ratište.

Značajnu ulogu u organizovanju diverzantske aktivnosti u toku ovih operacija odigrali su vojnopozadinski organi, narodnooslobodilački odbori, pripadnici narodnooslobodilačkog pokreta u okupiranim gradovima i stanovništvo u cjelini. U obuci i održavanju borbenog morala diverzantskih jedinica bila je presudna uloga partijskih i skojevskih organizacija.

U sjeverozapadnim krajevima Jugoslavije teritorijalne, operativne i specijalne diverzantske jedinice NOV su krajem 1943. i u prvoj polovini 1944. godine izvele više jednovremenih i uzastopnih diverzantskih i drugih borbenih dejstava usklađenih po prostoru, objektima, vremenu i ciju radi dezorganizacije pozadine neprijatelja, osujećenja, ometanja i onemogućavanja realizacije njegovih planova, spriječavanje manevra, prisiljavanje da angažuje znatne snage za obezbjeđenje objekata i preuzima defanzivnu ulogu.

Planiranje i organizacija sadejstva specijalnih diverzantskih, teritorijalnih i operativnih jedinica NOVJ u potpunosti su ispoljeni u zimskim operacijama 1943/44. Vrhovni komandant Tito je u naređenju od 5. januara 1944. Glavnom štabu Slovenije istakao da je taktika ovog trenutka — razviti intenzivna ofanzivna dejstva »svih jedinica na što širim operativnim područjima, prvenstveno ugrožavajući neprijateljske komunikacije«. Radi toga je bilo potrebno postaviti jedinice u blizini komunikacija i dati im što širi raspored. Na taj način su njemačke snage bile »prikovane«⁵³⁴ duž komunikacija.

Radi realizacije planiranja diverzantske aktivnosti i organizacije sadejstva u toku operacija, Vrhovni štab je početkom marta 1944. uputio naređenja štabovima korpusa da dostave podatke o tome koliko je potrebno eksploziva da bi se porušio saobraćaj na njiho-

⁵³⁴ Isto, II, 11, str. 331.

vim operativnim područjima, za koje bi vrijeme mogao biti paralisan saobraćaj pod uslovom da se angažuju sve snage i koliko je potrebno vremena za pripremu diverzantskih dejstava od momenta prijema eksploziva.⁵³⁵

Na taj način diverzantska operacija u narodnooslobodilačkom ratu, čiji sadržaj čine diverzantska dejstva jedinstveno planirana uzastopno izvedena i usklađena po cilju, mjestu i vremenu na određenju široj teritoriji i kombinovana s napadnim i odbrambenim dejstvima, javlja se kao poseban vid ofanzivnih borbenih dejstava u kojima su angažovane teritorijalne, operativne i specijalno obučene diverzantske jedinice NOVJ.

Osnovni metod izvođenja diverzantske operacije bio je jedno-vremeni napad na više objekata značajnih za neprijatelja, od kojih su jedan ili nekoliko predstavljali ključne, čijim onesposobljavanjem se utiče na realizaciju stratezijskih ciljeva. Da bi se stvorili uslovi za neposredno izvođenje diverzantskih dejstava na veoma značajnim, utvrđenim i obezbijeđenim vojnim objektima, u diverzantskoj operaciji su angažovane, pored diverzantskih, i snage za veoma raznovrsna borbeno dejstva i aktivnosti, kao što su: napad, obezbijeđenje, osiguranje na pojedinim pravcima od intervencije neprijatelja i slično.

Neprijatelj je, pored drugih mjera, postavljao zasjede diverzantima u toku njihovog pokreta ka objektu za dejstvo ili po povlačenju iz akcije, što je nalagalo štabovima specijalnih diverzantskih, teritorijalnih i operativnih jedinica i svim borbama da stalno preduzimaju mjere obezbjeđenja i bezbjednosti. Međutim, bilo je i slučajeva neobezbjeđenja i nebudnosti diverzanata prilikom izvlačenja u bazu nakon izvršenog zadatka. Diverzantski vod 2. čete i 2. diverzantskog bataljona je 1. marta 1944. digao u vazduh njemački transportni voz na pruzi Zagreb—Karlovac, kod Ilovca. Oštećeni su lokomotiva i 20 vagona. Zatim su diverzanti na povratku u bazu presjekli prugu na 22 mjesta, na relaciji Karlovac—Rečica. U povratku iz ovih akcija u bazu diverzanti su upali u ustašku zasjedu u selu Kupčina, kod Pisarevine. Iznenadenje je bilo potpuno i tom prilikom je poginulo 5, a zarobljeno 9 diverzanata. Pokazalo se da su diverzanti u neposrednom izvođenju akcija postizali zapažene rezultate i gotovo bez gubitaka. Međutim, u bazama, pri povratku iz akcija i rukovanju sredstvima, zbog nedovoljne budnosti, bilo je i žrtava.⁵³⁶

Diverzantska dejstva na komunikacijama, privrednim objektima, skladištima i bazama bila su usko povezana sa napadima na neprijateljske jedinice u uporištima, te je početkom 1944. na svim nivoima planirano sistematsko rušenje i davana su detaljna uput-

⁵³⁵ Isto, knj. 12, str. 197.

⁵³⁶ AVII, fond NOP-a, reg. br. 33-3/1, k. 426. Izvještaj šefa Diverzantske sekcije Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 27. marta 1944. Stabu 4. korpusa o akcijama 2. diverzantskog bataljona.

stva o načinu izvođenja akcija. Diverzantskih jedinica trebalo je da bude na cjelokupnom prostoru, pa je izvršena njihova teritorijalizacija po grupama, vodovima i četama, koje su imale priličnu samostalnost u izboru objekata za napad ili su zadatke dobijale od štabova divizija i brigada.

Diverzantska dejstva su postala sastavni dio operacija, te se za rušenje objekata od strategijskog značaja angažuju snage jačine i divizije. Tako su u napadu na Štampetov most, najosjetljiviji objekat na pruži Ljubljana—Postojna, 14. oktobra 1943, učestvovala snage jačine divizije, a neposredni napad na objekat izvodila je brigada. Osnovni elementi borbenog poretka bile su 2/3 snaga za napad a 1/3 za osiguranje, miniranje i vatrenu podršku. Bitan element za postizanje uspjeha bio je proračun vremena potrebnog jedinicama za kretanje od polaznog položaja do objekta za napad.

Krupni rezultati taktičkog i operativnog značaja mogli su se postići i manjim snagama ako se za napad izabere najosjetljiviji objekat i ako se snage vješto vode, ako su uvježbane, podijeljene u više borbenih grupa i imaju vodiče. Veliki broj primjera iz diverzantske prakse potvrđuje da se s grupom obučenih i uvježbanih diverzanata postižu krupni rezultati, a kod boraca stvara samopouzdanje. Prikupljani su tehnički podaci za sve značajnije objekte na operativnom prostoru korpusa i zona, što je diverzantima omogućilo pripremu u pogledu određivanja načina izvođenja akcija i proračuna eksploziva. U ovim napadno-diverzantskim operacijama učestvovala su snage jačine divizije.